

Mordvan analyyttiset paikallissijat

Niina Manner

Pro gradu -tutkielma

Suomalais-ugrilainen kielentutkimus

Humanistinen tiedekunta

Helsingin yliopisto

Toukokuu 2020

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta/Suomalais-ugrilainen osasto		
Tekijä – Författare – Author Manner, Niina		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Mordvan analyttiset paikallissijat		
Oppiaine – Läroämne – Subject Suomalais-ugrilainen kielentutkimus		
Työn laji – Arbetets art – Level pro gradu	Aika – Datum – Month and year toukokuu 2020	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 90
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tämä tutkielma tarkastelee mordvalaiskielten analyttisiä paikallissijoja synkronisesta ja diakronisesta näkökulmasta. Nämä <i>e-/ez-</i>vartalaisella postpositiolla muodostetut rakenteet ovat tunnusomaisia sekä ersän että mokšan nominien määräiselle taivutukselle, ja myös persoonamuotoja niistä muodostetaan, mutta niiden esitys erityisesti kirjakielen kieliopeissa on ollut aina ristiriitaista ja puutteellista: ersässä, jossa on myöhemmin muodostunut synteettisiä eli sijapäätteillä merkittyjä paikallissijoja nominien määräiseen taivutukseen, esitetään tavallisesti vain synteettiset rakenteet, ja mokšassa nämä sijamuodot jätetään taivutusparadigmasta pois. Tämän postposition esittäminen muiden postpositioiden joukossa on puolestaan harhaanjohtavaa. Myös postposition historiallinen tausta on jäänyt epäselväksi, vaikka erilaisia tulkintoja siitä on esitetty.</p> <p>Tutkielma käyttää ensisijaisena aineistonaan folkloretekstejä, jotka on taltioitu foneettisella transkriptiolla. Täydentävänä sekundaariaineistona on kirjakielisiä tekstejä sekä haastatteluaineistoa. Aineisto on käsitelty poimimalla noin 220 erilaista <i>e-/ez-</i>postposition sisältävää lausetta, jotka ryhmitellään sijamuodoittain sekä sen mukaan, viittaavatko ne määräiseen yleisnimeen, persoonapronominiin tai muuhun täydennykseen vai toimivatko ne itsenäisesti adverbina. Huomioidaan myös, missä murteissa kutakin muotoa tavataan. Ryhmä kerrallaan tarkastellaan postpositiolausekkeiden semantiikkaa, ja soveltaen kielipillistumisteoriaa historiallis-vertailevaan metodiin arvioidaan postposition etymologiaa uudelleen tämän työn aineiston valossa.</p> <p>Aineiston pohjalta todetaan, että <i>e-/ez-</i>postpositiolla rakennetaan paikallissijoja sellaisissa nominin kategorioissa, joissa perustaivutuksen kaltainen synteettinen sijapäätte ei ole, tai ei ole aina ollut, käytettävissä: määräinen yleistäivutus ja persoonapronominin, mutta myös demonstratiivi- ja interrogatiivipronominin sekä joskus possessiivinen taivutus. Analyttisten paikallissijojen semantiikka noudattaa yleistäivutuksen vastaavien muotojen semantiikkaa, mutta sitä rajoittavat viittauskohteen luonnolliset kategoriat siten, että esimerkiksi persoonapronominin inessiivi on pääasiassa osaobjekti eikä paikanmääre. Postposition eri muotojen murrelevikin ja morfosyntaktisten ominaisuuksien perusteella päätellään, että postposition etymologinen alkuperä on kantamordvan demonstratiivipronominissa, jonka jotkin sijamuodot ovat leksikaalistuneet adverbeiksi, joista edelleen kielipillistumisen ja analogian kautta on syntynyt analyttisten paikallissijojen nykyinen paradigma. Tulos on kiinnostava, koska demonstratiiviperäiset paikallissijatunnukset ovat sekä uralilaisessa kielikunnassa että maailmanlaajuisesti epätyypillisiä.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords mordvan kielet, paikallissijat, adpositiot, morfosyntaksi, kielipillistuminen		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Keskustakampuksen kirjasto		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Aineisto	2
3	Sijan teoriaa ja mordvan muoto-oppia	6
3.1	Mordvan <i>ez</i> -postpositio kieliopeissa	8
3.2	Adpositiot ja sijatunnukset	9
3.2.1	Paradigmat	10
3.2.2	Syntaktisia ja morfosyntaktisia seikkoja	11
3.3	Kieliopillistuminen	14
3.3.1	Perinteinen kieliopillistumisteoria ja leksikaalistuminen	15
3.3.2	Kieliopillistumisteorian kritiikkiä	17
3.4	Mordvalaiskielten murteiden luokittelu	18
3.4.1	Ersän murteet	19
3.4.2	Mokšan murteet	20
3.5	Sijan merkitsijät mordvassa	21
3.5.1	Mordvan nominintaivutus	23
3.5.2	<i>ez</i> -postposition historiallisesta taustasta	27
3.5.3	<i>ez</i> -postposition synkretismistä eräissä murteissa	30
3.6	Analyyttisten ja synteettisten paikallissijojen semantiikka	31
4	Analyysi	32
4.1	Morfologinen yleiskatsaus	34
4.2	Inessiivi	34
4.2.1	Yleistaivutuksen analyytinen inessiivi ja adverb <i>esa</i>	38
4.2.2	Persoonaan viittaava inessiivi	42
4.3	Elatiivi	45
4.3.1	Persoonaan viittaava elatiivi	47
4.3.2	Adverbi <i>esta</i>	50
4.4	Ablatiivi	52
4.5	Kahdennetut erosijat	56
4.6	Illatiivi	62
4.7	Prolatiivi	66
4.8	Muut pronominit, erisnimet ja lukusanat <i>ez</i> -postposition täydennyksenä	68
4.9	Analyyttiset sijat possessiivisessa taivutuksessa	70

4.10	<i>ez</i> -postpositioivartalon etymologia	72
4.10.1	<i>ez</i> -postposition ja refleksiivipronominin suhde	72
4.10.2	<i>ez</i> -postposition yhteys demonstratiivipronomineihin	75
4.11	Kieliopillistumisen jäljet	78
5	Johtopäätökset	81
	Liite: Glossauksessa käytetyt lyhenteet	84
	Aineistolähteet	85
	Muut lähteet	86

1 Johdanto

Tämä *pro gradu* -tutkielma selvittää mordvalaiskielten analyttisten paikallissijojen käyttöä ja asemaa sijajärjestelmässä. Kantamordvalaisen *e-/ez*-vartalon ja sijapäätteiden avulla on muodostettu nominien määräisiä paikallissijoja sekä persoonapronominien sijamuotoja, mutta sittemmin näiden tilalle on kehittynyt synteettisiä taivutusmuotoja. Kieloppijulkaisut esittävät jokainen omanlaisensa taivutusparadigmat, useimmiten jättäen *e-/ez*-postposition kokonaan pois yleisdeklinaatiosta, mutta epäjohdonmukaisesti tuoden sen esiin persoonapronominien taivutuksessa tai muiden postpositioiden joukossa, jonne se ei rajoittuneen käyttönsä takia aivan sovi. On siis kyseenalaista, missä kieliopin osassa on *e-/ez*-postposition paikka — nominien sijaparadigmassa vai jossakin muualla. Vastauksen tulisi perustua todelliseen, elävään kieleen, ei paradigmojen symmetriaan eikä toisaalta yksinomaan postpositiovartalon etymologiseen taustaan, josta ei ole tois-
taiseksi edes täyttä selvyttä.

Luvussa 2 selostan tässä työssä käytettävät kielenaineksen lähteet, joista tärkeimmässä osassa ovat suullisen kansanperinteen murreaineistot. Luvussa 3 pohjustan tutkimukseni *e-/ez*-postposition kuvauksilla eri kieliopeissa, *sijan* ja siihen liittyvien käsitteiden määrittelyllä sekä kieliopillistumisteorialla. Esittelen myös mordvan murreryhmät sekä nominien yleis- ja persoonapronominien taivutuksen ja alustan pohdintaa erimuotoisten sijarakenteiden mahdollisista merkityseroista typologisella tiedolla. Tämän jälkeen, työni analyysiosassa (luku 4), etsin kielenaineksesta analyttisten paikallissijamuotojen esiintymiä erilaisissa rakenteissa. Tarkastelen näitä löydöksiä morfologisen rakenteen, lauseenjäsenyyden tai funktion ja viittauskohteen semantiikan kannalta, ja huomioin myös postposition eri muotojen levikin kielimuodoissa. Samalla etsin viitteitä *e-/ez*-postposition historiallisesta kehityksestä. Viimeinen luku (5) kokoaa yhteen analyysin tuottamat johtopäätökset.

Mordvan nominien possessiivinen taivutus, jonka voidaan katsoa ilmaisevan eräänlaista määräisyyttä, jää tämän työn ulkopuolelle, koska sen obliikvisijat ovat rakentuneet epämääräisen taivutuksen pohjalta eivätkä siten liity tutkimiini määräisiin paikallissijoihin. Siinä tapauksessa, että työni aineistosta löytyy omistettujen nominien täydentämiä *e-/ez*-postpositiolausekkeita, käsittelen niitä poikkeuksellisenä ilmiönä postposition morfosyntaksin kannalta.

Työni ihanteellisena päämääränä on ehdottaa uutta määräisen deklinaation mallia ersän ja mokšan kieliopillisiin kuvauksiin ja siten ottaa kantaa siihen, voivatko postpositiot uralilaisissa kielissä ylipäätään olla sijoja tasavertaisesti sijapäätteiden kanssa. Toisena tavoitteenani on esittää perusteltu tulkinta *e-* ja *ez*-vartaloiden alkuperästä ja

niistä versoneiden muotojen kieliopillistumisprosessista.

Kuten teorialuvuissa käy ilmi, mordvan analyttisissä paikallissijoissa postposition vartalo on toisinaan *e*- ja toisinaan *ez*-, mutta tutkimusalan traditio ei suoranaisesti erottele niitä kahdeksi eri sanaksi. Siksi käytän nimitystä ”*ez*-postpositio” tarkoittaen myös *e*-vartalaisia muotoja, yksinkertaisuuden vuoksi. Keskustelu näiden välisestä suhteesta kuuluu työni loppupuolelle.

2 Aineisto

Seuraavassa esittelen tutkimukseni aineiston, joka koostuu suurimmaksi osaksi vuosikymmeninä 1880–1960 kerätyistä kansanperinne kokoelmista, mutta niitä täydentää pieni määrä kirjakielen aineistoa ja puhutun kielen tallenteita. Kaikki julkaistut aineistolähteeni ovat erillisessä lähdeluettelossa.

Tärkein lähteeni on Heikki Paasonen taltioimasta aineistosta toimitettu *Mordwinische Volksdichtung* -sarja (Paasonen — Ravila 1938, 1941, 1947), jonka fonologisesti tarkemmin kirjoitetut tekstit tuovat esiin murre-erot ja ovat muutenkin sensuroimatonta elävää kieltä. Useimmista teksteistä tiedetään keruupaikkakin Paasonen merkintöjen perusteella, ja niiltä osin kuin varma tieto puuttuu, olen merkinnyt arvioitua paikkatiedon perään kysymysmerkin sulkeissa. Kaksi varhaisempaakin julkaisua Paasonen aineistoista on käytettävissäni: *Mordwinische Chrestomathie mit Glossar und grammatikalischem Abriss* (Paasonen 1909), jonka tekstit pitkälti sisältyvät myös *Volksdichtung*-sarjaan, ja *Proben der mordwinischen volksliteratur* (Paasonen 1894). Viimeksimainittu ynnä *Volksdichtungin* kolmas ja pääosin neljäs osa sekä saranskilaisen tutkimuslaitoksen julkaiseman *Ustno-poetičeskoje tvorčestvo mordovskogo naroda* -kokoelman kertomusperinnettä käsittävät osat (YIITMH 3.1; YIITMH 3.2) ovat osa Turun yliopiston Volgan alueen kielten tutkimusyksikön Mormula-korpusta, jonka tekstit ovat morfologisesti analysoituja, ja siten niistä on erinomaisen helppoa löytää esimerkiksi tiettyjä sijamuotoja sisältävät lauseet. Kartoittaakseni tutkittavan postposition mahdollisia taivutusmuotoja eri murteissa käytän hyödynnän Paasonen kenttäaineistoihin perustuvaa sanakirjaa (MWb1). Murteiden luokittelussa tukeudun sanakirjan luetteloon (mts. LXXXVII–XCIX), jonka taustalla olevaa dialektologiaa selostaa A. P. Feoktistovin artikkeli (mts. XXXI–LVII), ja avuksi ovat myös Paasonen matkareittejä ja mordvalaiskielten levinneisyyttä havainnollistavat kartat (mts. LVIII–LIX).

Aineistoni kokoamista olisi suuresti helpottanut, jos Kansalliskirjaston Fenno-Ugrica-tietokantaan (fennougrica.kansalliskirjasto.fi) digitoitu *Mordwinische Volksdichtung* sisältäisi hakukelpoisen tekstikerroksen, mutta valitettavasti näin ei ole, vaan minun oli

suoritettava haku silmäilemällä ensimmäinen ja osin myös neljäs osa läpi, toivoen löytäväni kaikki määräisten paikallissijojen esiintymät. Tästä syystä — jotta työmäärä pysyisi mahdollisuuksien rajoissa — käytän sarjasta vain ensimmäistä, kolmatta ja neljättä osaa. Toinen osa jää joukosta pois, koska se sisältää ainoastaan ersänkielistä lyriikkaa, joka on muissakin osissa jo runsaasti edustettuna. Käyttäisin työssäni ensisijaisesti proosamuotoista aineistoa, jos saatavuus sen mahdollistaisi, sillä vapaamuotoinen tarinankerronta todennäköisesti vastaisi elävää puhekieltä paremmin kuin lyriikka.

Oletettavaa on, että useita hakuosumia on jäänyt minulta huomaamatta manuaalisessa poiminnassa. Toisaalta löydettyistä esiintymistä monet ovat hyvin samankaltaisia keskenään, enkä merkinnyt kaikkia tällaisia muistiinkaan. Tutkimukseni tavoittelee kvalitatiivisia tuloksia eikä kvantitatiivisia, ja siksi pääpaino aineiston keruussa on ainutlaatuisissa ja pohjatiedosta poikkeavissa löydöksissä eikä erityyppisten esiintymien määräsuhteissa.

Kansalliskirjaston digitoitu kokoelma tarjoaa myös runsaasti ersän- ja mokšankielisiä sanomalehtiä, oppikirjoja ym. painettua kirjallisuutta, mutta digitoinnin laatu ei ole sen parempi kuin *Volksdichtungin* tapauksessa. Lisäksi oppikirjat näyttävät olevan käännöksiä venäläisistä julkaisuista, ja samaa voisi epäillä sanomalehdistäkin päätellen niiden vahvasta ideologisesta hengestä, joten taloudellisen ajankäytön nimissä en hyödyntänyt niitä tässä työssä. Vaikka kääntäjät olisivatkin olleet äidinkiellisiä mordvalaisia, käännöksen laadusta ei ole takeita, vaan alkukieliset lähteet ovat voineet ohjata lauserakenteita vahvastikin, ja luonnollisesti venäläislainojen osuus sanastosta on suuri.

Ustno-poetičeskoje tvorčestvo mordovskogo naroda -kokoelmasta on huomattava, että sen tekstejä ei ole toimitettu lainkaan kielitieteellisiä tarkoituksia silmälläpitäen, vaan näkökulma on kansanperinteeseen keskittyvä. Siksi kaikki tekstit ovat kirjakielisessä asussa, vaikka jotkin niistä ovat peräisin edellä mainituista Paasonen aineistojen julkaisuista, monet 1930–40-lukujen kenttäretkiltä ja nuorimmat vuonna 1960 taltioituja, ja lisäksi kokoelma kierrättää useiden aiemmin Venäjällä painettujen kokoelmien kansantarinoita, joista osa on julkaistu ennen kuin mordvalaiskielille alettiin kehittää standardikirjakieliä 1920-luvulla. (Bartens 1999: 21–22; YIITMH 3.1: 5–14, 368–381; YIITMH 3.2: 369–380.) Vertailtaessa kirjakielistettyjä tekstejä Paasonen litteraatioihin näkyy, että paitsi taivutustunnuksia, myös kokonaisia sanoja on vaihdettu (1).

- (1) a. i. (Paasonen 1894: 115)

nej davaj, baba, baranĭ-ńt' pečĭk-ťanĭk
 nyt PCLE muori lammask-DEF.SG.GEN teurastaa-PRS.1PL

- ii. (YIITMH 3.2: 21)

Ñej davaj, baba, barano-ńt' pečk-sińek.
 nyt PCLE muori lammas-DEF.SG.GEN teurastaa-PRS.1PL>3SG/PL
 'Nyt, muori, teurastamme lampaan.'

b. i. (Paasonen 1894: 115)

Pora-ś ulńe-ś śokś, jakšavto-mo karma-ś.
 aika-DEF.SG.NOM olla-PST.3SG syksy jäähtyä-INF alkaa-PST.3SG

ii. (YIITMH 3.2: 21)

Ška-ś ulńe-ś śokś, jakšavto-mo karma-ś.
 aika-DEF.SG.NOM olla-PST.3SG syksy jäähtyä-INF alkaa-PST.3SG

'Oli syksy, alkoi kylmetä.'

Tämän tiedon valossa suhtaudun varauksella UPTMN:n tarjoamiin lause-esimerkkeihin. Muutenkaan niillä ei ole arvoa murteiden vertailun kannalta, sillä useiden tarinoiden keruupaikka ei ole tiedossa, tai tuo tieto on jätetty pois, jos se onkin varhaisemmassa julkaisussa mainittu.

Tasapuolisuuden nimissä samantapaista kritiikkiä ansaitsisi myös Paasonen (1894, 1909), joka esittää samoja tekstejä eri asussa näissä kahdessa julkaisussa. Esimerkiksi tarina kauniista Damaista (2) on alkujaan julkaistu vuonna 1883 Kazanissa painetussa kokoelmassa *Obrazcy mordovskoj narodnoj slovesnosti II* (*Образцы мордовской народной словесности II*), kyrillisessä asussa.¹ Vuoden 1894 julkaisussaan Paasonen ilmoittaa translitteroineensa tarinan Kaljajevon kylän murteella, mutta vuoden 1909 *Apuneuvoissa* sanamuodoissa on selviä eroja aiempaan, eikä mitään tietoa murteesta anneta. Tästä voi päätellä, että teksti ei ehkä ole alun perin Kaljajevossa taltioitu, ja on hieman kyseenalaista, miten autenttisesti se edustaa mainittua murretta.

(2) ersä, Kaljajevo(?), Temnikov, Tambov

a. (Paasonen 1909: 7)

vaj, svatkińe-m, višks- tšama-v tejevt'-imek
 PCLE appi-POSS.1SG>SG.NOM häpeä kasvot-SG.LAT tehdä-PST.2SG>1SG
moń esne-m mazi damaj sodamo-t ikele!
 minä.GEN INE-1SG kaunis Damai vävy-POSS.2SG.NOM edessä

b. (Paasonen 1894: 135–136)

eχ svatĩgi-m, teit' ton mońdeń vižks mazi
 PCLE appi-POSS.1SG>SG.NOM tehdä.PST.2SG sinä.NOM minä.DAT häpeä kaunis
damaj-t' tońt' sodamu-t' šel'mi-třin' ikile!
 Damai-DEF.GEN sinä.GEN vävy-POSS.2SG.GEN silmä-DEF.PL.GEN edessä

'voi, appiukko, olet saattanut minut häpeään vävyoikasi, kauniin Damain, edessä!'

¹Valitettavasti tämä teos ei ollut saatavillani tutkielmaa tehdessäni.

Vertailun vuoksi, ja myös laajentaakseni aineistoani kohtuullisella vaivalla, valitsin yhden ersän- ja yhden mokšankielisen kaunokirjallisen teoksen edustamaan kirjakieltä: Kuzyma Abramovin *Purgaz*, ensimmäiset 128 sivua, vuodelta 1988 ja Anatolij Tyapajevin *Joroń šelme*, 64 sivua, vuodelta 1969. Nämä olivat saatavillani tekstitiedostojen muodossa Kielipankin kokoelmista (*Ersän ja mokšan kirjallisuutta ja julkaisuja ja komisyrjäänin kirjallisuutta (UHLCS)*, Rueter 2007), joten sanahaut oli helppo suorittaa.

Kun ensisijaisena tutkimuskohteena on primaari kielimuoto eikä normitettu kirja-kieli, olisivat puhutun kielen äänitteet arvokkaita. Valitettavasti mokšasta ei ole saatavillani minkäänlaista modernin puhekielen korpusta. Toisaalta on epätodennäköistä, että mokšan sijajärjestelmä olisi oleellisesti muuttunut vuosisadassa. Ersän osalta käytän pientä kokoelmaa haastatteluäänitteitä ja niiden transkriptioita. Nämä äänitteet ovat prof. Riho Grünthalin vuonna 2013 Mordvan tasavallan itäosissa tekemiä haastatteluja, ja haastateltavat puhuvat ersän kaakkoiseen ryhmään kuuluvia murteita (MWb1: XXXIX–XL).

Folkloretekstit ovat mitä parhaimpia lähteitä minimiparien etsimiseen, koska niille on tyypillistä toistaa sisältöä (lähes) samanmuotoisin lausein. Vaikka niinsanotut kietytyneet ilmaukset (Tarkka 2005: 61) ja toisto tehokeinona (3) ovat eritoten lyriikan ominaispiirteitä, myös proosamuotoinen kansanperinne voi säilyttää kokonaisia lauseita oleellisesti muuttumattomina kertojalta toiselle. Esimerkiksi (4) näyttää kaksi lähes identtistä tarinankatkelmaa, jotka on tallennettu eri mokšalaiskylistä, ja äänteellisiä murre-eroja (tai merkinnän eroja) lukuunottamatta niiden ainoa eroavaisuus on lusikkaa tarkoittava sana.

- (3) ersä, Večkanovo, Buguruslan, Samara (Paasonen — Ravila 1941: 112)

jakšteře salmuks kecenze, jakšteře suře ejse-nze, še-ń ejse
 punainen neula käsi.POSS.3SG.INE punainen lanka INE-3SG se-GEN INE
susta-si, še-ń ejse mašta-si, řizni-mado
 ommella-PRS.3SG>3SG se-GEN INE ommella-PRS.3SG>3SG särkeä-INF
susta-si, tařđi-mado susta-si
 ommella-PRS.3SG>3SG särkeä-INF ommella-PRS.3SG>3SG
 'punainen neula kädessään, siinä punainen lanka, sillä hän ompelee, kivun pois ompelee'

- (4) mokša

- a. Prolejka, Samara, Samara (Paasonen — Ravila 1947: 839)

säv-ś keřǎń pargǎńǎ i puć ezǎ-nzǎ vaj- penš dǎ
 ottaa-PST.3SG tuohinen kori ja laittaa.PST.3SG ILL-3SG voi lusikka ja
medʹ penš i jorda-žǎ väři
 hunaja lusikka ja heittää-PST.3SG>3SG ylös

- b. Sučkino, Kusnezsk, Saratov (Paasonen — Ravila 1947: 842)

säv-ś keřǎń pargǎńǎ i put-ś ezǎ-nza vaj- kuću dǎ
 ottaa-PST.3SG tuohinen kori ja laittaa-PST.3SG ILL-3SG voi lusikka ja
 medʹ- kuću i jorda-žǎ väři
 hunaja lusikka ja heittää-PST.3SG>3SG ylös

’otti tuohikorin ja laittoi siihen voilusikan ja hunajalusikan ja heitti sen ylös’

Foneettista tarkekirjoitusta käyttävien lähteiden poiminnoissa liudennuksen merkintä on yksinkertaistettu fonologiselle tasolle ja välimerkkejä on sovellettu luettavuuden nimissä, mutta murteiden kannalta oleelliset piirteet kuten redusoituneet vokaalit ja *ŋ* on säilytetty alkuperäisessä tarkkuudessa. Teknisistä syistä joudun kuitenkin korvaamaan joitakin merkkejä toisilla, kuten ”ylösalaisen i:n” yhdistelmällä *ɪ* (pisteetön pieni I, U+0131, ja yhdistyvä piste alapuolella, U+0323). Soinnillisten likvidojen *l* ja *r* soinnittomia pareja merkitsen rivinkorkuisella kapiteelilla, esimerkiksi *L* (U+029F), vaikka lähteessä se olisi merkitty tarkkeella sentapaisesti kuin *l*^c. Glossauksen lyhenteet on selitetty liitteessä. Suomennokset ovat omiani siltä osin, kuin lähteet eivät niitä tarjoa (ts. kaikki paitsi UPTMN-osumat sekä suomenkielisistä julkaisuista lainatut), ja olen pyrkinyt kääntämään mordvalaiset lauseet niin sanatarkasti kuin ymmärrettävyys sallii.

3 Sijan teoriaa ja mordvan muoto-oppia

Tässä pääluvussa, lyhyen terminologisen johdannon jälkeen, aloitan työni pohjustamisen katsauksella *ez*-postposition kuvauksiin kieliopeissa, määrittelen keskeiset muoto-opilliset käsitteet yleiskielitieteellisestä näkökulmasta sekä esittelen kieliopillistumisteoriaa tämän työn tarpeisiin soveltaen. Sen jälkeen lähestyn itse tutkimuskohdetta: kuvailen mordvalaiskielten sijanmerkintäkeinoja, etenen mordvan sijataivutuksen yksityiskohtiin ja *ez*-postposition historialliseen taustaan sekä etsin postpositioiden semantiikalle vertailukohtaa typologisesta tiedosta ja toisesta uralilaisesta kieliryhmästä, saamasta.

Käsitteellä *sija* on tarkoitettu kieliopin tutkimuksessa eritasoisia ilmiöitä: ensinnäkin syntaktisia tai semanttisia funktioita, joita kantavat nominilausekkeet toimivat mm. subjektina, objektina tai lauseen adverbialina, mutta toiseksi *sijatunnuksia* eli affikseja, jotka merkitsevät mainittuja syntaktisia funktioita (Hagège 2010: 17–18). Abstraktimassa mielessä sijaksi voidaan kutsua myös koko muoto-opillista kategoriaa: mordvalaiskielissä on olemassa sija samaan tapaan kuin saksassa on substantiivien suku (Haspelmath 2008: 505). Esimerkissä (5) on nähtävissä kaksi sijafunktiota, joita ilmaisevat sijamuodot ovat genetiivi ja nominatiivi (nollatunnuksinen).

- (5) ersä, Kljavlina, Samara (Paasonen — Ravila 1941: 342)

vejke šupav eřža-n ul'ne-ś suka-zo
 yksi rikas ersä-SG.GEN olla-PST.3SG narttukoira-POSS.3SG>SG.NOM
 'yhdellä rikkaalla ersällä oli narttukoira'

Tässä genetiivi liittää nominilausekkeen 'yksi rikas ersä' kopulaverbiin osoittaen, että rikas ersä omistaa jotakin, ja nominatiivinen 'narttukoira', lauseen subjekti, on omistuksen kohde.

Sijafunktioita merkitään kielissä sijatunnusten ohella myös adpositioilla, ja perinteisesti adpositioiden ja sijatunnusten on katsottu olevan niin lähellä toisiaan funktioiden kannalta, ettei niitä ole tarpeen tai mahdollistakaan perusteellisesti toisistaan erotella (Haspelmath 2008: 507; Hagège 2010: 17–18). Vakiintuneita sijatunnusten nimiä on myös usein sopivaa käyttää adpositioista (esim. ”englannin datiivinen prepositio *to*”) tai itse funktioista (Haspelmath 2008: 509–510). Ylläolevasta esimerkistä (5) olisi ymmärrettävää sanoa, että siinä esiintyvien nominilausekkeiden funktiot ovat genetiivi ja nominatiivi. Toisaalta uralilaisten kielten kieliopeissa on tapana jakaa sijan merkitsijät sijatunnuksiin ja adpositioihin, eikä jälkimmäisiä käsitellä sijoina samaan tapaan kuin ensinmainittuja. Mielestäni tämä morfologinen jako on hyödyllinen, mutta pidän aiheellisena arvioida uudelleen, voitaisiinko ja kuuluisiko adpositiotkin lukea sijoiksi uralilaisissa kieliopeissa ainakin sikäli kuin ne toimittavat tehtäviä, jotka tyypillisemmin kuuluvat sijatunnuksille. Tässä työssä pyrin käyttämään *sijaa* johdonmukaisesti erimuotoisten sijanilmausten yläkäsitteenä, tarkoittaen siis funktiota eikä sen konkreettista merkitsijää.

Ylikoski (2015: 145) huomauttaa, että perinteinen morfosyntaksin tutkimuksen käsitteistö on Eurooppa-keskistä, morfosyntaksin ja kielenmuutosteorioiden valtavirta perustuu synkronisille kaksijaoille kuten *adpositiot* vs. *sijatunnuks*, ja myös Hagège (2010) kuuluu siihen koulukuntaan. Uralilaisten kielten tutkimuksessa on hankalaa pitäytyä tarkalleen tämän käsitteistön määritelmässä. Teoreettisesti mahdollisena ratkaisuna rajanveto-ongelmiin Ylikoski (2015: 147) ehdottaa Haspelmathin (1996: 43–66) *transpositionaalista* eli *sanaluokkaa vaihtavaa taivutusta*, jossa sanalla on erikseen *sisäinen* ja *ulkoinen sanaluokka*. Tässä tutkimuksessa sijapäätteiden ja adpositioiden rajankäynti on keskeinen teema, jota korostan juurikin tarkastelemalla tutkimuskohdettani yleisen tyypologisen jaottelun valossa, ja mahdollisia ratkaisuja käsittelen luvussa 5.

Sijatunnus ja adpositio eivät ole maailman kielissä ainoat sijan ilmaisun keinot, vaan niiden lisäksi samoja tehtäviä voi hoitaa myös liitepartikkeli, sanajärjestys, sanavartalon äänteellinen vaihtelu tai tooni (Hagège 2010: 9–11). En käsittele näitä ilmiöitä tarkemmin, koska niillä ei ole merkitystä mordvalaiskielten paikallissijojen kannalta.

3.1 Mordvan ez-postpositio kieliopeissa

Kuvaan mordvan taivutusjärjestelmää vasta edempänä luvussa 3.5, mutta tuon jo tässä näkyviin sen ristiriidan, joka on tyypillistä ez-postposition kuvaukselle nykyaikaisissa kieliopeissa, koska se juuri toimii tämän tutkimuksen innoittajana sekä tutkimuskysymysten perustana.

Ersän yleiskielen kielioppi *Эрзянь кель* esittää määräisen nominintaivutuksen muodoiksi ainoastaan synteettisiä muotoja eikä mainitse analyttisiä ez-rakenteita samassa yhteydessä ollenkaan. Persoonapronominien ns. vahvistettujen muotojen inessiivi, elatiivi, illatiivi ja prolatiivi esitetään ez-postpositiolla rakentuneina, esim. *mońseń ejse* 'minussa', mutta vahvistamattomat pronominit, ilman *ś*-ainesta, muodostuvat tämän kieliopin mukaan vain synteettisesti, esim. *mońseń id*. Refleksiivipronominin *eś* taivutusparadigmassa on analyttinen inessiivi muotoa *eśeń ejse* 'itsessäni', mutta elatiivi ja illatiivi ilmoitetaan puuttuviksi, ja prolatiivi on taas synteettinen, esim. *eśkan* 'itseni kautta'. e-adverbeja ei mainita adverbien joukossa. Postpositioita käsittelevässä luvussa luettelaa *ejse*, *ejste*, *ejs*, *ezga* ja *ejška* postpositioina, jotka ovat paikallissijojen synonyymejä. Mainitaan myös, että *ejstenze* osoittaa syytä, *ejste* ajattelun kohdetta, *ejška* (komparatiivi) vertailukohtaa sekä *ejse* ja *ejste* objektia. (ЭК: 106, 127–130, 142–143, 228–237, 250–254.) Näiden muotojen lisäksi on ersän kielioppitraditiossa tunnettu myös translatiivi *ejks* (Евсеев 1928: 165–166). Uudempi kielioppi suosii synteettisiä rakenteita ja laskee analyttiset sijamuodot ennen kaikkea postpositioiden luokkaan, ja niiden käyttöä rajoittavat säännöt, kuten määräisyyden edellytys, jäävät hämäräksi.

Mokšan kielioppi *Мокшень кяль* esittää nominien määräisen deklinaan rajoittuvan kolmeen synteettiseen sijaan: nominatiiviin, genetiivi-akkusatiiviin ja dativiin. Persoonapronomineista annetaan synteettisinä myös ablatiivi, inessiivi ja elatiivi, mutta mainitaan, että paradigmaa täydentävät analyttinen illatiivi (esim. *moń ezon*) ja prolatiivi (esim. *moń ezgan*), joita ei kuitenkaan esitetä taulukossa synteettisten sijojen ohella. e-adverbeista ei ole mainintaa adverbeja koskevassa luvussa. Postpositioiden kohdalla luotellaan *esa*, *ezda*, *es*, *ezga* ja *eška* lause-esimerkkien kera, toisessa alaluvussa *esa*, *ezda* ja *ezga* paikkaa osoittavina postpositioina. Syytä merkitsevien postpositioiden joukossa on *ezda*, *eška* jälleen vertauskohdan postpositioiden kohdalla, *ezda* ja *esa* ajattelun ja puheen aiheen postpositioiden kohdalla sekä *esa* välinettä ilmaisevana postpositiona. (МК: 55, 104–105, 182–189, 191, 195–201.) ez-postpositio esitetään siis postpositiona muiden joukossa, eikä analyttisen paikallissijan käsitettä käytetä, vaan sijataivutukseen laskeaan vain synteettiset rakenteet.

Samansuuntaisesti mokšan yleisdeklinaan esittää typologinen kielioppi *Элемен-*

ты мокшанского языка: taivutusparadigmoissa on vain synteettiset sijat, mutta funktionaalisesti *ez*-postpositiot ovat vaihtoehtoja synteettisille sijatunnuksille (ЭМЯ: 66–67, 89–90). On sanottava, ettei tilanne ole muuttunut sen jälkeen, kun Alhoniemi (1992: 33) totesi analyyttisten sijojen käytön kuvauksen jääneen ”pirstaleiseksi ja ylimalkaiseksi”.

3.2 Adpositiot ja sijatunnukset

Edellä selostettu tapa, jolla mordvalaiskielten kieliopit esittävät *ez*-postposition, heijastaa tämän työn keskeisiä kysymyksiä: mitä on sija? Voiko adpositio olla sijatunnus ja sijan affiksin allomorfi, erityisesti uralilaisessa kielessä? Näiden kysymyksien tarkastelun pohjaksi määrittelen seuraavaksi adposition ja sijatunnuksen käsitteet. Taulukko 1 kokoaa yhteen tässä luvussa käsiteltäviä adpositioiden ja sijan affiksien tuntomerkkejä.

adpositio	sijatunnus
ei ole paradigman jäsen	kuuluu paradigmaan
ilmiasu ei vaihtelee	ilmiasu voi vaihdella pääsanana mukaan
fonologisesti itsenäinen, painollinen sana	fonologisesti riippuvainen ympäristöstä
pidempi	lyhyempi
esiintyy harvemmin, merkitsee marginaalisempia funktioita	yleisempi, merkitsee keskeisempiä funktioita
paikka lauseessa voi vaihdella	aina sanavartalossa kiinni
täydennys ei välttämättä ole nominaalinen	liittyy vain nominiin

Taulukko 1: Adposition ja sijatunnuksen keskeiset erot

Fonologisin kriteerein adpositio on itsenäinen sana, joka saa aina painon. Sijatunnuksen painollisuus riippuu ympäristöstä. Sijatunnusta ei voida irrottaa vartalosta ja rinnastaa konjunktioilla toiseen sijatunnukseen, kuten adpositiolle joskus voidaan tehdä, esimerkiksi *paperit ovat laatikon päällä ja sisällä*. Sijatunnukset ovat yleensä lyhyempiä kuin adpositiot, mikä voi heijastaa sitä yleistä tendenssiä, että esiintymistiheys on kääntäen verrannollinen pituuteen. Kielessä, jossa on sekä sijatunnuksia että adpositioita, pelkällä sijatunnuksella merkittyjä lausekkeita tavataan tyypillisesti enemmän kuin adpositiolausekkeita, mikä saattaa johtua yksinomaan siitä, että tärkeimpiä, useimmin käytettyjä funktioita yleensä merkitään affikseilla enemmän kuin adpositioilla. (Hagège

2010: 23, 29.) Esimerkiksi suomessa lauseen subjekti ja objekti merkitään vain sijataivutuksen keinoin eikä koskaan adpositiolla. Itsenäisten morfeemien käyttö subjektin ja objektin merkinnässä on epätavallista maailmanlaajuisesti (Nichols — Bickel 2013).

3.2.1 Paradigmat

Yksi merkittävimpiä eroja sijatunnusten ja adpositioiden välillä on, että sijatunnukset muodostavat taivutusparadigmoja. Jokaisella sijatunnuksella on näin paikka kokonaisuudessa, joka antaa osilleen merkityksen ja vaikuttaa niiden muotoon. Adpositiot eivät muodosta paradigmoja tässä mielessä.

Kielissä, joissa nominin sijamuotoja on runsaasti, on tavallista, että sijaparadigma jakautuu niinsanottuihin kieliopillisiin ja semanttisiin sijoihin. Kieliopilliset sijat yleensä merkitsevät subjektiä, objektiä (myös ns. epäsuoraa objektiä) ja omistajaa, ja semanttiset sijat puolestaan kuvaavat tyypillisesti mm. spatiaalisia suhteita. (Blevins 2008: 200–201.)

Morfofonologian kannalta sijatunnuksia on kahdenlaisia, agglutinoivia ja fuusioituneita, ja usein sijaparadigman agglutinoiva tai fuusioitunut laatu suurin piirtein vastaa koko kielen rakennetyyppiä agglutinaatio–fuusio-asteikolla. Agglutinoiva sijatunnus ilmaisee vain sijaa, se ei ole pakollinen eli sanavartalo voi esiintyä ilman sitä, ja se aiheuttaa vain vähän jos ollenkaan ääntenmuutoksia morfeemien rajalla. Fuusioitunut tunnus ilmaisee yhtä aikaa useaa eri kategoriaa kuten lukua ja sukua sijan ohella, ja tunnuksen ja sanavartalon raja on yleensä hämärtynyt. Fuusioituneita tunnuksia tavataan erityisesti persoona- ja possessiivipronominien deklinaatioista, siis järjestelmistä, jotka ovat usein vanhakantaisempia kuin nominintaivutus. (Hagège 2010: 24–25.) Jos samassa paradigmassa on sekä fuusioituneita että agglutinoivia tunnuksia, tyypillisesti fuusioituneet keskittyvät kieliopillisiin sijoihin ja semanttisia sijoja merkitään agglutinoivilla tunnuksilla, joista usein voidaan erottaa pohjalla oleva kieliopillinen sija (Blevins 2008: 201). Uralilaisten kielten sijaparadigmat edustavat lähinnä agglutinoivaa tyyppiä, vaikka morfofonologisia muutoksia tapahtuukin paljon mm. itämerensuomalaisissa kielissä. Fuusioituneesta nominintaivutuksesta tunnettuja kieliä ovat esimerkiksi saksa ja venäjä.

Kaikille sijataivutuksen paradigmoille yhteistä on, että pyrkimys paradigman sisäiseen koheesioon pakottaa tunnuksia muuttumaan diakronisesti, ja jonkin muodon tunnus on nolla (Hagège 2010: 25). Nollajäsen mordvan nominintaivutuksessa on nominatiivi, subjektin sija, kuten tavallista kielissä yleensä. Esittelen nykymordvan nominintaivutusta tarkemmin luvussa 3.5.1.

Huolimatta niistä muuttumispaineista, joita sijatunnukset kokevat paradigman jäseninä, ovat adpositioiden joukot paljon alttiimpia muutoksille useimmissa kielissä. Juuri

adpositiot ovatkin tyypillisiä sijatunnuksien esiasteita, ja itse ne puolestaan ovat usein peräisin substantiiveista postpositiokielissä ja verbeistä prepositiokielissä. Kehitys voi myös kulkea vastakkaiseen suuntaan, sijatunnuksista adpositioiksi, mistä tunnettu esimerkki on pohjoissaamen postpositio *haga* 'ilman', jonka edeltäjä on abessiivinen sijapäätte, suomalais-ugrilaiseen kantakieleen rekonstruoitu **-pta-k-e/i-k/n*. Substantiivit, joista paikallissijaisia adpositioita syntyy, tavallisimmin tarkoittavat ruumiinosia, tilojen tai objektien osia tai ympäristön maamerkkejä. (Heine 2008; Hagège 2010: 36–37, 163; Norde 2009: 207–209.) Myös mordvan datiivin E *-néń* M *-ńdĩ* alkuperä on luultavimmin suomalais-ugrilaisessa sanassa **tüńi* 'tyvi' ja latiivitunnuksessa **-ŋ*, joista jo sgr. kantakielessä kehittyi postpositio ja myöhemmin, kantamordvalaisena aikana suffiksi (Bartens 1999: 79, huom. sijan nimenä allatiivi). Uralistien keskuudessa perinteisen näkemyksen mukaan ugrilaiskielet ovat muodostaneet suuren osan sijatunnuksistaan suffiksoituneista postpositioista, mutta muualla kielikunnassa uusia sijatunnuksia on rakennettu pääasiassa vanhoja suffiksaalisia aineksia yhdistämällä (Tauli 1966: 12–13; Korhonen 1996: 200–206). Ylikosken (2016) mukaan olisi kuitenkin vähintään yhtä perusteltua väittää niinkutsuttua suomalais-volgalaista s-paradigmaa – joka ilmenee myös mordvan inessiivissä, elatiivissa ja illatiivissa – postpositiolähtöiseksi.

Kielissä, joissa nominit jakautuvat useisiin rinnakkaisiin deklinaatioihin kuten substantiivien sukuihin, sijatunnusten ja muidenkin sidonnaisten morfeemien ilmiäsu riippuu deklinaatiosta. Adpositioillakin on todettu ilmenevän vaihtelua täydennyssanan tyyppin mukaan, mutta se ei ole järjestelmällistä eikä niin yleistä kuin taivutustunnuksilla. (Hagège 2010: 27–28.) Koska uralilaisissa kielissä ei tunneta nominien sukuja, tässä tutkielmassa ei ole tarve huomioida muita sijatunnusten allomorfeja kuin fonotaktisista syistä johtuvat.

3.2.2 Syntaktisia ja morfosyntaktisia seikkoja

Tässä tutkimuksessa käsiteltävät sijanilmaukset ovat *paikallissijoja* eli *spatiaalisia sijoja*. Creissels ja Mounole (2011) määrittelevät spatiaalisen sijamuodon nominin tai nominilausekkeen taivutetuksi muodoksi, joka eroaa absoluuttisesta muodosta, on käytettävissä lauseessa puhtaasti määrittelevään tehtävään ja täyttää yhden seuraavista funktioista ilman adposition tukea:

- ei-verbaalinen predikaatti, tai kopulan predikatiivinen täydennys, joka määrittää olion sijainnin,
- tapahtuman lokaation ilmaiseva määrite, tai
- liikeverbin argumentti, joka osoittaa liikkeen lähtöpisteen, väylän tai suunnan.

(Creissels — Mounole 2011: 158.)

Näihin funktioihin soveltuvia adpositioita nimitän vastaavasti spatiaalisiksi eli paikallissijaa ilmaiseviksi adpositioiksi. Määritelmä ei sulje pois sijamuotoja ja adpositioita, jotka täyttävät joskus muitakin kuin yllämainittuja funktioita.

Adpositiot jakautuvat prepositioihin, postpositioihin ja ambipositioihin sen mukaan, mikä on niiden paikka lausekkeessa. Prepositiot sijoittuvat täydennyksensä eteen, esim. engl. *for charity* 'hyväntekeväisyyteen', postpositiot täydennyksen jälkeen, esim. *pöydän alla*, ja ambipositiot vaihtelevasti joko täydennyksen eteen tai jälkeen, esim. *jälkeen ajanlaskun alun*; *lounaan jälkeen*. Sen sijaan sijatunnukset eli sijan affiksit ovat prefiksijä, jotka asettuvat sanavartalon edelle, suffikseja, jotka asettuvat sanavartalon jälkeen, tai epäyhtenäisiä affikseja, jotka ovat osaksi vartalon edessä ja osaksi sen jäljessä, kuten esimerkissä (6).

(6) čukči (Hagège 2010: 23)

ekvet-g'i ge-tum-e

lähteä-PST AFF-ystävä-AFF

'lähti ystävän kanssa'

On myös löydettävissä ns. sirkumpositioita eli kaksiosaisia adpositioita, jotka ympäröivät täydennyksensä, mutta ne ovat melko harvinainen ilmiö ja tulkittavissa myös toistoksi. Valtaosa sijatunnuksista maailman kielissä on suffikseja. (Hagège 2010: 21, 33–34 114–115; Spencer 2008: 185–186.) Verrattaessa adpositioiden ja sijatunnusten syntaktisia ominaisuuksia voidaan siis todeta, että jokaisen sijatunnuksen paikka suhteessa sanavartaloon on vakio, kun taas adposition paikka lausekkeessa saattaa vaihdella.

Monissa synteettisissä kielissä nominilausekkeen attribuutit kongruoivat sijassa pääsan kanssa eli saavat saman sijatunnuksen, esim. suomessa: *si-llä kylmä-llä vede-llä*. Adpositiot eivät toistu lausekkeessa tällä tavalla lukuunottamatta joitain erikoistapauksia, jotka kuitenkin erottuvat sijatunnusten kongruenssista. (Hagège 2010: 26–27.)

Yleisesti oletetaan, että kieli pyrkii välttämään taivutettujen sananmuotojen johtamista, eli johtimet liitetään mieluummin taivuttamattomaan sanavartaloon. Tätä periaatetta rikkovia tapauksia kyllä tunnetaan, mutta niistä pienempi osa olisi adpositiolausekkeita, jos adpositiot laskettaisiin osaksi taivutusta. Toisaalta muita lauseenjäseniä saattaa sijoittua adposition ja sen täydennyksen väliin, kun taas sijatunnus on aina sanavartalossa kiinni. Sijatunnuksen paikka morfotaksissa voi myös vaihdella deklinaatiosisällä, mutta tällöin syynä on, että morfotaksi on muodostunut siinä järjestyksessä kuin eri taivutusmorfeemit ovat tulleet osaksi paradigmaa. (Hagège 2010: 28–33.) Esimerkki tästä nähdään jäljempänä ersän määräisessä taivutuksessa, jossa määräisyyden tunnuk-

sen ja paikallissijan päätteen keskinäinen järjestys eroaa yksikön ja monikon välillä (ks. taulukko 3 sivulla 25).

Adpositio on mahdollista jättää mainitsematta adverbialilausekkeessa, jos lausekkeen merkitys on puhujan mielestä ymmärrettävissä muutenkin esimerkiksi predikaatin perusteella. Taivutussijaa ei yleensä jätetä ilmaisematta, niin pragmaattis-syntaktisesta kuin äänteellisestä syystä – kun usein kaikkein tärkeimmät sijat kuten subjektin ja objektin sija ilmaistaan affiksilla, niiden merkitseminen on välttämätöntä, ja affiksin poistaminen saattaisi sekoittaa myös äänteellistä ympäristöä, mm. sanapainoa. Adpositiot kantavat kuitenkin huomattavasti voimakkaampia, erityisempiä merkityksiä kuin sijatunnukset, ja siksi niitä voidaan käyttää korostamaan esimerkiksi spatiaalisia vivahteita nominilausekkeiden funktioissa, jolloin ne on pantava ilmi merkityksen välittymiseksi. Hagège pitää mahdollisena, että adpositioita suosittaisiin tavallista enemmän viranomaisteksteissä, koska on helpompaa muuttaa tekstiä, jossa muutettavat osat ovat itsenäisiä morfeemeja. Tietoisella ohjailulla ja normittamisella onkin todetusti ollut vaikutusta adpositioiden käyttöön eri kielissä. (Hagège 2010: 34–36.)

Hagège nimittää kompleksisiksi adpositioiksi sanaluokkaa, jonka jäsenet ovat adposition ja toisen sijanmerkinnän yhdistelmiä. Näitä ei tule sekoittaa ns. sijakasaumiin, sananmuotoihin, jotka näyttävät sisältävän useita sijoja, joista osa todellisuudessa toimii johtimen tapaan. Kyse ei ole myöskään kongruenssista tai sija-assosiaatiosta. Kompleksisessa adpositiossa yksinkertaisen adposition edellyttämä, täydennykseen liittyvä sija, olkoon se mikä vain, ei vastaa sitä sijaa, jota koko tämä rakennelma ilmaisee. Sama adpositio-osa voi esiintyä usean eri sijatunnuksen kanssa tuottaen kulloinkin eri merkityksisen kompleksisen adposition, esimerkiksi *rantaan päin* vs. *rannasta päin*. Toisinaan, kuten esimerkissä (7), adpositio-osa itsekin saa sijatunnuksen. (Hagège 2010: 38–48.)

(7) ersä (Paasonen 1909: 1)

iñe- ved'i-ń tombał-de iñe aťa šejeř-i
 iso vesi-SG.GEN toinen.puoli-ABL iso ukko huutaa-PRS.3SG
 'meren toiselta puolelta iso ukko huutaa'

Länsimainen filologian traditio on kauan pitänyt adpositioita, tarkemmin sanoen prepositioita ”prepositionaalisina adverbina”. Vaikka sama sananmuoto voikin esiintyä joko yksinään tai täydennyksen kanssa, ja funktio lauseessa voi olla molemmissa tapauksissa sama, on adpositio eri sanaluokkaa kuin adverbi. On myös huomattava, että adposition täydennys voidaan jättää mainitsematta adpositiolausekkeessa, jos se ilmenee lause- tai asiayhteydestä muuten, adposition muuttumatta adverbiksi. (Hagège 2010: 52–56.)

Yleisimmin adposition täydennyksenä on persoonapronomini, substantiivilauseke,

demonstratiivi, indefiniittipronomini, relatiivipronomini tai verbin infiniittinen muoto, mutta mahdollisia ovat myös kokonainen lause, possessiivitunnus, interrogatiivipronomini, toinen adpositiolauseke tai subjekti–predikaatti-assosiaatio (Hagège 2010: 58). Sijatunnus tarvitsee aina nominaalisen vartalon, johon liittyä, joten se ei voi viitata lauseeseen samalla tavalla kuin adpositio. Toisaalta mm. uralilaisille kielille tyypilliseen tapaan sijatunnuksen nominaalisena vartalona toimiva infiniittinen verbimuoto voi saada omia täydennyksiään samaan tapaan kuten finiittiverbi, jolloin sijatunnus tavallaan viittaakin lauseeseen.

Adpositioita ja sijan affikseja erottavat selvästi toisistaan morfofonologiset ominaisuudet sekä paradigmaattisuus. Lauseen syntaksin kannalta sen sijaan merkittäviä eroja paikallissijaisen nominilausekkeen ja adpositiolausekkeen välillä ei ole, vaan ne toimivat paljolti samoissa tehtävissä. Jo tässä vaiheessa voidaan todeta, että mordvan *ez*-postpositio on fonologisesti itsenäinen sana ja sikäli kiistatta postpositio, mutta tilanne saattaa näyttäytyä aivan toisenlaisena, kun tätä postpositiota tarkastellaan paradigmaattisuuden tai lauseenjäsenyyden näkökulmasta. Tässä tutkimuksessa nimitän *ez*-postpositiota analyttiseksi *sijatunnukseksi* ja käytän siitä glossatuissa esimerkeissä samoja lyhenteitä kuin synteettisistä sijapäätteistä kohdellakseni molempia ennen kaikkea tiettyjen funktioiden merkitsijöinä, sillä postposition fonologinen itsenäisyys ei tarvitse korostusta.

3.3 Kieliopillistuminen

Sijojen ja niiden merkitsijöiden sekä näiden morfosyntaktisen luokittelun tarkasteluun hyvin potentiaalinen viitekehys löytyy kieliopillistumisteoriasta. Monissa tutkimuksissa on osoitettu, että sijan merkitsijät ovat yleisesti lähtöisin sisältösanoista, kuten ruumiinosien ja maamerkkien nimistä tai prosesseja kuvaavista verbeistä (Heine 2003: 595), ja adpositioilla on taipumusta kehittyä affikseiksi (ks. luku 3.2.1). Ersän *kedʹse* 'jllk, jnk luona/hallussa' < *kedʹ* 'käsi' : *kedʹ-se* [käsi-INE] 'kädessä' on meneillään olevan kieliopillistumisen malliesimerkki: vanhasta uralilaisesta ruumiinosan nimestä ja paikallissijasta on kehittynyt postpositio, joka toistaiseksi voi viitata vain inhimillisiin olioihin, mutta eroaa jo selvästi 'käsi'-tarkoitteesta, koska postpositiona se taipuu epämääräisissä paikallissijoissa ja ilman possessiivisiä tunnuksia (Серебрянников 1967: 245). Edetessään tämä kehitys saattaisi toteuttaa tyypillistä kaarta

- (8) suhteellinen nomini > sekundaari adpositio > primaari adpositio > agglutinoiva sijatunnus > fuusioitunut sijatunnus (Traugott 2003: 627)

tuottaen uuden paikallissijan ersän deklinaatioon. Vastaavasti elatiivinen *kedste* on saa-

nut abstraktimman merkityksen 'jltk', ja koska sanan mokšalainen vastine on samassa tilanteessa (9), lienee tämä kehitys jo kantamordvassa alkanut.

(9) mokša (VIITMH 3.1: 138)

Veš-t' käd'-stonza šä meleńćä-ń počf-t, tejnza
 pyytää-IMP.2SG POSTP-POSS.ELA.3SG se mylly-SG.GEN jauho-PL.NOM DAT.3SG
märk, što šín ezdo-st jota-j urma-ś
 sanoa.IMP.2SG että he.GEN ABL-3PL mennä-PRS.3SG sairaus-DEF.SG.NOM
 'pyydä häneltä sen myllyn jauhamia jauhoja, sano, että niiden avulla sairautesi
 kaikkooa'

Kieliopillistumisteoria soveltuu työkaluksi kielihistorialliseen tutkimukseen, jossa keskeinen historiallis-vertaileva menetelmä perustuu säännöllisiin ääntenmuutoksiin. Toisin kuin historiallis-vertaileva menetelmä, kieliopillistumisen tutkimus ei vaadi todistusaineistokseen esimerkiksi sukukielten tai murteiden välisiä vastaavuuksia, vaan se kykenee myös kielensisäiseen analyysiin, ja muistuttaakin sikäli kielensisäistä rekonstruointia. Kieliopillistumisteoriasta on hyötyä ennen kaikkea historiallisen muoto- ja lauseopin tutkimuksessa, mutta ei juurikaan äännehistoriassa. (Heine 2003: 596–597.) Esimerkiksi sellainen kieliopillistumistapaus kuin postposition suffiksoituminen on aina omanlaisensa prosessi, johon ei voida soveltaa mitään äännelakeja, ja näin ollen yksittäisen sijapäätteen perusteella, ilman siihen rinnastettavia itsenäisiä postpositioita sukulais- tai kontaktikielissä, on mahdotonta osoittaa sen taustalla olleen postposition äänneasua (Ylikoski 2016: 57).

3.3.1 Perinteinen kieliopillistumisteoria ja leksikaalistuminen

Kieliopillistumisella on lukemattomia määritelmiä eri näkökulmista ja eri painotuksin, mutta useimpien teorioiden ytimessä kieliopillistuminen on kehitys, jossa leksikaalinen morfeemi muuttuu kieliopilliseksi, tai kieliopillinen morfeemi vielä kieliopillisemmaksi (ks. esim. Heine 2003: 577). Toisin sanoen konkreettista merkitystä kantavalla ilmauksella koodataan abstraktimpaa, kieliopillista merkitystä. Kieliopillistumisprosessi rakentuu neljästä mekanismista:

- i merkityksen haalistuminen;
- ii kontekstin jatke tai yleistys (käyttö uusissa yhteyksissä);
- iii kategoristen ominaisuuksien menetys (lähteen morfosyntaktisten ominaisuuksien, kuten itsenäisen morfeemin aseman, häviäminen);
- iv äänteellinen kuluminen.

Nämä mekanismit eivät yksinään ole vain kieliopillistumisprosessissa esiintyviä, mutta yhdessä ne muodostavat nimenomaan kieliopillistumisilmiön. Ne käsittelevät kukin eri

tasoa kielessä (semantiikka, pragmatiikka, morfosyntaksi, äänneoppi). Kieliopillistumista voidaan kuvata myös kolmivaiheisena prosessina:

- i Kielellinen ilmaus A värvätään prosessiin.
- ii Ilmaus A saa uuden käyttötavan B, ja näiden välillä on liukumaa.
- iii A katoaa, ja jäljelle jää vain B.

Prosessi ei välttämättä etene vaiheeseen iii, mutta jos etenee, B usein saa uuden kieliopillisen kategorian. (Mts. 578–579.)

Kieliopillistunut muoto voi olla eriasteisesti sidoksissa sitä ympäröiviin sananmuotoihin: kieliopilliset sanat kuten adpositiot voivat joskus olla melko itsenäisiä fonologisesti ja syntaktisesti, kun taas toisessa ääripäässä taivutusmorfeemit tarvitsevat aina sanavartalon, johon liittyä, ja niiden ilmiasukin voi riippua kontekstista esimerkiksi kongruenssissa nominin eri kategorioiden kanssa (Hopper – Traugott 2003: 4–6). Tällä liukuvalla asteikolla kieliopillistuvat muodot etenevät, vasemmalta oikealle kaavassa (10), ja tätä universaalia tendenssiä nimitetään kieliopillistumisen yksisuuntaisuudeksi (mts. 7).

(10) sisältösana > kieliopillinen sana > liitepartikkeli > affiksi

Tyypillisiä esimerkkejä sisältösanan kieliopillistumisesta taivutusmorfeemiksi ovat nominit, jotka saavat adpositionomaista käyttöä ja lopulta äänteellisten muutosten kautta affiksoituvat täydennyssanaansa. Uralilaisessa kielikunnassa yksi nominiperäisistä sijapäätteistä tunnettu kieli on unkari (11).

(11) (Traugott 2011: 21–22)

vanha unkari: *vila béle* [maailma sisus.DIR] > *vilag-bele* [maailma-sisään] > nykyunkari: *világ-ba* [maailma-ILL]

Kieliopillistumisen käsitettä on vaihtelevin tavoin verrattu toiseen kielenmuutoksen prosessiin, leksikaalistumiseen. Kieliopillistumiseksi on toisinaan nimitetty yksittäisiä kielenmuutostapauksia, joita kuitenkin sopisi paremmin tarkastella leksikaalistumisena, ja välillä on ajateltu leksikaalistumisen olevan yhtä kuin kieliopillistumisen vastakohta, degrammatikalisaatio (Lightfoot 2011: 439–440). Lähtökohta leksikaalistumisen perusteellisemmalle määrittelylle on havainnoissa, että leksikaalistuminen ei ole yksisuuntaista vaan sitä on useita eri tyyppisiä, ja kaikki uudet leksikaaliset oliot voivat olla leksikaalistumisen kautta syntyneitä riippumatta lähteen ja kohteen sanaluokista (mts. 441) – vaikka esimerkiksi adverbien sanat ns. suljettu sanaluokka, sekin voi saada uusia jäseniä leksikaalistumisen kautta. Toisaalta leksikaalistuminen voi olla asteittainen kehitys, jossa itsenäisistä sanoista koostuva fraasi menettää syntaktisen rakenteensa ja analysoidaan uudelleen yhdeksi sanaksi, kuten vanhan englannin fraasista *me ðincð* 'minusta

näyttää’ syntynyt varhaismodernin englannin *methinks*, mikä muodollisesti muistuttaa kieliopillistumista (mts. 442). Selkeä ero kuitenkin on, että siinä missä kieliopillistuva elementti laajentaa niiden sanojen ja kontekstien joukkoa, joiden kanssa se voi esiintyä (esim. uusi sijatunnus voi liittyä rajattomaan määrään nomineja), leksikaalistuvalla elementillä päinvastoin tuo joukko kapenee. Osa leksikaalistumisen määritelmistä laskee mukaan asteittaisen, diakronisen muutoksen lisäksi välittömät synkroniset muutokset kuten akronyymit ja sanaluokan vaihdot (esim. englannin adverbi *down* ’alas’ > verbi *to down (a beer)* ’kumota (olut)’), kun taas kieliopillistumisena pidetään vain diakronista kielenmuutosta. (Mts. 444–445.) Sanomattakin selvää on, että jos muuttunut elementti ei ole saanut kieliopillista tehtävää, se ei ole kieliopillistunut, ja jos prosessi muuten muistuttaa kieliopillistumista, silloin kyse voi olla leksikaalistumisesta.

3.3.2 Kieliopillistumisteorian kritiikkiä

On esitetty universaaleiksi, yleispäteviksi tarkoitettuja määritelmiä kieliopillistumiselle, kuten että se olisi nimenomaan kontekstin laajenemista, ja muut prosessiin liittyvät ilmiöt, esim. äänteellinen kuluminen, olisivat vain sivutuote eivätkä osa itse kieliopillistumista. Perinteisen kieliopillistumisteorian kannattajien mukaan tällaiset määritelmät eivät jätä paljon tilaa variaatiolle. (Narrog — Heine 2018: 3.) Leksikaalisen aineksen muuttuminen morfologiseksi, kuten esimerkissä (11), on klassinen mutta kuitenkin suhteellisen harvinainen kieliopillistumistapaus, sillä paljon tavallisempaa on ennestään morfologisen tai muuten kieliopillisen aineksen uudelleentulkinta (reanalyysi), johon ei aina liity minkäänlaista muutosta ilmauksen äänneasussa tai ilmiössä muutenkaan (Nørgård-Sørensen — Heltoft — Schøsler 2011: 7–8, 15–16) — kieliopillistumisen ydintä on siis sittenkin uudelleentulkinta, ja muut prosessin mekanismit tai vaiheet voivat täydentää sitä.

Kuten edellä mainittiin, jos kieliopillistumisprosessiin värvättävä ilmaus ei ole leksikaalinen vaan kieliopillinen, perinteisen teorian mukaan siitä tulee ”kieliopillisempi”, mutta ei ole tyhjentävästi selitetty, miten kieliopillisuuden määrää voi mitata. Kieliopillistumista pidetään yksisuuntaisena kehityksenä siinä mielessä, että kieliopillinen elementti ei juuri koskaan muutu leksikaaliseksi puhtaasti päinvastaisessa prosessissa (*degrammaticalization*, ks. Norde 2011; Börjars — Vincent 2011), mutta tästä huolimatta mielestäni on hyödytöntä käsittää kieliopillisuus ominaisuudeksi, jota voi olla enemmän tai vähemmän. Kieliopillista on se, millä on rooli kieliopin järjestelmässä (Nørgård-Sørensen — Heltoft — Schøsler 2011: 21).

Useimmat kielenmuutosta käsittelevät teoriat eivät erota toisistaan uudelleentulkinta-

taa ja sitä seuraavaa vaihetta, toteuttamista, jossa kielenpuhujat alkavat käyttää ilmausta sen uudessa merkityksessä. Toteuttaminen ei seuraa uudelleentulkintaa automaattisesti, ja innovaatiota, joka ei vakiinnu laajaan käyttöön, ei ole tapana laskea kielenmuutokseksi. (Nørgård-Sørensen – Heltoft – Schøsler 2011: 10–11.)

Typologisten tendenssien valossa mordvalaiskielten postpositiot ovat suurella todennäköisyydellä kieliopillistumisen kautta nomineista kehittyneitä, mikä näkyikin sellaisista kantamordvalaisista sanoista, jotka vielä toimivat nomineina vaikka ovat saaneet myös postpositionomaista käyttöä, esim. E *lango* M *langa* 'ylä- t. ulkopinta': E *sed' lan'kso* 'sillalla'. Siksi tästä viitekehyksestä mitä todennäköisimmin hyödytään myös *ez*-postposition alkuperän jäljittämisenä. Tämän työn mittakaavassa ei ole tarpeen mitata kieliopillisuuden määrää *ez*-postpositiossa, vaan mielenkiinto on siinä, millainen uudelleentulkinta on tuottanut tämän postposition.

3.4 Mordvalaiskielten murteiden luokittelu

Ennen lähempää syventymistä mordvan sijajärjestelmään esittelen lyhyesti mordvan dialektologiaa, koska murre-erot tulevat näkyviin pian sijatunnuksia tarkasteltaessa. Molemmassa kielissä voidaan erotella toisaalta keskinen puhuma-alue periferiasta ja toisaalta ilmansuuntien mukaan esimerkiksi pohjoinen ryhmä läntisestä ja itäisestä. Foneettiset murrepiirteet luovat maantieteellisiä jakolinjoja eri suuntiin, ne ovat sidoksissa kielen kaikkiin tasoihin ja ne voivat yleensä ilmetä rajoituksitta missä tahansa sanoissa. Selkeitä ryhmiä nämä isoglossit muodostavat silti vain mordvalaisen kielialueen keskiosissa, missä mordvankielinen väestö on pisimpään asunut. Toisilla alueilla, idässä, etelässä ja kaakossa, eri murrepiirteet ovat sekoittuneet limittäin, kun nämä periferiset alueet, etenkin kauimpana idässä ja kaakossa sijaitsevat, on asutettu vasta murteiden pääjaon syntymisen jälkeen, ja siksi näiden alueiden murteiden luokitteluun ei ole yksioikoista ratkaisua. On myös foneettisia ja morfologisia piirteitä, jotka kattavat toisen kielen kauttaaltaan mutta ovat levinneet joihinkin läheisiin murteisiin toisessakin kielessä, sekä sellaisia piirteitä, jotka yhdistävät molempien kielten murteita paikallisesti luoteessa, etelässä ja idässä. Luonnollisesti toisiinsa rajautuvat *ersän* ja *mokšan* murteet ovat lainanneet toisiltaan sanastoakin, mutta tällaisten lainojen alkuperä jommassakummassa kielessä on yleensä vaivattomasti selvitettävissä. (MWb1: XXXI–XXXIII.)

Esittäessäni tämän tutkimuksen murreaineistoa käytän murteiden tunnistamiseen ensisijaisesti niitä paikannimiä, joilla ne esiintyvät *Mordwinische Volksdichtungissa*, eli Paasosen aikaisia, sillä vaikka joidenkin kylien ja niitä ympäröivien hallinnollisten alueiden nimet ovat muuttuneet — Mordvan tasavaltakin perustettiin vasta 1930-luvulla — on

yksiselitteisintä, että klassisissa aineistoissa murteiden nimet pysyvät samoina, joilla ne on tunnettu alun alkaen.

3.4.1 Ersän murteet

Ersän murteet jaetaan foneettisten ja morfologisten tunnusmerkkien mukaan viiteen tyyppiin: keskiseen, läntiseen, luoteiseen, kaakkoiseen ja sekatyyppiin. Keskimurteita puhutaan nykyisen Mordvan tasavallan itäpuoliskon keskiosissa, ja niihin perustuu ersän kirjakieli. Silmiinpistävä ero muihin murteisiin on jälkitavujen vokalismissa: mahdollisia ovat *a*, *o*, *e* sekä morfologiasta riippuen *i*, mutta ei *u*, joka muissa murteissa vaihtelee allofonisesti *o*:n kanssa. Vanha monikollisuusoppositio yksikön 1. ja 2. persoonan possessiivimuodoissa on useimmissa keskimurteissa kumoutunut, mutta joissakin vielä säilynyt ja myös kirjakielen standardiksi otettu. Länsimurteiden alue sijoittuu myös Mordvan tasavallan alueelle, tarkemmin Insar-, Alatyr- ja Pyrma-jokien tuntumaan. Jotkin länsimurteet ovat säilyttäneet ensitavun vokaalina *ä*:n, joka yleensä on supistunut *e*:ksi, ja koko ryhmässä vaikuttaa vokaalien progressiivinen assimilatio, eli ensitavun *u*, *i*, *o* tai *e* leviää enemmän tai vähemmän muihinkin tavuihin. Morfologisia erityispiirteitä länsimurteiden luoteisessa alaryhmässä ovat possessiivitaivutuksen tunnus 3SG *-ndV* (vs. muiden murteiden *-nzV*) sekä infinitiivin tunnus *-mks/-mVks* (vs. *-ms*). (MWb1: XXXIV–XXXVII.)

Ersän luoteismurteiden laaja puhuma-alue sijaitsee osin Mordvan, osin Čuvassian tasavallassa Alatyr-, Menja- ja Pjana-jokien varrella. Näissä murteissa vaikuttaa progressiivis-regressiivinen assimilatio vokaalien *u* ja *i* toteutumiseen sanan sisällä. Näkyvä morfologinen erikoisuus on määräisyyden tunnus nominien yksikön obliikvisijoissa, *-št'* (vs. standardi *nt'*), ja vain tässä ersän murreryhmässä possessiivisessä taivutuksessa omistetun monikollisuuden oppositio on voimassa kaikissa persoonissa. Neljännen ryhmän eli kaakkoisia murteita puhutaan sekä Mordvan tasavallassa Sura-joen useiden sivujokien alueella että rajanaapuriseuduilla Pensan ja Uljanovskin alueilla. Kaakkoismurteiden fonologinen erityinen tuntomerkki on vokaalijärjestelmään foneemina kuuluva redusoitunut vokaali. Tämän murrealueen luoteisosissa on syntynyt siirtymämurteita, joissa sekoittuu kaakkois- ja keskimurteiden piirteitä, ja luoteismurteiden eri alaryhmissä on huomattavaa vaihtelua mm. jälkitavujen vokalismissa ja redusoituneen vokaalin laadussa. Nominien obliikvisijojen määräisyyden tunnuksessa on tälläkin ryhmällä oma tunnusmerkkinsä, standardisuffiksin *-nt'* kanssa vaihteleva *-t*. (MWb1: XXXVII–XLI.)

Viimeinen ersäläismurteiden tyyppi on luoteisessa Mordvan tasavallassa puhuttava sekamurteiden ryhmä, joka tunnetaan myös Šokšan murteena samannimisen kylän ja

joen mukaan, vaikka ryhmään liittyy useita muitakin kyliä Tenguševon ja Torbejevon piireissä. Tunnusmerkkisiä mokšalaisvaikutteita näissä murteissa ovat mm. soinnittomien likvidojen ja sonoranttien esiintyminen äännejärjestelmässä, määräisen nominin taivutuksen suffiksit GEN *-t'* ja DAT *-t'e* sekä useat lainasanat. (MWb1: XLI–XLII.)

3.4.2 Mokšan murteet

Mokšan kieli jakautuu viiteen murretyyppiin, keskiseen, läntiseen, kaakkoiseen, siirtymä- ja sekatyyppeihin. Keskimurteiden alue on Mordvan tasavallassa ersäläisalueiden länsipuolella, ja niihin perustuu mokšan kirjakieli. Fonologiassa huomattava ero muihin mokšan murteisiin on keskimurteiden tuntema foneemi *ä*. Kirjakielen tuntemista seitsemästä verbin moduksesta yksi, desideratiivi, esiintyy vain osassa keskimurteita, ja ryhmä muutenkin jakautuu useisiin alaryhmiin, joilla on sekä fonologiset että morfologiset erityispiirteensä. Esimerkiksi vokaali *ä* on joissakin alaryhmissä supistunut *> e*, ja osassa näistä sen seurauksena on ollut kehitys *e > i*, mutta toisissa murteissa kuitenkaan ei ole tapahtunut jälkimmäistä. (MWb1: XLIII–L.)

Läntisistä mokšan murteista, joita puhutaan Mordvan tasavallan Subova Poljanan ja Torbejevon piireissä, erottuu fonologisten ominaisuuksien perusteella lounainen ja luoteinen alaryhmä, mutta morfologiassa merkittäviä alaryhmien välisiä eroja ei ole. Yhteistä alaryhmille on, että sanapaino ei voi asettua sananloppuiselle avotavulle kuten se muissa murteissa asettuu. Länsimurteiden yhteinen morfologinen erikoisuus on nominien kausatiivisija määräisessä ja omistustaivutuksessa. Kaakkoismurteiden aluetta ovat Insarin, Kowylkinon ja Rusajevkan piirit Mordvan tasavallassa, ja ne ovat suhteellisen yhtenäinen ryhmä, jonka fonologisina tunnusmerkkeinä mainittakoon konsonanttiyhtymän muutos *jt' > št'* sekä sananalkuinen *e- > je-*. (MWb1: L–LV.)

Mokšan niinkutsutut siirtymämurteet sijaitsevat länsi- ja kaakkoismurteiden välissä ja rajautuvat pohjoispuolelta keskimurteisiin, ja niillä on yhteisiä piirteitä sekä länsi- että kaakkoismurteiden kanssa: ne ovat siis liukumaa ääripäiden välissä. Länsimurteisiin niitä yhdistää mm. kausatiivisija, kaakkoismurteisiin mainittu äännelaki *j > š t':n* edellä. Mokšan sekamurteiden alueet ovat Mordvan tasavallan ulkopuolella ersäläismurteiden läheisyydessä tai muiden kielten ympäröimänä, ja ne ovat saaneet vahvoja vaikutteita ersän murteista. Tavallisimpia piirteitä näissä sekamurteissa ovat mm. sananalkuisen soinnittoman sibilantin (*s-*) valinta ersän mukaan, konsonanttiyhtymien *ks* ja *kš* suosiminen redusoituneen mokšalaisen tyyppin (*s/š*) sijaan sekä ersäläisten varianttien sekoittuminen nominin- ja verbintaivutukseen. Johtuen kontakteista muihin kieliin ja murteisiin mokšan sekamurteissa esiintyy myös omanlaisiaan innovaatioita sekä fonologiassa

että morfologiassa. (MWb1: LV–LVII.)

Yhteenvetona todettakoon, että mordvan murteet eroavat toisistaan sekä fonologiasa että morfologiassa, ja toisinaan murrepiirteet myös liukuvat ryhmästä toiseen, mikä tekee periferisten murteiden luokittelun haasteellisemmaksi kuin ydinalueen. Tämän perusteella voidaan odottaa, että tutkimukseni aineistosta löytyy useita äänneasuja ja mahdollisesti myös morfologisesti eri tavoin rakentuneita muotoja *ez*-postpositiosta, ja murteiden väliset kontaktit saattavat tuoda haasteita näiden eri muotojen levikin ja historiallisen taustan analyysiin.

3.5 Sijan merkitsijät mordvassa

Mordvan kielten kuvauksissa perinteisesti erotellaan sijataivutus ja adpositiot omiin lukuihinsa (ks. esim. Bartens 1999; Евсеев 1928). Verrattakoon tähän jakoon vaikkapa ersän ajanilmauksia esimerkissä 12.

(12) ersä, Kljavlina, Samara (Paasonen — Ravila 1941: 342)

- a. *son śísem ije-t' ež ľevksija*
 hän.NOM seitsemän vuosi-TEMP NEG.PST.3SG poikia.CNG
 'seitsemään vuoteen se [koira] ei poikinut'
- b. *śísem ije-d'e mejľe ľevksija-ś*
 seitsemän vuosi-SG.ABL jälkeen poikia-PST.3SG
 'seitsemän vuoden jälkeen [koira] sai pentuja'

(12a) sisältää affiksilla muodostetun adverbiaalín *śísem ijeť*, lauseen (12b) *śísem ijeđe mejľe* sitä vastoin on adpositiorakenne. Vaikka kantamordvassa käytetty temporaalinen *-t'* ei olekaan enää nykymordvassa produktiivinen tunnus (Bartens 1999: 165), se kuuluu lähinnä taivutusopin piiriin. Sen sijaan adpositio *mejľe* mainittaisiin ersän kieliooppitradition mukaan adpositioiden sanaluokkaa käsiteltäessä, eikä koskaan nominin deklinaatiossa. Näillä adverbiaaleilla on kuitenkin hyvin samankaltainen tehtävä.

Adpositiolausekkeet voivat siis mordvalaiskielissä toimia ylläolevan esimerkin tavoin verbin tai lauseen määritteinä. Niitä käytetään myös nominien attribuutteina ja predikatiiveina, kuten nominilausekkeitakin. Subjekteina ne eivät esiinny, eivätkä pääsääntöisesti objekteinakaan, mutta tässä poikkeuksen tekee *ez*-postpositio, josta muodostetaan määräisiä vastineita sijapäätteille, joilla voidaan merkitä osaobjektia (Alho-niemi 1992: 35). Tarkastelen näitä tapauksia myöhemmin työni analyysiosassa luvussa 4.2.

Mordvalaiskielet eivät tunne prepositioita tai ambipositioita, vaan kaikki adpositiot ovat postpositioita, ja vastaavasti sijatunnukset ovat suffikseja. Tämä on yhteydessä sa-

najärjestykseen: uralilaisten kielten tyypillinen sanajärjestys on kantakielestä peritty SOV, jonka vuoksi taivutusprefiksejä ei ole kielikunnassa käytännössä lainkaan ja prepositiot ovat selvä vähemmistö adpositioiden joukossa (Grünthal 2003: 35–36). Postpositioiden kategoria lienee ollut olemassa jo suomalais-ugrilaisessa kantakielessä (mts. 49).

Yleisen tendenssin mukaisesti mordvan kielten sijatunnukset ovat lyhyitä, yksitavuisia tai jopa vain yksittäisiä konsonantteja, lukuunottamatta niitä monikon muotoja, joissa itse sijan tunnus on yhdistynyt monikon tunnukseen (ks. jäljempänä luku 3.5.1), ja adpositiot taas ovat pidempiä, pääasiassa kaksi- tai kolmitavuisia, mutta yksitavuisiakin on. Nominintaivutus on hyvin agglutinoivaa. Pronominien taivutus kuitenkin poikkeaa yleisestä nominintaivutuksesta huomattavasti, ja possessiivitaivutuksessa etenkin genetiivi on kokenut fuusioitumista (Bartens 1999: 110–104, 111–117).

Koska mordvan nominien sukuja ei ole, vaan substantiivit jaetaan neljään taivutustyyppiin vain sanavartaloiden äänteellisten ominaisuuksien perusteella, ei nominien yleisdeklinaaation sijatunnuksilla ole muuta vaihtelua kuin joidenkin morfofonologisia syistä johtuvat allomorfit, esim. M latiiivi *moda-v* 'maahan', *veli* (< *vele-j*) 'kylään'. Postpositioilla ei esiinny mitään täydennyssanasta riippuvaa variaatiota.

Mordvassa paikallisuutta merkitsevät postpositiovartalot esiintyvät kompleksisissa postpositiolausekkeissa, joissa on sijapäätte niin täydennyssanassa (määräinen genetiivi) kuin postpositiossakin (tulo-, olo- tai erosija tai prolatiivi). Muut postpositiot eivät aina saa omaa sijapäätettä, mutta esiintyvät nekin kompleksisissa postpositiolausekkeissa. Samat paikallissijaiset postpositiot toisaalta esiintyvät myös yksinkertaisissa postpositiorakenteissa, joissa nominaalinen täydennys on nominatiivissa, ja täydennyksen sijan valinta riippuukin lähinnä sen määräisyydestä. Ilman täydennystä monet samat postpositiot toimivat adverbeina. (Bartens 1999: 163–165, huom. eroja terminologiassa.) Kielikunnanlaajuisesti tavallisinta on, että postposition täydennys on nominatiivinen, ja koko rakenne on muodoltaan ikään kuin yhdyssana tai senkaltainen sanaliitto (Alhoniemi 1988: 28). Ilmeistä on, että mordvan postpositiolausekkeiden genetiiviset täydennykset ovat uudempaa kehitystä, joka on syntynyt tarpeesta merkitä määräisyyttä.

Yksittäisen kielennäytteen (13) mukaan ersässä postpositiolausekkeen muotoisen attribuutin postpositio-osa saattaa kongruoida sijapäätteissä pääsanansa kanssa.

(13) ersä (Lewy 1920: 12)

<i>ki</i>	<i>kant-sindže</i>	<i>vedra-tñiñ</i>	<i>ved mare-tñiñ</i>
kuka.NOM	kantaa-PRS.3SG>3PL	ämpäri-DEF.PL.GEN	vesi kanssa-DEF.PL.GEN
'kuka kantaa vedellä täytetyt ämpärit?'			

Mordvassa kuitenkin ei yleensä oleteta olevan nominilausekkeen adverbiaalisten att-

ribuuttien kongruenssia, kuten ei muidenkaan attribuuttien. Lewy esittää kolme muuta-kin lausetta, joissa *mara*-postpositio kongruoi vastaavalla tavalla. Kaikki nämä lauseet ovat samalta informantilta tallennettuja ja sisällöltään luultavimmin kertomusperinnettä. (Lewy 1920: 8, 11–12.) Tämä löydös ei siis anna perustetta odottaa minkä tahansa postposition kongruoivan pääsanan kanssa yleiskielessä. Pidän toisena mahdollisena tulkintana, että tässä ilmiössä on kyse poeettisesta toistosta. Bartensin (1999: 171) mukaan folklorekielestä on löydettävissä adjektiivien luku- ja jopa sijakongruenssia, joten ilmiö saattaakin liittyä juuri tekstilajiin.

Postposition täydennys on mordvassa aina nominaalinen, joko nomini tai verbin infiniittinen muoto. Kun täydennyksenä on persoonapronomini, voidaan varsinainen pronomini usein jättää mainitsematta, sillä postpositio saa possessiivisuffiksin, josta täydennys aina ilmenee (Bartens 1999: 164), samoin kuin mm. suomessa: E (*ton*) *marto-t* [kanssa-2SG] '(sinun) kanssasi'. Myös sijatunnuksia voidaan liittää nominien lisäksi verbien infiniittimuotoihin. Mordvan sanajärjestys pitää postpositiolausekkeet tiiviisti koossa niin, että postpositio seuraa välittömästi täydennystään. Sijatunnuksen paikka vaihtelee: monikon muodoissa määräisyyden tunnuksen jälkeen, ersän määräisen yksikön sekundaareissa muodoissa sen edellä (ks. luku 3.5.1).

Ei ole mielestäni mahdotonta, että tarkoituksellinen ohjailu olisi vaikuttanut sijojen ilmaisuun mordvassa, ainakin kirjakielissä, jotka ovat vahvasti normitettuja verrattuna murteiden kirjoon. Vertailua eri kielimuotojen välillä sijanmerkitsijöiden valinnan kannalta ei liene kuitenkaan tehty.

3.5.1 Mordvan nominintaivutus

Taulukoissa 2 ja 3 esitän mordvan kirjakielten nominintaivutuksen, ja taulukko 5 näyttää persoonapronominien taivutuksen pääpiirteet. Kuten havaittiin edellä luvussa 3.4, mordvan murteissa on huomattavaa morfologista vaihtelua mm. sijatunnuksissa. Esimerkiksi datiiivin tunnus on joissakin mokšalaisvaikutteisissa ersän murteissa mokšalaisittain *-ñdi* (ЕВСЕВЬЕВ 1928: 58). Paasonen (1909: 01–03, 64) esittää taulukoissa olevien muotojen lisäksi määräisessä taivutuksessa analyttisiksi muodoiksi mokšan elatiivin *esta* ja illatiivin *es* sekä ersän illatiivin *ejs* ja rinnakkaisina muotoina ersän elatiivin *estede/estede* ja inessiivin *esne*.

Determinatiivinen nominintaivutus on mordvalaiskielten ainutlaatuinen erityispiirre uralilaisesta näkökulmasta ja rakenteensakin perusteella selvästi kantamordvalaista kehitystä, ei suomalais-ugrilaisen kantakielen perintöä. Bartens (1999: 84) arvelee määräistävien jälkiliitteiden käyttöä areaali-ilmiöksi, koska samansuuntaista kehitystä

yksikkö	ersä	mokša
nominatiivi	<i>moda</i> 'maa'	<i>moda</i> id.
genetiivi	<i>moda-ń</i>	<i>moda-ń</i>
datiivi	<i>moda-ńeń</i>	<i>moda-ńđi</i>
ablatiivi	<i>moda-do</i>	<i>moda-da</i>
translatiivi	<i>moda-ks</i>	<i>moda-ks</i>
illatiivi	<i>moda-s</i>	<i>moda-s</i>
inessiivi	<i>moda-so</i>	<i>moda-sa</i>
elatiivi	<i>moda-sto</i>	<i>moda-sta</i>
prolatiivi	<i>moda-va</i>	<i>moda-va</i>
latiivi	<i>moda-v</i>	<i>moda-v</i>
monikko		
nominatiivi	<i>moda-t</i>	<i>moda-t</i>

Taulukko 2: Mordvan nominien epämääräinen *l.* perustaivutus (Bartens 1999: 74, 82)

on nähtävissä vepsässä, Kuolan saamelaiskielissä ja venäjän luoteismurteissa. Lyonsin (1999: 48–49) mukaan maailmasta löytyy useita alueita, joilla kontaktikieliä geneettisestä sukulaisuudesta riippumatta yhdistää määräisyyttä ilmaiseva rakenne (tai sen puute), mutta juuri mordvalaiskielten tapauksen hän tulkitsee yksittäisen kielen tai lähisuku-kielten ryhmän itsenäiseksi kehitykseksi sillä perusteella, ettei mordvalaiskielten naapurustosta löydy mitään samankaltaista. Lainasanakerrostumista päätellen kantamordvan kontaktikieliä olivat indoiranilaiset, iranilaiset ja balttilaiset kielet sekä gootti (josta niukasti todisteita) ja turkkilaiskieliin kuuluva čuvassi, ellei viimeksimainitun vaikutus ajoitu vasta ersän ja mokšan jakautumisen jälkeen; venäläiskontaktit eivät olleet läsnä vielä kantamordvan aikaan. Yhteyksiä itämerensuomeen ja saameen oli vielä ainakin ennen kantamordvaa, indoeurooppalaisten lainakontaktien aikaan. (Bartens 1999: 14–16.) Nykyisissä turkkilaiskielissä, joista mordvan läheisyydessä esiintyvät čuvassi, tataari ja baškiiri, ei ole jälkeäkään määräistävästä jälkiliitteistä. Maantieteellisesti lähimmät ei-uralilaiset määräisyyden suffiksit löytyvät nykyään Mustanmeren itäpuolelta luoteisista kaukasialaiskielistä. On kyllä indoeurooppalaisia nykykieliä, joissa vastaava rakenne ilmenee, ainakin armeeni ja kurdi, mutta toisaalta nämä luultavammin ovat kehittäneet suffiksinsa aivan toisessa areaaliliitossa kaukasialaisten tai seemiläisten kielten kanssa. (Dryer 2013.) Johtopäätökseni on, että mordvan määräisiä suffikseja on pidettävä mordvan itsenäisenä innovaationa, koska areaaliteorialle ei ole selvää sisältöä.

yksikkö	ersä	mokša
nominatiivi	<i>moda-ś</i>	<i>moda-ś</i>
genetiivi-akkusatiivi	<i>moda-ńť</i>	<i>moda-ť</i>
datiivi	<i>moda-ńťeń</i>	<i>moda-ťi</i>
ablatiivi	<i>moda-dońť</i>	
elatiivi	<i>moda-stońť, moda-ńť ejste</i>	
ablatiivi-elatiivi		<i>moda-ť ezda</i>
inessiivi	<i>moda-sońť, moda-ńť ejse</i>	<i>moda-ť esa</i>
prolatiivi	<i>moda-vanť, moda-ńť ezga</i>	<i>moda-ť ezga</i>
monikko		
nominatiivi	<i>moda-ťńe</i>	<i>moda-ťńä</i>
genetiivi-akkusatiivi	<i>moda-ťńeń</i>	<i>moda-ťńeń</i>
datiivi	<i>moda-ťńeńeń</i>	<i>moda-ťńeńdi</i>
ablatiivi	<i>moda-ťńeďe</i>	
elatiivi	<i>moda-ťńeste, moda-ťńeń ejste</i>	
ablatiivi-elatiivi		<i>moda-ťńeń ezda</i>
inessiivi	<i>moda-ťńese, moda-ťńeń ejse</i>	<i>moda-ťńeń esa</i>
prolatiivi	<i>moda-ťńeva, moda-ťńeń ezga</i>	<i>moda-ťńeń ezga</i>

Taulukko 3: Mordvan määräinen deklinaatio (Bartens 1999: 83, 87). Näiden sijojen lisäksi osa kieliopeista laskee sijataivutuksen piiriin komparatiivin ja abessiivin, jotka voidaan myös johtimiksi luokitella.

genetiivi	<i>moda-št', moda-žin'</i>
datiivi	<i>moda-šte(n'), moda-nti(j), moda-žne</i>
ablatiivi	<i>moda-došt', moda-žde</i>
inessiivi	<i>moda-sošt', moda-šne</i>
elatiivi	<i>moda-stošť</i>
prolatiivi	<i>moda-vašt', moda-žga</i>

Taulukko 4: Ersän yksikön määräisen taivutuksen synteettisiä allomorfeja (Paasonen 1909: 01)

Yhteismordvalainen määräisen yksikön nominatiivin tunnus *-š* on suffiksoitunut ns. etäinen demonstratiivipronomini *še* 'se', mikä on typologisesti odotuksenmukaista: juuri puhujasta kaukana, lähempänä kuulijaa oleviin olioihin viittaavat pronominit ovat tyyppillisiä määräistävien ainesten lähteitä. Koska kyseisellä pronominilla ei koskaan ollut akkusatiivimuotoa, muodostettiin määräinen genetiivi-akkusatiivi (jäljempänä *genetiivi*, nimityksestä ks. Bartens 1999: 90–92) epämääräisen taivutuksen genetiivistä *-n'* ja ”tähdentävästä” suffiksista *-te* (E *tete* M *titi* 'juuri tämä'), ja näin saatu *-nt* denasaalistui kantamordvassa asuun *-t'*, johon myöhemmin ersässä analogisesti sijoittui sama genetiivi uudelleen. Genetiivi-akkusatiivin päälle puolestaan rakentui datiivi, alkujaan kompleksinen postpositiorakenne. Ersässä genetiivi-akkusatiivista on myös tullut epämääräisen deklinaation obliikvisijojen perään sopiva määräisyyden tunnus. (Bartens 1999: 83–84.) Murteissa esiintyy määräisten sijojen allomorfeja, joissa näyttää pysyneen sibilanttinen määräisyyden tunnus (ks. taulukko 4): yksikön obliikvisijoissa käytetty *-št'* on ersän luoteismurteiden erikoisuus, ja osassa näistä murteista ovat määräisyyden ja sijan suffiksit jopa järjestäytyneet toisin päin: DEF.SG.GEN *-ž-in'* jne (MWb1: XXXVII–XXXVIII).

Epämääräisessä taivutuksessa nominatiivi on monikon ainoa muoto. Vanhastaan käytettiin epämääräisen yksikön taivutusmuotoja monikollisistakin referenteistä, sillä määräisen ja epämääräisen oppositio monikossa oli jo lähes olematon, mutta kehitys on kulkenut sittemmin monikon määräisen taivutuksen yleistymisen suuntaan: määräisillä monikkomuodoilla voidaan nykyään viitata epämääräiseenkin referenttiin. (Bartens 1999: 87–88.)

Taulukko 5 esittää persoonapronominien taivutuksen pääpiirteet. Bartensin mukaan muitakin paikallissijoja voidaan muodostaa liittämällä pronominivartaloon (*mon-*, *ton-*, *soñ-*, *miñ-*, E *tiñ-* M *tin-*, E *siñ-* M *sin-*) sija- ja persoonapääte (Bartens 1999: 112). Jev-sevjev esittää ersässä paikallissijoille useita rinnakkaisia muotoja, joista 1SG.INE *ejseñ*

edustaa tyypillisintä rakennetta: tähän tapaan, persoona pelkällä possessiivisuffiksilla merkittynä, voidaan muodostaa inessiivi, elatiivi, illatiivi ja prolatiivi. Hänen mukaansa paradigmatt eivät silti ole kovin symmetriset — monikon kolmannella persoonalla ei ole synteettistä inessiiviä ja elatiivia (Bartens: *siñsest*, *siñstest*), ja ensimmäisten ja toisten persoonien analyttisissä sijoissa postpositio voi esiintyä persoonapäätteen kanssa tai ilman, kun sitä edeltää pronominin genetiivimuoto (*moñ ejse* tai *moñ ejseñ*). (Евсеев 1928: 165–166.) Paasonen (1909: 64) mainitsee postpositiosta muodostettavat ersän illatiivimuodot 1SG *ezeze-ń*, 2SG *ezeze-ť* jne., jotka ovat sikäli erikoisia, että vastaavaa illatiivia ei ole postposition paradigmassa muuten. Uudemmat kielioipit suosivat synteettisiä sijoja (ЭК: 127; МК: 104–105), kuten jo kävi ilmi luvussa 3.1.

3.5.2 *ez*-postposition historiallisesta taustasta

Mordvan postpositiot kuuluvat eri ikäkerrostumiin, joista vanhin on uralilaista alkuperää, esim. E *alo* M *ala* 'alla', uusimmat lainaa kontaktikielistä, esim. turkkilaisperäinen E *baška* M *paška* 'paitsi' (Paasonen 1897: 43). Postpositiovartalo *ez*- on kantamordvalainen. Bartensin mukaan sen pohjalla on "etäinen" demonstratiivipronomini *e*, josta on johdettu *ez*- (josta ersässä edelleen *ej*-sibilanttien edellä), vaikkakaan tämän *z*-aineksen alkuperästä hänellä ei ole tietoa (Bartens 1999: 84–85). *e*-vartalolle on esitetty vastineiksi erilaisia sananmuotoja lukuisissa sukukielissä, esimerkiksi viron *edagit* 'jotakin' ja komin *eta* 'tämä'; useimmat Majtinskajan luettelemat rinnastukset mordvan ulkopuolelta ovat deiktisiä pronomineja, jotkut adverbeja tai partikkeleita, mutta mitkään niistä eivät ole postpositioita (Майтинская 1964: 25), mikä tarkoittaa, että tutkittaessa pronominin kehitystä mordvan postpositioksi kielikunnasta ei löytyne helppoa ja ilmiselvää rinnakkaistapausta.

Typologisesti odotuksenmukaista olisi, että postposition alkuperä olisi jossakin sisäلتösanassa, vrt. luvussa 3.2.1 esitelty datiivi erityisesti. Bartens perustelee pronominin valintaa sillä, että kyse oli juuri määräisyyden ilmaisukeinosta, kun kantamordva kehitti paikallissijoja määräiseen paradigmaan, jossa ei muita paikanilmauksen keinoja ollut, ja samaan aikaan epämääräisessä paradigmassa oli liuta synteettisiä sijoja. Mokšan määräisessä taivutuksessa on paikallissijoina nykyäänkin vain analyttisiä rakenteita. Ersässä on erilliskehityksen aikana muodostunut vaihtoehtoisia synteettisiä muotoja, tyyppiä Cx + genetiivi-akkusatiivin *-ńť*, jotka ovat ilmiselvästi sekundaareja. (Bartens 1999: 74–79, 85–86.) Pronominitaustaista postpositiovartaloa voidaan verrata myös määräisyyden tunnuksiin nominatiivissa ja genetiivi-akkusatiivissa: ne ovat suffiksoituneita demonstratiivipronomineja, kuten on edellä mainittu. Voidaan siis pitää ymmärrettävänä

yksikkö	1.	2.	3.
nominatiivi	E M <i>mon</i>	E M <i>ton</i>	E M <i>son</i>
genetiivi-akkusatiivi	E M <i>moń</i>	E M <i>toń</i>	E <i>sonze</i> M <i>soń</i>
datiivi	E <i>mońeń, teń</i> M <i>mońdajńä,</i> <i>tejnä</i>	E <i>tońet, tet</i> M <i>tońdajt, tejt</i>	E <i>sońenze, tenze</i> M <i>sońdajnza,</i> <i>tejnza</i>
ablatiivi	E <i>mońdeń,</i> <i>mońdedeń</i> M <i>mońdädân</i>	E <i>tońdet,</i> <i>tońdedet</i> M <i>tońdädât</i>	E <i>sońdenze,</i> <i>sońdedenze</i> M <i>sońdädânza</i>
inessiivi	E <i>moń ejse,</i> <i>ejseń, mońseń</i> M <i>mońcân,</i> <i>moń esân, esân</i>	E <i>tońt ejse,</i> <i>ejset, tońset</i> M <i>tońcât,</i> <i>toń esât, esât</i>	E <i>sonze ejse,</i> <i>ejsenze, sońsenze</i> M <i>sońconza,</i> <i>soń esânza</i>
monikko			
nominatiivi	E M <i>miń</i>	E <i>tiń</i> M <i>tĩń</i>	E <i>siń</i> M <i>śiń</i>
genetiivi-akkusatiivi	E <i>mińek</i> M <i>miń</i>	E <i>tink</i> M <i>tĩń</i>	E <i>sinst</i> M <i>śiń</i>
datiivi	E <i>mińeńek, teńek</i> M <i>mińdajńäk,</i> <i>tejnäk</i>	E <i>tińenk, tenk</i> M <i>tińdajńt, tejt,</i> <i>tejnt</i>	E <i>sińenst, tenst</i> M <i>śińdajst, tejst</i>
ablatiivi	E <i>mińdeńek,</i> <i>mińdedeńek</i> M <i>mińdädânk</i>	E <i>tińdenk,</i> <i>tińdedenk</i> M <i>tińdädânt</i>	E <i>sińdest,</i> <i>sińdedest</i> M <i>śińdädâst</i>
inessiivi	E <i>mińek ejse,</i> <i>ejseńek, mińseńek</i> M <i>mińcânk</i>	E <i>tink ejse,</i> <i>ejsenk, tińsenk</i> M <i>tińcânt</i>	E <i>sinst ejse,</i> <i>ejsest, sińsest</i> M <i>śińcâst</i>

Taulukko 5: Mordvan persoonapronominien taivutuksen pääkohdat (Bartens 1999: 111–112; Евсеев 1928: 165–166; ЭК: 127; МК: 104–105; Серебренников 1967: 80–81; Цыганкин 1980: 256)

ratkaisuna, että paikallissijojakin on muodostettu pronominin pohjalta.

ez-postpositiolla muodostetaan persoonapronominien paikallissijoja siten, että postpositioon liittyy possessiivisuffiksi (ks. edellä taulukko 5). Vastaavanlaisia rakenteita esiintyy muissakin uralilaisissa kielissä kuten unkarissa (Tomp 1968: 61–62). Huomattakoon, että tässä on kyse sijaparadigmaan kuuluvista sijoista, jotka nominien yleistäivutuksessa rakentuvat sijapäätteellä. Taulin (1966: 35–36) mukaan tällainen rakenne on arkaainen uralilainen piirre, vaikka postpositiot eivät olekaan yhteisiä. Myöhemmän kehityksen tuloksena on mordvassa mahdollista käyttää postpositiota ilman possessiivisuffiksia, vain pronomini osoittamassa persoonaa: *E moń ejse* 'minussa', ja osassa paradigmaa postpositio on jopa suffiksoitunut pronominin perään: *E mońejs* 'minuun' (Евсєвъєв 1928: 165).

Postposition sijamuodot eivät täysin vakiintuneet vielä kantamordvassa. Grünthal (2003: 48–49) toteaa, että adpositioiden vartalot voivat olla paljon vanhempia kuin niihin liittyvät sijapäätteet, sillä levikiltään suomalais-ugrilaisten adpositioiden sijamuotoja on rakennettu uudestaan tytärikielissä kulloinkin produktiivisilla kaasustunnuksilla. *ez*-postposition muodoista ainoastaan prolatiivi on nykyisissä mordvalaiskielissä rakenteeltaan ja äänneasultaan sama, *E M ezga*, jonka iästä todistaa se, että suffiksi on säilynyt takavokaalisena, vaikka mokšassa on myöhemmin kehittynyt etuvokaalinen prolatiivipäätteen allomorfi *-gä* (Bartens 1999: 76–77, 86).

Erosija on ersässä elatiivin päätteellä muodostettu *ejste*, mokšassa ablatiivin päätteellä muodostettu *ezda*. Niillä näyttää kuitenkin olleen samat funktiot eri aineksista huolimatta, mihin lienee otettu mallia dativista, joka oli suffiksoitunut kantamordvassa luultavimmin jo ennen analyttisten paikallissijojen syntyä ja siten kantanut sekä datiivin että konkreettisen tulosijan funktiot. Mokšan ablatiivi on siis ehkä syrjäyttänyt elatiivin. (Bartens 1999: 86.) Ersän murteissa esiintyy myös muoto *ezde*, joka mielestäni voi olla myöhempää mokšan vaikutusta sekamurteissa (Бубрих — Колядєнков — Цыганова 1953: 44).

Ablatiivisen erosijan vuoksi mokšan on täytynyt valita inessiivimuotoiseen postpositioon *esa* vartaloksi *e-*. Ablatiivin ja inessiivin päätteet näet kuuluvat eri sarjoihin mordvalaisten postpositioiden sijaparadigmoissa: kunkin postposition tulo-, olo- ja erosija muodostetaan joko *s*-kaasuksilla (illatiivi, inessiivi ja elatiivi) tai muulla tavalla (tulosijassa latiivin, erosijassa ablatiivin tunnus, olosijassa ei suoraan nähtävissä produktiivista sijapäätettä), ja siksi samaa *ez*-vartaloa ei sopinut käyttää sekä ablatiivin että inessiivin kanssa. *e-* toimii myös itsenäisen adverbien vartalona, joka saa *s*-sijoja: *E ese M esa* 'siellä', *E este M esta* 'sieltä', *M eza* 'sinne'. (Bartens 1999: 85–86.)

s-sijojen rakentumisesta on esitetty toisenkinlaisia tulkintoja. Kahla (1974: 57) mai-

nitsee Serebrennikovin (Серебренников 1967: 241–242) selittäneen, että myös mokšan *es*-illatiivin vartalo on alun perin *ez*, jonka sibilantti on assimiloitunut ja sitten lyhennyt: *ezs* > *ess* > *es*. Jos näin on, sama oletettavasti pätee inessiiviinkin. Ersän *esne*-inessiivissä Kahla (1974: 57) näkee vanhan lokatiivin tunnuksen *-ne*, ilmeisesti katsoen, että sibilantti kuuluu sanavartaloon. On kuitenkin erikoista, jos *ez*-vartalon sibilantti on menettänyt soinnillisuutensa soinnillisen *-ne*-morfeemin edellä. Jos taas sijatunnus olisi ollut *-sne* sisäsijan *s*-koaffiksin sisältäen, olisi pitänyt tapahtua ersän säännöllinen muutos *-zs-* > *-js-*, tuottaen muodon **ejsne*, ellei vartalo olisikin ollut pelkkä *e-*, jolloin se olisi eri ”sarjaa” kuin toisten sisäsijojen sibilantillinen vartalo. Johtopäätökseni on, että ei voida aukottomasti perustella postposition kaikkien muotojen taustalle kantamordvalaista *ez*-vartaloa.

Bartens arvelee, että tulosijaa ei ollut kantamordvan analyyttisten paikallissijojen joukossa, sillä datiivi saattoi kantaa kaikki tulosijan funktiot (1999: 86). Tulosija on voinut olla muutenkin redundantti: mordvan vanhatyypisten postpositioiden possessiivisessä taivutuksessa tulosijaa eli latiivia ei ole ollutkaan, vaan olosija on hoitanut tulosijankin tehtävät, esim. *E alo-v* [ala-LAT] ’alle’ : *alo-n* [ala-1SG] ’alleni; allani’, ja latiivi puuttuu myös nominien possessiivisesta taivutuksesta (Alhoniemi 1988: 31–32). Tulosijaista *ez*-postpositiota on tavattu hyvin marginaalisesti ersässä ja mokšassa (*E ejs M es*), ja se lienee siis uudempaa analogiaa (Alhoniemi 1992: 33–34). Paasosen (1909: 64) esittämä ersän persoonapronominien *ezeze*-illatiivi muistuttaa kiusallisella tavalla refleksiivipronominin mokšalaista illatiivia *ešezâ-*, joka Bartensin (1999: 113) mukaan sisältää suffiksoituneen *e*-vartaloisen postposition. Palaan näihin työni analyysiosan luvussa 4.10.1, mutta jo tässä yhteydessä sopii kysyä, miksi ylipäättään on tarvittu persoonapronominien illatiivia, jos yleistäivutuksessa tulosijaksi on vanhastaan riittänyt datiivi.

3.5.3 *ez*-postposition synkretismistä eräissä murteissa

Kaljajevon kylän murteessa (14), joka on luokiteltu vahvasti mokšalaisvaikutteiseksi ersän murteeksi, *ez*-postpositiosta on kehittynyt kaasussuffiksi *-tes/-es*, jolla on sekä olo- ja erosijan että osaobjektin funktiot.

(14) Kaljajevo, Temnikov, Tambov (Alhoniemi 1992: 38)

ki tēse mińik piva-tēs šim-e?
 kuka.NOM täällä me.GEN olut-DEF.SG.ABL juoda-PRS.3SG
 ’kuka täällä juo meidän oluttamme?’

Luultavasti äänteellisen yhteenlankeamisen kautta siinä yhdistyvät postposition mokšalainen inessiivi *esa* ja ablatiivi-elatiivi *ezda*, ja niiden edellä on ollut määräisen genetiivi-

akkusatiivin *-t'* mokšalaisittain. Olo- ja erosija ovat kuitenkin pysyneet erillään possessiivisuffiksien edellä. Maantieteellisesti hyvin läheisessä Kažlytkan–Drakinon murteessa (15), sekin mokšalaisvaikutteinen ersän murre, ovat nämä sijat langenneet yhteen siten, että erosijan ja osaobjektin merkitsijä *ezda* on vallannut *esa*-muodon alan kokonaan. (Alhoniemi 1992: 36–41.)

(15) ersä, Kažlytkan–Drakino, Spassk, Tambov (Alhoniemi 1992: 37)

aligak vät-t' äzda svaja-t vil'-št'
 alhaalla vesi-DEF.SG.GEN ABL paalu-PL.NOM olla-PST.3PL
 'alhaalla vedessä oli paaluja'

3.6 Analyyttisten ja synteettisten paikallissijojen semantiikka

Kuten luvussa 3.1 ilmeni, kielioppikirjallisuus pitää ersän nominintaivutuksen analyttisiä ja synteettisiä paikallissijoja täysin synonyymisinä, ja vaikka mokšassa ei olekaan *ez*-postpositiorakenteille vaihtoehtoisia synteettisiä muotoja määräisessä taivutuksessa, ne silti esitetään funktionaalisesti samanarvoisina kuin synteettiset sijamuodot. Mielestäni on erikoista, jos jonkin kielen taivutusjärjestelmässä on kaksi kokonaista paikallissijatunnusten sarjaa, joille ei edes ajan saatossa kehity minkäänlaista merkityseroa, koska siinä olisi aivan epäilyttävän paljon redundanssia. Tällainen tilanne voi hetkellisesti vallita, jos kieli on siirtymässä mallista toiseen, mutta mordvalaiskielten dokumentaatio kattaa niin lyhyen aikajänteen, ettemme voi todistaa ersän analyttisten sijamuotojen katoamista yleistäivutuksesta. Kenties vanhojen analyttisten rakenteiden käyttöalaksi jäävät jotkin marginaalisemmat funktiot samalla, kun synteettisistä muodoista tulee uusi oletusarvoinen keino spatiaalisten sijojen ilmaisuun. Voidakseni havainnoida eroja rinnakkaisiksi oletettujen rakenteiden käytössä tutkimusaineistossani etsin muista urallilaisista kielistä tapauksia, joissa spatiaalisilla sijapäätteillä ja postpositioilla on päällekkäistä käyttöä, sekä aiheeseen liittyvää typologista tietoa.

Bartens toteaa saamen paikallissijojen käyttöä selvittävässä tutkimuksessaan, että sijapäätteillä ja postpositioilla on selvästi eri käyttöaloja. Postpositio on ainoa mahdollinen paikallissija elollisista olennoista puhuttaessa, ja postpositiota käytetään myös korostuksena, jos puheena oleva paikanmääre on asiayhteydessään yllättävä. Tavanomaisissa, paljon käytetyissä ilmauksissa tavallisemmin on sijapäätte. Postpositio painottaa konkreettisuutta, kun taas sijapäätteellä on abstraktimpi sävy. Siten pienikokoisten esineiden yhteydessä käytetään vain postpositioita, ja rakennusten nimien tai lokaalisten yleiskäsitteiden (esim. 'kylä', 'maa') yhteydessä aina sijapäätettä. Näiden väliin jäävissä tapauksissa, joita ovat mm. säiliöt, kulkuneuvot ja jotkut maisemanosat kuten metsä tai

vuono, postpositiot ja sijapäätteet vuorottelevat, eikä merkityseroa useinkaan ole erotettavissa. Erosijana kuitenkin suhteellisen usein on kaasussuffiksi. Saamen kielten välillä postpositioiden ja sijapäätteiden suhdeluvut vaihtelevat siinä määrin, että kontaktikielessä lienee ollut vaikutusta asiaan. (Bartens 1978: 28–60.)

Bartensin tulokset noudattavat yleistä käsitystä, että konkreettisia ja ei-ennakoitavia spatiaalisia suhteita ilmaistaan useammin adpositiorakenteilla, ja synteettisiä sijoja vastaavasti käytetään abstraktimmassa merkityksessä tai silloin, kun kyseessä on hyvin vakiintunut konkreettisen sijainnin ilmaus kuten paikannimi. Tätä tukee myös tutkimus viron adessiivin ja *peal*-postposition työnjaosta (Klavan – Kesküla – Ojava 2011). Toisaalta elollisiin olentoihin viitattaessa voidaan käyttää hyvin geneerisiä, merkitykseltään abstrakteja tai monitulkintaisia sijapäätteitä, koska konteksti ohjaa niiden tulkintaa. Esimerkiksi turkin sijataivutuksessa on vain yksi olosija, joka saa erityisen merkityksen 'koti, tavanomainen olinpaikka' yhdistettynä henkilöä tarkoittavaan nominiin: *ben-de* [minä-LOC] 'luonani'. Jos taas on ilmaistava fyysistä sisätilaa ihmisruumiissa, se tehdään ennemmin nimeämällä ruumiinosa kuin liittämällä sijatunnus persoonapronominiin. (Creissels – Mounole 2011: 160–163.)

Näihin yleisiin tendensseihin ei voitane suoraan verrata mordvan *ez*-postposition käyttöä, koska sen edellytyksenä on nominin määräisyys – ainakin mokšan osalta on odotettavissa, että postpositio esiintyy aina määräisten nominien ablatiivissa, inessiivissä ja prolatiivissa, eikä koskaan epämääräisten nominien kanssa. Ersässä lienee mahdollista löytää analyyttisten ja synteettisten paikallissijojen vaihtelua määräisten nominien taivutuksessa. Herää kuitenkin kysymys, onko synteettisten sijojen suosiminen tietyissä yhteyksissä motivoinut ersän määräisen taivutuksen sekundaarien paikallissijamuotojen syntyä, ja ohjaako se merkitysten eriytymistä. Molemmissa mordvalaiskielissä pronominien taivutus näyttää olevan synteettisen ja analyyttisen mallin kilpakenttää, mikä onkin mielenkiintoista, koska mordvan persoonapronominithan viittaavat usein elollisiin olentoihin, ja juuri siinä yhteydessä sijatunnusten semantiikka voi poiketa oletusarvosta huomattavasti. Sijarakenteiden semanttiset oppositiot saattavat jakautua tällä tavalla kahteen erilliseen järjestelmään elollisuuden mukaan.

4 Analyysi

Tutkimukseni analyysia ohjaavat kysymykset voidaan jakaa synkroniseen ja diakroniseen näkökulmaan seuraavasti:

Synkronia: Mikä on *ez*-postposition asema nykymordvassa? Ovatko sen sijamuodot osa nominin sijaparadigmaa, ja ovatko ne sijapäätteitä vai postpositioita?

- Esiintyykö *ez*-postpositio vain määräisten nominien ja pronomien kanssa, vai löytyykö sitä myös epämääräisten tai omistettujen nominien tai erisnimien yhteydestä? Mikä on sen esiintymisen ehto?
- Mitä sijamuotoja *ez*-postpositiolla on, ja miten ne jakautuvat eri murteisiin?
- Löytyykö merkityseroja analyyttisten ja synteettisten muotojen välillä?

Diakronia: Mistä *ez*- on syntynyt, miten se on kehittynyt, ja onko se muuttumassa edelleen?

- Onko demonstratiivipronomini luonteva etymologinen lähde postpositiolle? Miten sen kieliopillistuminen on perusteltava?
- Mikä on *e*- ja *ez*-vartaloiden suhde? Missä järjestyksessä ne ja postposition kaikki eri sijamuodot ovat kehittyneet?
- Miten yleisiä ja vakiintuneita ovat suffiksoituneet *ez*-postposition muodot, ja ovatko ne analyyttisiä vai synteettisiä muotoja?

Luonnollisesti näitä kahta aspektia ei voi täysin erottaa toisistaan, vaan synkronian tarkastelun tulokset ovat välttämätön pohja diakroniselle analyysille historiallis-vertailevassa tutkimuksessa.

Poimin murreaineistoista n. 220 analyyttisen paikallissijan sisältävää esimerkkilauseita lähempään tarkasteluun. Tässä joukossa on jonkin verran samojen tekstikatkelmien toisintoja ja muita keskenään samankaltaisia lauseita. Haastatteluäänitteiltä keräsin neljä esiintymää persoonapronominien analyyttisistä sijamuodoista. Kaunokirjallisista teksteistä löytyi yhteensä n. 120 esimerkkiä analyyttisistä paikallissijoista, enemmistö (n. 80) mokšasta huolimatta tekstin pienemmästä sivumäärästä. Kaunokirjallisetuista folkloreteksteistä (YIITMH) löytyi lähes 70 ersän ja noin sata mokšan lausetta, jotka sisältävät analyyttisiä paikallissijoja, mutta osa niistä on päällekkäisiä murreaineistojen kanssa, ja muissa tapauksissa on mahdoton tietää, kuinka paljon kirjakielistys on muokannut sanamuotoja.

Tässä pääluvussa esittelen, millaisissa rakenteissa ja merkityksissä *ez*-postpositio esiintyy aineistossani, ja vertaan löydöksiä aiemmassa kirjallisuudessa esitettyihin tulointoihin postposition alkuperästä, joista sitten on sopivaa edetä tarkastelemaan koko ilmiötä kieliopillistumisen näkökulmasta. Muodostettuani kuvan sekä postposition synkronisesta että diakronisesta luonteesta voin esittää perustellun näkemyksen siitä, mikä on sille kuuluva paikka mordvalaiskielten kuvauksessa.

	ersä	mokša	ersän sekamurteet
inessiivi	<i>ejse, esne, ese;</i> <i>ejse-/esne-/ese- + Px</i>	<i>esa;</i> <i>esâ- + Px</i>	<i>-tes;</i> <i>esi- + Px</i>
elatiivi	<i>ejste, este;</i> <i>ejste-/este- + Px</i>	<i>esta;</i> <i>estâ- + Px</i>	<i>âsta;</i> <i>ejsti- + Px</i>
illatiivi	<i>ejs;</i> <i>ejze-/ezi-/ezeze- + Px</i>	<i>eza;</i> <i>ezâ- + Px</i>	
ablatiivi		<i>ezda, ezdâda;</i> <i>ezdâ-/ezdâdâ- + Px</i>	<i>âzda;</i> <i>âzdi- + Px</i>
elatiivi-ablatiivi	<i>estêde;</i> <i>estêde- + Px</i>		
prolatiivi	<i>ezga;</i> <i>âzga- + Px</i>	<i>ezga</i>	

Taulukko 6: Tutkimusaineistossa esiintyvät *ez*-postposition taivutusmuodot.

4.1 Morfologinen yleiskatsaus

Taulukko 6 näyttää kaikki muodot, joissa *ez*-postpositio esiintyy murreaineistossani. Foneettista vaihtelua tai yksittäisten murteiden paradigmoja en tässä esitä, vaan ainoastaan kartoitan morfologisen rakenteen monimuotoisuutta. Vokaalien merkintä mukailee yleisimmin aineistossa esiintyvää asua. Taulukosta voidaan havaita, että *ez*-postposition kaikki paikallissijat esiintyvät myös persoonatunnuksen kanssa vähintään toisessa mordvalaiskielessä. Aineistosta löytyy kaikki kielioppien esittämät muodot ja niiden lisäksi muutama muukin: ersässä mokšalaistyyppisesti inessiivi ja elatiivi *e*-vartalosta, erikoisen pitkä illatiivi *ezeze-* ja ikään kuin kaksi sijatunnusta sisältävä *estêde* sekä mokšassa kahdennettu ablatiivi *ezdâda*. Analysoin kutakin paikallissijaa vuorollaan seuraavissa alaluvuissa.

4.2 Inessiivi

Pohjatiedon perusteella aineistosta tulisi löytyä määräisen taivutuksen analyttisiä inessiivejä muotoa E *ejse* M *esa*, persoonaan viittaavia eli persoonapronominin tai possessiivisuffiksin täydentämiä muotoja kuten 1sg E *ejseñ* M *esân* sekä *e*-vartaloiset adverbiset E *ese* M *esa* 'siellä'. Mokšassa analyttiset paikallissijat rakentuvat siis samasta *e*-vartalosta kuin adverbi, mutta ersä käyttää analyttisiin rakenteisiin oletettavasti aina *ez*-vartaloa, ellei murremuotoa *esne* lasketa *e*-vartaloiseksi. Ersäläistaustaisissa sekamurteissa ines-

siivin tehtävässä voi esiintyä ablatiivin tunnuksen sisältävä postpositio *ezda* tai suffiksoitunut olo- ja erosijan risteytys tyyppiä *-tes*.

Kaikista odotuksenmukaisista muodoista löytyikin näytteitä, paitsi ersän itsenäisestä *ese*-adverbista. Ersän *esne*-postpositiovariantti esiintyy neljän kylän, Velikij Vragin, Atratin, Kljavlinan ja Stepnaja Šantalan, murteissa (16), joista jälkimmäisessä se vaihtelee *ese*-muodon kanssa (17a-i). *ese*-tyypin kannalla on myös Bajevkan murre (17b). Velikij Vrag ja Atratj luetaan ersän luoteismurteisiin, vaikka aivan lähekkäisiä ne eivät ole, vaan eri alaryhmissä. Kljavlinan, Stepnaja Šantalan ja Bajevkan kylät sijaitsevat loitommalla ersän vanhoilta puhuma-alueilta, joilla murteiden pääjako syntyi ennen kielen levittämistä laajemmalle etelään ja itään (MWb1: XXXI–XXXII). Nämä kolme kylää voivat siis kuulua samoihin murreryhmiin kuin Velikij Vrag ja Atratj huolimatta maantieteellisistä etäisyyksistä.

(16) ersän *esne*-inessiivejä

- a. Velikij Vrag, Arsamas, Nižnij Novgorod (Paasonen — Ravila 1941: 275)

i sok-i robotnike-š buka-št esne pakša-so
ja kyntää-PRS.3SG palvelija-DEF.SG.NOM härkä-DEF.SG.GEN INE pelto-INE
'ja palvelija kyntää härällä peltoa'

- b. Atratj, Alatyř, Simbirsk (Paasonen — Ravila 1941: 278)

viř alo veřgis uč-i esne-ńt, seve-leńzet
metsä alla susi odottaa-PRS.3SG INE-2SG syödä-CONJ.3SG>2SG
'metsän laidassa susi odottaa sinua, se söisi sinut'

- c. Kljavlina, Bugulma, Samara (Paasonen — Ravila 1938: 424)

or-tne kevkšń-it mokšo-ń esnen: koso mokšo toń
varas-DEF.PL.NOM kysyä-PRS.3PL mokša-GEN INE missä mokša sinä.GEN
ul-it paro-t?
olla-PRS.3PL omaisuus-POSS.2SG
'varkaat kysyvät mokšalta: missä, mokša, on omaisuutesi?'

- d. Stepnaja Šantala, Samara, Samara (Paasonen — Ravila 1938: 121)

šisem urva-ń šisem lavške-st,
seitsemän miniä-POSS.1SG>SG/PL.GEN seitsemän kehto-POSS.3PL>SG/PL
lavš-ńeń esne čora kaka-t
kehto-DEF.PL.GEN INE poika lapsi-PL.NOM
'seitsemällä miniälläni on seitsemän kehtoa, kehdoissa poikalapset'

(17) ersän *ese*-inessiivejä

- a. Stepnaja Šantala, Samara, Samara

- i. (Paasonen — Ravila 1938: 253)

ve šukoro-šne te tikše-t pañ-sa,
 yksi kakku-DEF.SG.INE tämä kasvi-DEF.SG.GEN paistaa-PRS.1SG>3SG
te-ñ ese ul-i luče jomavto-ms
 tämä-GEN INE olla-PRS.3SG parempi tappaa-INF
 'yhden kakun sisällä paistan tämän kasvin, sillä on parempi tappaa'

ii. (Paasonen — Ravila 1938: 392)

uk koda nošksta-ś te rižoj śard- ava-ñ
 PCLE kun juosta-PST.3SG tämä punaturkkinen saksanhirvi naaras-SG.GEN
melga, tej kurud-ı śard- ava-ñ son eše
 jälkeen tähän ottaa.kiinni-PRS.3SG saksanhirvi naaras-SG.GEN hän INE
 'kun kettu juoksi saksanhirvinaaraan perään, se otti saksanhirvinaaraan
 kiinni'

b. Bajevka, Hvalynsk, Saratov (Paasonen — Ravila 1941: 225)

čanĭ-ñt' äsa poŋgaftĭ-ž kruk
 saavi-DEF.SG.GEN INE ripustaa-PTCP kauha
 'saavissa oli ripustettuna kauha'

Ersän *ese*-adverbiksi olisi kenties mahdollista tulkita yksi esiintymä (17a-ii), mutta mielestäni se on kuitenkin luontevammin nominin analyttinen inessiivi.²

Standardikielen mukainen *ejse*-postpositio ei ilmeisesti esiinny yllämainituissa murteissa, mutta monessa muussa kyllä: se löytyi Večkanovon, Nasjkaftym, Sobakinon, Maresevon, Afonjkinon ja Novoje Surkinon näytteistä (18). Näistä vain Maresevon kylä on ersän vanhaa puhuma-aluetta, ja se kuuluukin keskimurteisiin, joihin perustuu kirjakieli (MWb1: XXXIV). Toiset *ejse*-muodon kannalla olevat murteet sekoittuvat maantieteellisesti *e*-vartaloisia muotoja käyttäviin itäisessä ja eteläisessä periferiassa.

(18) ersän *ejse*-inessiivejä

a. ersä, Maresevo, Ardatov, Simbirsk (Paasonen 1894: 87)

čama-nzo narda-sĭ pačä-ñt' ejse,
 kasvot-POSS.3SG>SG/PL.GEN pyyhkiä-PRS.1SG>3SG liina-DEF.SG.GEN INE
tejev-i baχatĭr-ks
 tekeytyä-PRS.1SG bogatyr-SG.TRANS
 'kun hän pyyhki kasvonsa liinalla, hän muuttui bogatyriksi'

b. ersä, Nasjkaftym, Kusnezsk, Saratov (Paasonen — Ravila 1941: 90)

²Tässä laulutekstissä *śard-ava* toimii erisnimenä, ilman määräisyyden merkintää, kuten nähdään postpositiolausekkeesta *śard-avañ melga*. Predikaatti *kurudĭ* vaatii osaobjektia, jollainen inessiivi *śard-avañ eše* on (ks. luku 4.2.1), kun taas genetiivinen nominilauseke *śard-avañ* kuuluisi yhteen kompletiivisen predikaatin eli objektitavutuksen kanssa (Bartens 1999: 91–92). Samankaltainen säe on *karavli śard-avañ sur eřza ešeŋze* 'Surin ersä hiipi saksanhirvinaaraan lähelle' (Paasonen — Ravila 1938: 393). Subjektin (*son, sur eřza*) toistaminen tässä kohtaa säettä, jopa keskellä postpositiolauseketta, on laululle ominaista.

blida-ńt *äjsa šijän* *väd*
 lautanen-DEF.SG.GEN INE hopeinen vesi
 'lautasella hopeista vettä'

Mokšalaisesta aineistosta ei ilmennyt muita postposition inessiivin muotoja kuin *esa* ja *esâ-Px* (19), ei-omistettu myös itsenäisenä adverbina 'siellä' (20). Analyyttisena sijana *esa/esâ* esiintyy laajalti: keskimurteissa (Mamalajevo), länsimurteissa (Selišče, Mordovskij Pimbur), kaakkoismurteissa (Patra, Staroje Pšenevo, Pajova), siirtymämurteissa (Karsajevka) ja sekamurteissa (Katjmis, Vorodej). Adverbikäytössä *esa* löytyi keskimurteista (Tsjatnovka, Lemdjai, Vertelim, Mamalajevo) sekä sekamurteista (Katjmis, Gorodiščen piiri). Kažlytkan sekamurteen näytteistä löytyi useita ablatiivimuotoisia postpositioita, joista osa toimii inessiivin tehtävissä (21) – ne ovat langenneet yhteen ja ablatiivi lähe-
 nee suomen partitiivin käyttöä, kuten Alhoniemi (1992: 36–37) osoitti.

- (19) mokša, Vodorej, Gorodišče, Pensa (Paasonen — Ravila 1947: 356)

fkä šep-t *esa taza* *medâ-ń* *sokuska-t*,
 yksi tasku-DEF.SG.GEN INE puhdas hunaja-SG.GEN kakkunen-PL.NOM
ombâćeńä-t *esâ-nza šapam vina-ń* *posuda-t*
 toinen-DEF.SG.GEN INE-3SG väkevä viina-SG.GEN pullo-PL.NOM
 'yhdessä taskussa puhtaita hunajakakkusia, toisessa väkiviinapulloja'

- (20) mokša, Lemdjai, Insar, Pensa (Paasonen — Ravila 1947: 172)

esa tiji-št *puřâ-t* *piva-t*
 INE tehdä-PRS.3PL sima-PL.NOM olut-PL.NOM
 'siellä tehdään simaa, olutta'

- (21) ersä, Kažlytka, Spassk, Tambov

- a. (Paasonen — Ravila 1941: 294)

kov valdo-t *äzda* *ńejev-ä*
 kuu valo-DEF.SG.GEN INE/ABL voida.nähdä-PRS.3SG
 'kuun valossa voi nähdä'

- b. (Paasonen — Ravila 1941: 234)

siń *saži-ž* *kojmi-t* *äzda*
 he.NOM ottaa-PST.3PL>3SG/PL lapio-DEF.SG.GEN INE/ABL
kosmad'i-ž *sońtsinza* *peńadi-ti*
 työntää-PST.3PL>3SG/PL hän.itse.GEN uuni-DEF.SG.DAT
 'he ottivat ja työnsivät hänet leipälapiolla uuniin'

- c. (Paasonen — Ravila 1941: 261)

panda čiri-sa *tigra lăfksi-nza* *äzda*
 vuori rinne-SG.GEN INE tiikeri poikanen-POSS.3SG>SG/PL INE/ABL

poŋaft-ǵ

imettää-PRS.3SG

’vuorenrinteessä tiikeri imettää poikasiaan’

Kaljajevon sekamurteessa, jossa inessiivi ja ablatiivi ovat langenneet yhteen ja suffiksoituneet (22a), on omistettu inessiivinen postpositio kuitenkin säilynyt suffiksoitumatta, ja se on mokšalaisittain *e*-vartaloinen (22b), kuten oli odotettavissakin.

(22) ersä, Kaljajevo, Spassk, Tambov (Paasonen 1894: 128)

a. suffiksoitunut analyttinen sijatunnus

tosa i tosa melínće-tes at smalítvij putu-ž

tuolla ja tuolla mylly-DEF.SG.INE NEG siunattu laittaa-PTCP

solotne eŋ-ť

mallas.DEF.PL.NOM elää-PRS.3PL

’tuolla ja tuolla myllyssä on siunaamattomia maltaita’

b. omistettu inessiivinen postpositio

suva-št’ sijn kudu-ti i karma-št’ eŋa-ma

tulla.sisään-PST.3PL he.NOM talo-DEF.SG.DAT ja alkaa-PST.3PL elää-INF

esi-nze

INE-3SG

’he astuivat taloon ja alkoivat asua siinä’

4.2.1 Yleistaivutuksen analyttinen inessiivi ja adverbis *esa*

Kun inessiivinen *ez*-postpositio esiintyy ilman possessiivisuffiksia, sitä täydentävä nominin on oletettavasti aina ilmipantu, sillä aineistossani ei ole yhtäkään tapausta, jossa täydennys olisi jätetty mainitsematta. Kaikki itsenäisesti esiintyvät *esa*-muodot ovat adverbeja, jotka eivät viittaa selvästi tiettyyn edellämainittuun olioon tai kannan muita erityisesti inessiiville kuuluvia funktioita kuin paikanmääreen tai mahdollisesti ajanmääreen roolia (ks. alempana).

Nominin paikallissijana analyttinen inessiivi yksinkertaisimmillaan merkitsee konkreettista sisätilaa tai muuta sijaintia fyysisessä todellisuudessa (LOKATIIVI), ja lauseessa sillä on silloin paikan adverbialin asema (16d, 18b, 23–25). Viittauskohteen koolla ei näytä olevan merkitystä, vaan sisätila voi olla yhtä hyvin seinäkellon kaltainen pieni esine kuin metsäkin. Tällaiset ”perustapaukset” ovat aineistossani kuitenkin yllättävän harvinaisia: kaikissa lähteissä genetiivisen nominin edeltämiä inessiivejä LOKATIIVIN funktiossa – tai missä tahansa tehtävässä – löytyi vähemmän kuin possessiivisuffiksilla merkittyjä muotoja. Ersän kirjakielisessä lähteessä peräti kaikki 25 analyttisen inessiivin esiintymää viittaavat possessiivisuffiksilla tai genetiivisellä persoonapronominilla merkittyyn olioon, useimmiten henkilöön, eivätkä muuhun nimitäydennykseen.

- (23) ersä, Večkanovo, Buguruslan, Samara (Paasonen — Ravila 1938: 63–64)
ve piŕa-sońt' ňiške- pas, omboće-seńt' norov- pas,
 yksi oksa-DEF.SG.INE Niške jumala toinen-DEF.SG.INE Norov jumala
kolmoće-seńt' ejse mikola
 kolmas-DEF.SG.INE INE Mikola
 'yhdellä oksalla Niške-jumala, toisella Norov-jumala, kolmannella Mikola'
- (24) mokša, Selišče, Spassk, Tambov (Paasonen — Ravila 1947: 828)
vätə-žä vir-s laga-ś, vir-t' esa kud
 viedä-PST.3SG>3SG metsä-ILL sammakko-DEF.SG.NOM metsä-DEF.SG.GEN INE talo
 'sammakko vei [sotilaan] metsään, metsässä on talo'
- (25) mokšan kirjakieli (Тяпаев 1969: 25)
puvorda-že často-nzon esa [...] vintkä-t'
 kääntää-PST.3SG>3SG kello-POSS.3SG>SG/PL.GEN INE ruuvi-DEF.SG.GEN
 'kiersi hänen kellonsa sisällä [...] ruuvini'

Ersän murteissa ilmenee vaihtelua synteettisen ja analyyttisen rakenteen välillä mm. parannusloitsujen kiteytyneissä ilmauksissa (26), mitä pidän vahvana merkinä niiden synonymiasta. Ehkä kirjakieli suosii synteettistä inessiiviä voimakkaammin kuin puhekieli, mutta tämän otannan perusteella ei voida sanoa, onko se yleinen tendenssi vai kirjoittajakohtainen valinta.

- (26) ersä, Nasjkaftym, Kusnezsk, Saratov (Paasonen — Ravila 1941: 132)
- a. *pižen piŕe-ńt' äjsa pižen tăχter'*
 vaskinen aitaus-DEF.SG.GEN INE vaskinen tyttö
 'vaskisessa aitauksessa on vaskinen tyttö'
- b. *kšniń piŕe-săńt' kšniń tăχter'*
 rautainen aitaus-DEF.SG.INE rautainen tyttö
 'rautaisessa aitauksessa on rautainen tyttö'

Kun inessiivi merkitsee paikanmäärettä, täydennyksenä ei yleensä voi olla elollinen nomini. Ainoa mahdollinen poikkeus aineistoni valossa on, että jonkin sairauden sanotaan olevan henkilön "sisällä" (27a). Erisnimen tulisi yleensä taipua epämääräisessä deklinaatiossa eli synteettisesti, joten tässä tapauksessa voisi tulkita analyyttisen sijan korostavan sisäsijan fyysisyyttä. Inessiivi kuitenkin merkitsee sairauden kantajaa myös silloin, kun tämä ei ole erisnimi vaan muu ihmiseen viittaava nomini (27b).

- (27) inessiivillä merkitty sairauden kantaja
- a. ersä, Sobakino, Gorodišče, Pensa (Paasonen — Ravila 1941: 102)
orma-tńeń tarva-tńeń ežeme-st đikoj
 sairaus-DEF.PL.GEN sairaus-DEF.PL.GEN paikka-POSS.3PL>SG/PL villi

vir'-ce, [...] *aul' ivano-ní* *äjse*
 metsä-SG.INE NEG Ivan-SG.GEN INE
 'sairauksien paikka on villissä metsässä, [...] ei Ivanissa'

- b. ersä, Stepnaja Šantala, Samara, Samara (Paasonen — Ravila 1941: 82)

kodamo příča te *lomań-ceńť*
 millainen *p.* tämä.NOM ihminen-DEF.SG.INE
 'millainen *příča*-sairaus tällä ihmisellä on'

Inessiivi on myös tavallinen osaobjektin sija (Bartens 1999: 96), jota ersässä merkitään yhtä lailla analyttisellä (29a) kuin synteettisellä (28) rakenteella objektin ollessa määräinen. Mokšassa synteettistä vaihtoehtoa ei ole, jos objektin määräisyyttä on merkittävä (29b). Määräisellä genetiivillä merkitty objekti on mordvassa aina totaaliobjekti (Bartens 1999: 92). Osaobjekti voi olla myös elollinen olio (29a).

- (28) synteettisellä inessiivillä merkitty osaobjekti, ersä, Nasjkaftym, Kusnezsk, Saratov (Paasonen — Ravila 1941: 244)

tu-ś *vä śāl'mā pakšä-tñń* *vakss štība skal-cñńť*
 lähteä-PST.3SG yksi silmä lapsi-DEF.PL.GEN luo jotta lehmä-DEF.SG.INE
ila-st *pota* *pakšä-tñä*
 NEG.OPT-3PL imeä.CNG lapsi-DEF.PL.NOM
 'Yksisilmäinen meni lasten luo, jotta lapset eivät imisi lehmän maitoa'

- (29) osaobjekti, analyttinen inessiivi

- a. ersä, Maresevo, Ardatov, Simbirsk (Paasonen 1894: 121)

kevkśń-i *sazoro-zo* *lěla-nzo* *ejse:*
 kysyä-PRS.3SG sisar-POSS.3SG>SG.NOM veli-POSS.3SG>SG/PL.GEN INE
meze-jak *kund-ide* *koť?*
 mikä.NOM-CLT pyydystää-PST.2PL PCLE
 'sisarensa kysyy veljeltään: "pyydystittekö jotakin?"'

- b. mokša, Selišče, Spassk, Tambov (Paasonen — Ravila 1947: 813)

poř-i *šet-tñń* *esa*
 purra-PRS.3SG silta-DEF.PL.GEN INE
 '[leijona] puree lattialautoja'

Kolmaskin inessiiville ominainen funktio, väline (INSTRUMENTTI), kuuluu elottomien nominien analyttiselle inessiiville (edellä (18a): *pačāńť ejse* 'liinalla'). Siinäkin tehtävässä analyttinen muoto ei eroa semanttisesti synteettisestä (30).

- (30) ersä, Novoje Surkino, Bugulma, Samara (Paasonen — Ravila 1941: 312)

kodańe lošťa-si *nogajka-sońť* *še-de* *buto karma-ś* *bojka*
 kun lyödä-PRS.3SG>3SG piiska-DEF.SG.INE se-ABL PCLE alkaa-PST.3SG nopea

pań-me

leipoa-INF

'kun hän löi tätä [vaimoa] piiskalla, tämä alkoi leipoa nopeammin'

Itsenäinen, adverbina toimiva inessiivimuotoinen demonstratiivi *esa* esiintyy aineistossani mokšassa, ja sen merkitys on 'siellä' (20, 31a), mutta joissakin tapauksissa on mahdollista tulkita se kuitenkin ajan adverbiksi 'silloin', kuten Ravila on sen kääntänyt (31b). Kyseisestä Tsjatnovkan murteesta on vain kolme tekstiä käytettävissäni, kaikki laulurunoutta, eikä niistä löydy elatiivista adverbia *esta* 'silloin', jota voisi mokšan murteelta odottaa (ks. jäljempänä luku 4.3.2), eikä toisaalta *esa*-muotoa selvästi spatiaalisessa merkityksessä, joka kumoaisi temporaalisen tulkinnan. Yhdessä tekstissä esiintyy toinen paikan adverbina pidetty inessiivimuotoinen demonstratiivi, *tosa*, joka myös näyttäisi toimivan ajan adverbina (32). Ilmeisesti tässä murteessa ovat inessiiviset adverbit saaneet temporaalisen merkityksen, kun muissa mokšan murteissa se on tapahtunut elatiiville (jäljempänä luku 4.3). Jos ersän esimerkin (17a-ii) *esę* tulkitaan adverbiksi, temporaalinen merkitys 'silloin' on myös sen tapauksessa uskottavampi kuin spatiaalinen 'siellä'.

(31) mokšan *esa*-adverbi

- a. Mamalajevo(?), Krasnoslobodsk, Pensa (Paasonen — Ravila 1947: 879)

koza pătĕ-majt, esa ule-zan
minne laittaa-PST.2SG>1SG siellä olla-OPT.1SG
'minne olet minut laittanut, siellä minun on oltava'

- b. Tsjatnovka, Krasnoslobodsk, Pensa (Paasonen — Ravila 1947: 167)

i. *mon maksĕ-lĩnä rava vedńä-tĩ, vaj esa*
minä.NOM antaa-CONJ.1SG>3SG Volga vesi-DEF.SG.DAT PCLE silloin
peľ-an uj-i kal-ks ara-j
pelätä-PRS.1SG uida-PTCP kala-TRANS muuttua-PRS.3SG
'heittäisin [lapsen] Volgan veteen, mutta silloin pelkään, että hän
muuttuu uivaksi kalaksi'

ii. *mon maksĕ-lĩnä fĭalda rošča-tĩ, mon esa*
minä.NOM antaa-CONJ.1SG>3SG taka- metsä-DEF.SG.DAT minä.NOM silloin
peľ-an kukuńa-ks ara-j
pelätä-PRS.1SG käki-TRANS muuttua-PRS.3SG
'hylkäisin [lapsen] perämetsään, mutta silloin pelkään, että hän muuttuu
käeksi'

(32) mokšan *tosa*-adverbi, Tsjatnovka, Krasnoslobodsk, Pensa (Paasonen — Ravila 1947: 187)

pervaj lotkafña-l' šačft-i ava-tñań, tosa
 ensin lopettaa-PST2.3SG synnyttää-PTCP nainen-DEF.PL.GEN silloin
šivəndə-l' potä-j šaba-tñań, tosa sərafña-l' kudāń
 syödä-PST2.3SG imeä-PTCP lapsi-DEF.PL.GEN silloin hajottaa-PST2.3SG talollinen
šemjä-tñań
 perhe-DEF.PL.GEN
 'ensin toi lopun synnyttäville naisille, sitten söi imeväiset lapset, sitten hajotti
 taloista perheet'

Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että nominaaliseen täydennykseen viittaava analyttinen inessiivi toimii tehtävissä, joihin myös synteettistä inessiiviä käytetään, mutta viittauskohteen elollisuus rajoittaa käytön lähinnä objektin ilmaisuun. Bartensin (1999: 96) mukaan ainoat inessiivin funktiot, joihin määräinen ei taivutus ei käy, ovat predikatiivi ja attribuutti. Tämä väite on yhdenpitävä aineistoni kanssa. Inessiivimuotoinen adverbi *M esa* on aivan samanmuotoinen kuin postpositio, ja kuten odotettavissa oli, sitä käytetään paikanmääreenä 'siellä', mutta yllättävää on, että yhdessä murteessa se toimiikin ajanmääreenä.

4.2.2 Persoonaan viittaava inessiivi

Aineistossani on runsaasti possessiivisuffiksin sisältäviä analyttisiä inessiivejä, joilla viitataan sekä elottomiin että elollisiin olioihin. Kun viittauskohde on eloton, inessiivi voi ilmaista konkreettista olosijaa, osaobjektia tai välinettä (33), eli sillä on samat tehtävät kuin genetiivisen nominin täydentämällä analyttisellä inessiivillä. Inhimilliseen tai muuhun elolliseen olentoon viittaava analyttinen inessiivi ei tässäkään muodossa toimi fyysisenä sisäijana vaan on rajoittunut osaobjektin ilmaisuun (34), vaikka pari rajatapausta aineistosta jälleen nouseekin (35). Tämä jako tukee käsitystä, että puhuttaessa jostakin konkreettisesti ihmisen sisällä olevasta kielistä välttää viittaamasta suoraan persoonaan ja suosii sen sijaan ruumiinosia, ja persoonaan viitatessaan spatiaaliset sijat saavat abstraktimpia merkityksiä (ks. luku 3.6). Näin ollen näyttää myös siltä, että analyttisen inessiivin ensisijainen merkitys on sama kuin yleistäivutuksen epämääräisen inessiivin, eli konkreettinen, fyysinen sisäolosija, ja abstraktimmat merkitykset kuten osaobjekti ovat sen metaforisia jatkeita.

(33) elottomaan olioon viittaava inessiivi, ks. myös (22b)

- a. ersä, Nasjkaftym, Kusnezsk, Saratov (Paasonen — Ravila 1941: 248)
- širä skal meř-ä: se kšńń vir. äjsŕ-nza tarad*
 vanha lehmä sanoa-PRS.3SG se.NOM rautainen metsä INE-3SG oksa

bä-va kšniń pof-t [...].

pää-SG.PROL rautainen nuppi-PL.NOM

'Vanha lehmä sanoo: se on rautainen metsä. Siellä oksankärjissä on rautaiset nupit [...].'

- b. ersä, Maresevo, Ardatov, Simbirsk (Paasonen 1894: 92)

kavulä-ś kavulä-ś ejse-nze, pra-ś

pureskella-PST.3SG pureskella-PST.3SG INE-3SG pudota-PST.3SG

kurk-stonzo dī kaška vaŋa-va tuś

suu-POSS.3SG.ELA ja kellari aukko-SG.PROL lähteä-PST.3SG

'pureskeli ja pureskeli sitä [hernettä], se putosi hänen suustaan ja meni kellariluukkuun'

- c. ersän kirjakieli (Абсамов 1988: 39)

Žars ejse-st kand-ś, peŋe-st

kun INE-3PL kantaa-PST.3SG puoli-POSS.3PL>SG/PL.NOM

tapsev-śť.

murskaantua-PST.3PL

'Kun hän kantoi niitä [ruokia], puolet niistä murskaantui.'

- d. mokša, Selišče, Spassk, Tambov (Paasonen — Ravila 1947: 831)

mezä esđ-nza tij-at?

mikä.NOM INE-3SG tehdä-PRS.2SG

'mitä teet sillä [sarvella]?''

(34) inhimillinen osaobjekti

- a. ersä, Novoje Surkino, Bugulma, Samara (Paasonen — Ravila 1941: 315)

saj-it' ejse-ń inazoro-ks, a mon śormasa a
ottaa-PRS.3PL INE-1SG keisari-TRANS mutta minä.NOM kirjoitus NEG

soda-n a meže

tietää-PRS.1SG NEG mikä.NOM

'minusta ollaan tekemässä keisaria, mutta en osaa kirjoittaa, en ollenkaan'

- b. ersä, Večkanovo, Buguruslan, Samara (Paasonen — Ravila 1941: 320)

bojar kevkśń-i ejse-nze: nu oħa, ram-it' tikše-t'

pajari kysyä-PRS.3SG INE-3SG PCLE Okha ostaa-PST.2SG heinä-PL.NOM
pińeme-t'

kaura-PL.NOM

'pajari kysyy häneltä: "no Okha, ostitko heiniä ja kaurvoja?"'

- c. ersä, Kočkurovo, Saransk, Mordva (haastatteluäänite)

čuharova-so ešto kirď-śť ejse-śť okop-so kirď-śť

Čuharova-INE vielä pitää-PST.3PL INE-3PL juoksuhauta-SG.INE pitää-PST.3PL

'Čuharovassa vielä pitivät heitä juoksuhaudassa'

- d. ersä, Pomodimovo, Dubjonki, Mordva (haastatteluäänite)

nu uskí-sť ejsi-ńek mašina-sę
 PCLE ajaa-PST.3PL INE-1PL auto-SG.INE
 'no, ajoivat meitä autolla'

(35) inessiivi viittaa korujen kantajaan

- a. mokša, Patra, Krasnoslobodsk, Pensa (Paasonen — Ravila 1947: 178);
 lintuhahmolla kuvataan nuorta naista

śirńa-t śija-t jakśark-t esâ-nza
 kulta-PL.NOM hopea-PL.NOM villihanhi-DEF.SG.GEN INE-3SG
 'kultaa ja hopeaa on villihanhen yllä'

- b. mokša, Staroje Pšenevo, Insar, Pensa (Paasonen — Ravila 1947: 18);
 symbolinen tai yli-inhimillinen ihmishahmo

soń śirńa-t śija-t vaj soń esâ-nza
 hän.GEN kulta-PL.NOM hopea-PL.NOM PCLE hän.GEN INE-3SG
 'hänellä [viljaemolla] on kultaa ja hopeaa yllään'

Kuten edellä mordvan nominintaivutusta esiteltäessä ilmeni, persoonapronominien taivutusparadigmoissa esiintyy kahden–kolmenlaista mallia paikallissijojen muodostuksessa. Tällaista variaatiota esiintyy myös aineistossani: persoonapronomini on joskus genetiivisenä attribuuttina ilmipantu, jolloin postpositioon ei välttämättä liity possessiivisuffiksia (36a). Kuitenkin tämä on hyvin harvinaista suhteessa pelkällä possessiivisuffiksilla merkittyyn persoonaan, sillä oheinen esimerkki Večkanovosta on ainoa murreaineistoista löytämäni tämäntyyppinen persoonapronominin inessiivi. Kirjakielisissä teksteissä sellaisia esiintyy myös (36b), mutta harvaan.

(36) persoonapronomini genetiiviattribuuttina, ersä

- a. Večkanovo, Buguruslan, Samara (Paasonen — Ravila 1941: 105)

toń ejse uč-it, toń ejse šreč-it
 sinä.GEN INE odottaa-PRS.3PL sinä.GEN INE tulla.vastaa-PRS.3PL
 'sinua odotetaan, sinua tullaan vastaan'

- b. ersän kirjakieli (VIITMH 3.2: 289)

ki-ń ejkakšo-zo avarď-i — moń ejse
 kuka-GEN lapsi-POSS.3SG>SG.NOM itkeä-PRS.3SG minä.GEN INE
tandavřn-it
 pelotella-PRS.3PL
 'jos jonkun lapsi itkee, pelottelevat minulla'

Kolmas kieliopeissa esiintyvä persoonapronominien paikallissijojen rakennetyyppi, esim. E 1SG.INE *mońseń*, on synteettistä taivutusta eikä siksi kuulu tämän tutkimuksen piiriin. Todettakoon kuitenkin, että analyttisiä muotoja etsiessäni en havainnut tällaisia synteettisiä muotoja murreaineistossani ollenkaan (edellä esimerkissä (21b) *sońtsinza*

on vahvistetun pronominin genetiivi). Possessiivisuffiksilla merkitty postpositio lienee ylivoimaisesti tavallisin tapa ilmaista persoonapronominien inessiiviä, ja se on silloin ennen kaikkea osaobjektin sija.

4.3 Elatiivi

Kielioppien mukaan *ez*-postposition elatiivimuotoa *E ejste* käytetään vain ersässä, sillä mokšassa postposition erosija on ablatiivi. Myös persoonapronominien taivutuksessa vain ersän kieliopit tuntevat analyttisen elatiivin. Molemmissa kielissä tiedettävästi on kuitenkin käytössä postposition *e*-vartaloisen elatiivin muotoinen adverb *E este M esta* 'sieltä'. Lisäksi ersässä esiintyy kahdennettu erosija tyyppiä *estede*, joka Paasonen mukaan on elatiivi, mutta en käsittele sitä tässä vaan jäljempänä luvussa 4.5.

Yleistäivutuksen analyttisen elatiivin osalta hakutulokset vastaavat odotuksia: sitä löytyi vain ersästä (37). Vastoin pohjatietoja, mutta yhdenmukaisesti edellä esitetyn inessiivin variaation kanssa, jotkin ersän murteet käyttävät mokšan tapaan *e*-vartaloista elatiivia (38).

(37) ersän *ejste*-elatiivi

- a. Kozlovka, Bugulma, Samara (Paasonen — Ravila 1941: 206–207)
niške-paz-ne ne piks-neń ejste kušřima-t
 Niške jumala-SG.DAT ne.NOM köysi-DEF.PL.GEN ELA tikkaat-PL.NOM
tej-t
 tehdä-PRS.3PL
 'niistä köysistä tehdään tikkaat Niške-jumalalle'
- b. Vezovka, Bugulma, Samara (Paasonen — Ravila 1941: 35)
vanə-məšk še lomańə-ńř äjsta
 suojella-IMP.2SG>1PL se.NOM ihminen-DEF.SG.GEN ELA
 'suojele meitä siltä ihmiseltä'

(38) ersän *este*-elatiivi

- a. Stepnaja Šantala, Samara, Samara (Paasonen — Ravila 1938: 258)
koda a ul'-an, ravž-ava, mon živ-se, še
 kun NEG olla-PRS.1SG mustanruskea nainen minä.NOM elävä-INE se.NOM
nalo-šř este tu-iř sij-t veř-t čude-me
 nuoli-DEF.SG.GEN ELA lähteä-PRS.3PL visva-PL.NOM veri-PL.NOM virrata-INF
 'kun en ole, mustanruskea vaimo, elossa, siitä nuolesta alkaa valua visvaa ja verta'
- b. Bajevka, Hvalynsk, Saratov (Paasonen — Ravila 1941: 225)

časŭ-znza *moŭe-l'* *śada vaŭgijbā, ombočŭ-ńt'*
 tunti-POSS.3SG>SG/PL.ILL mennä-PST2.3SG sata kilometri toinen-DEF.SG.GEN
q̇sta kafta śat
 ELA kaksi sata.PL
 'tunnissa hän meni sata virstaa, toisena kaksisataa'

Kozlovkan ja Vezovkan ohella *ejste*-muodon kannalla ovat ainakin Večkanovon, Šugurovon, Vačelaj'n ja Maresevon murteet. Večkanovo kuuluu Kozlovkan ja Vezovkan ohella mordvalaiskielten itäiseen periferiaan Samarassa, Šugurovo ja Vačelaj eteläiseen, mutta Maresevo sijaitsee keskimurteiden ydinalueella, kuten jo inessiivin tarkastelussa mainittiin. *este*-tyyppisiä muotoja en tavannut muissa ersän murteissa kuin Stepnaja Šantalassa ja Bajevkassa, joissa molemmissa on myös inessiivi muotoa *ese* (17).

Ylläolevista esimerkeistä jo näkyy määräisen elatiivin monimuotoinen käyttö. Konkreettisin tehtävä on fyysinen erosija eli LÄHDE (38a), ja kuten inessiivi olosijana, myös elatiivi erosijana voi viitata vain elottomaan olioön, paitsi jos puhe on jotakin sairautta potevasta henkilöstä (39).

(39) ersä, Vačelaj, Gorodišče, Pensa (Paasonen — Ravila 1941: 135)

ńegodnoj orma-ńt' *pań-i* *i pań-ci* *i*
 paha sairaus-DEF.SG.GEN karkottaa-PRS.3SG ja karkottaa-PRS.3SG>3SG ja
kāra-si *ivano-ń* *ājste*
 leikata-PRS.3SG>3SG Ivan-SG.GEN ELA
 'kupan hän ajaa ja karkottaa ja leikkaa Ivanista'

Muita tunnettuja elatiivin rooleja ovat MATERIA (37a) ja TEMPORAALI (38b). Mihinkään näistä ei sovi elatiivin käyttö suojelemista merkitsevän verbin määritteenä (37b), mutta kyseisellä verbillä tavanomaisesti onkin ablatiivinen määrite, ja ersän analyytisen elatiivin tiedetään kantavan myös ablatiivin funktioita. (Bartens 1999: 94, 96–97.) Ablatiivin korvikkeeksi elatiivi käy myös komparaation standardina (40).

(40) ersä, Maresevo, Ardatov, Simbirsk (Paasonen 1894: 49)

pazŭ-ńt' *ejstę višŭne, inazoro-ńt'* *ejstę pokš*
 jumala-DEF.SG.GEN ELA pieni keisari-DEF.SG.GEN ELA iso
 'jumalaa vähäisempi, keisaria mahtavampi'

Kiinnostavaa on, miksi ablatiivi korvataan elatiivilla tällaisissa yhteyksissä, sillä onhan ablatiivikin olemassa ersän määräisessä deklinaatiossa, synteettisenä sijapäätteenä. Koska tuo ablatiivi on ersän myöhempää kehitystä, analyytinen elatiivi on voinut vakiintua ablatiivin funktioiden kantajaksi jo varhemmin.

Kuten edellä inessiivistä todettiin, myös elatiiviseen *ez*-postpositioon pätee, että suhteellisen harvoin se esiintyy nominin yleistäivutuksen sijamuotona, koska useammin

sen tapaa joko possessiivisuffiksoituna tai ilman täydennystä, itsenäisenä adverbina. Käsitellen näitä rakenteita omissa alaluvuissaan.

4.3.1 Persoonaan viittaava elatiivi

Persoonapronominien analyttisiä elatiiveja löytyi murreaineistostani sekä ersästä (41–42) että mokšasta (43–44), vaikka mokšan kielioppi (MK) ei niitä mainitse. Viittauskohteet voivat olla niin elollisia kuin elottomiakin. Löydöksiä mokšasta oli kuitenkin vain noin kahdesta murteesta: ainoa tarkasti paikannettu on sekamurteiden alueelta Sučkinosta, ja toiset kaksi näytettä ovat oman arvioni mukaan mahdollisesti keskenään samasta murteesta, mutta näin lyhyiden katkelmien perusteella sitä on mahdotonta määrittää tarkasti. Joka tapauksessa ilmiö lienee marginaalinen, ja luultavasti useimmissa mokšan murteissa samoja funktioita kantaa persoonapronominien ablatiivi.

- (41) ersä, Kozlovka, Bugulma, Samara (Paasonen — Ravila 1941: 208)

žardo né umař-ťneń dušman kol še blida-stońť
 kun ne.NOM omena-DEF.PL.GEN taikuri mestari se.NOM lautanen-DEF.SG.ELA
saj-sińže, žardo karm-i ejste-st jarca-mo [...]
 ottaa-PRS.3SG>3PL kun alkaa-PRS.3SG ELA-3PL syödä-INF
 ’kun vihainen taikuri ottaa ne omenat lautaselta, kun hän alkaa syödä niitä [...]

- (42) ersä, Stepnaja Šantala, Samara, Samara (Paasonen — Ravila 1938: 263)

miń koteli nej estę-nze jarsa-mo, koteli miń nej
 me.NOM haluta.PST.PL nyt ELA-3SG syödä-INF haluta.PST.PL me.NOM nyt
šelme-nze targa-mo
 silmä-POSS.3SG>SG/PL.GEN vetää.ulos-INF
 ’halusimme syödä hänet, halusimme kaivaa silmänsä ulos’

- (43) mokša, Sučkin, Kusnezsk, Saratov (Paasonen — Ravila 1947: 847)

moń estâ-ŋga ul-iχť pel-iχť, lama lomatt
 minä.GEN ELA-CLT olla-PRS.3PL pelätä-PTCP.PL paljon ihminen.PL.NOM
ňäjä-maž i ävəcť estâ-n i jořa-šť přa
 nähdä-PST.3PL>1SG ja säikähtää.PST.3PL ELA-1SG ja heittää-PST.3PL pää
vet-ti
 vesi-DEF.SG.DAT
 ’minuakin pelkääviä on, monet ihmiset näkivät minut ja säikähtivät minua ja heittäytyivät veteen’

- (44) mokša, ei paikkatietoa

- a. (Paasonen — Ravila 1947: 630)

kära-n tuma, laz-an estâ-nza kafta plaština-t,
 leikata-PRS.1SG tammi halkaista-PRS.1SG ELA-3SG kaksi palkki-PL.NOM

kara-n *estâ-nza kafta kaloda-t* *tâ sârgavess*
 kaivertaa-PRS.1SG ELA-3SG kaksi kaukalo-PL.NOM ja kattila
 'kaadan tammen, halkaisen siitä kaksi palkkia, kaiverran siitä kaksi kaukaloa
 ja kattilan'

- b. (Paasonen — Ravila 1947: 690)

vede-sa *soka-sa,* *i tev-ks* *tuft-sa,*
 kylvää-PRS.1SG>3SG kyntää-PRS.1SG>3SG ja asia-TRA kaataa-PRS.1SG>3SG
estâ-nza aš *meze-vâk*
 ELA-3SG NEG mikä.NOM-CLT
 'kylvän ja kynnän sen, ja otan sen käyttöön, [silti] siitä ei mitään [sovi
 syötäväksi]'

Vahvistettujenkin pronomien elatiivi muodostuu analyttisesti, mutta pelkän genetiiviattribuutin avulla, ilman possessiivisuffiksia (45). Samalla tavoin on mahdollista käyttää myös vahvistamattomia persoonapronomineja, sekä nykypäivän ersässä (46) että vanhemmassa aineistossa (jäljempänä (48)), ja erityisesti tarvetta genetiiviattribuutille on tilanteissa, jossa possessiivisuffiksi ei riitä merkitsemään persoonaa: esimerkissä (43) mokšan elatiiviseen postpositioon liitetty *-nga* voi olla pelkkä liitepartikkeli siinä asussa, jota käytetään vokaaliloppuisten sanojen jäljessä, tai siinä voi yhdistyä possessiivisuffiksi 1SG *-n* ja partikkelin allomorfi *-ga*. Esimerkissä (46) näkyy lisäksi elatiivin käyttö partiaalisena subjektina, joka on ensisijaisesti ablatiiville kuuluva rooli (Bartens 1999: 94). Myös temporaalisen postposition *ikele* 'ennen' (45) täydennys on tavallisimmin ablatiivinen, mutta tässä sen korvaa elatiivi.

- (45) ersä, Maresevo, Ardatov, Simbirsk (Paasonen 1894: 121)

il'a *mel'avt,* *kiska-t* *toñ* *meñ-it'* *tosto,*
 NEG.IMP.2SG huolehtia.CNG koira-POSS.2SG>SG/PL sinä.GEN paeta-PRS.3PL sieltä
toñciť *ejste ikele* *ard-it'* *kudo-v*
 sinä.itse.GEN ELA ennen juosta-PRS.3PL koti-LAT
 'älä huolehdi, koirasi pakenevat sieltä, ennen sinua ne juoksevat kotiin'

- (46) ersä, Kočkurovo, Saransk, Mordva (haastatteluäänite)

pid'disat *detej* *miñek* *ejste veše* *ul'ne-š*
 viisikymmentä lapsi.PL.GEN me.GEN ELA kaikki.NOM olla-PST.3SG
 'viisikymmentä lasta meitä kaikkiaan oli'

Kaljajevon murteessa analyttinen inessiivi, milloin ei ole suffiksoitunut, on *e*-vartaloisen, kuten ilmeni edellä (22b). Siksi voisi odottaa myös elatiivissa näkyvän *e*-vartalon tilanteissa, joissa possessiivisuffiksi estää käyttämästä suffiksoitunutta *tes*-muotoa. Ainoa aineistoni tarjoama esimerkki (47) kuitenkin päinvastoin sisältää *ez*-vartalaisen elatiivin.

- (47) Kaljajevo, Temnikov, Tambov (Paasonen 1894: 137)

mon tońt ejstǵ-t lama at ana-n, ańcık kažnuj
 minä.NOM sinä.GEN ELA-2SG paljon NEG kerjätä-PRS.1SG vain jokainen
sa-mstun keskav saras-t
 tulla-INF.1SG säkki kana-PL.NOM
 'en pyydä sinulta paljon, vain säkillistä kanoja joka kerta tullessani'

Kyseisen tekstin murreasu on Paasonen laatima transkriptio eikä alkuperäistä kenttäaineistoa, joten sen luotettavuuden voi tässä kyseenalaistaa etenkin, koska löytymä on ainoa laatuaan. Jos oletetaan, että tämän elatiivisen postposition äänneasu on todenmukaisesti merkitty, se on ensimmäinen tutkimuksessani esiintuleva tapaus, jossa murre käyttää postposition *s*-sijojen sarjassa kahta eri vartaloa. Kaljajevon kaltaisessa sekamurteessa tämä voisi selittyä jäänteeksi ersäläisestä taustasta, jonka mokšan vaikutus on enimmäkseen peittänyt.

Esimerkeissä (41–42) possessiivisuffiksoitu elatiivi merkitsee syömistä kuvaavan verbin inkompletiivista objektia, joka on tyypillisesti ablatiivin tehtävä. Samoin esimerkissä (43) elatiivi on ottanut ablatiivin paikan pelkäämistä tarkoittavan verbin rektiona. Pääosin mokšassa on tapahtunut päinvastainen synkretisaatio, eli elatiivin funktiot ovat langenneet määräisessä taivutuksessa analyttisen ablatiivin kannettaviksi, ja syynä tähän pidetään sitä, että määräisen taivutuksen elatiivia ei ollut mokšassa lainkaan (Bartens 1999: 95). Aineistoni kuitenkin osoittaa, että analyttista elatiivia esiintyy Sučkinon murteessa persoonapronominien ablatiivin korvikkeena, mikä viittaa siihen, että sen on täytynyt olla olemassa tässä murteessa ainakin ennen persoonapronominien synteettisen ablatiivin kehittymistä, ellei jopa ennen yleistäivutuksen analyttista ablatiivia – aineiston niukkuus estää tarkastelemasta analyttisen ablatiivin käyttöä Sučkinon murteessa. Ersässä tämä elatiivin ja ablatiivin synkretismi on samaa ilmiötä, joka yleistäivutuksessakin tunnetaan.

Ersän näytteissä henkilöön viittaava elatiivi esiintyy edellämainittujen lisäksi useiden muiden verbien kanssa, joita yhdistää se, että ne eivät kuvaa fyysistä liikettä vaan esim. kognitiotoimintoja, ja siksi elatiivisen määritteen voidaan ajatella olevan erosijan metaforinen jatke, vaikka se olisikin toimittamassa ablatiivin virkaa (48–50). Tässä siis näkyy jälleen inhimillisen tarkoitteen erikoinen vaikutus spatiaalisten sijojen semantiikkaan. Ainoa tapaus, jossa possessiivisuffiksoitu, ihmiseen viittaava elatiivi on tulkittavissa puhtaasti LÄHTEEN merkitsijäksi, on taas parannusloitsu (51).

- (48) ersä, Maresevo, Ardatov, Simbirsk (Paasonen 1909: 26)

moń ejstǵ selme-t a nej-i, moń ejstǵ
 minä.GEN ELA silmä-POSS.2SG>SG/PL NEG nähdä-PRS.3SG minä.GEN ELA

pile-t' a ma'-i
 korva-POSS.2SG>SG/PL NEG kuulla-PRS.3SG
 'silmäsi ei näe minua, korvasi ei kuule minua'

- (49) ersä, Kozlovka, Bugulma, Samara (Paasonen — Ravila 1938: 99)

kad-ija ejstę-ŋk eši-ń mastoro-m,
 jättää-PST.1SG>3SG ELA-2PL itse-1SG.GEN maa-POSS.1SG>SG.NOM
kad-ija ejstę-ŋk eši-ń narodo-m
 jättää-PST.1SG>3SG ELA-2PL itse-1SG.GEN kansa-POSS.1SG>SG.NOM
 'teidän takianne jätin oman maani, teidän takianne jätin oman kansani'

- (50) ersä, Stepnaja Šantala, Samara, Samara (Paasonen — Ravila 1938: 476)

vaj karma-št' lomať estę-nzę soda-mo, karma-št'
 PCLE alkaa-PST.3PL ihminen.PL.NOM ELA-3SG tietää-INF alkaa-PST.3PL
tejter-de par-t lomať ředā-mo
 tyttö-SG.ABL hyvä-PL.NOM ihminen.PL.NOM huomata-INF
 'ihmiset alkoivat tuntea hänet, hyvät ihmiset alkoivat huomata tytön'

- (51) ersä, Šugurovo, Gorodišče, Pensa (Paasonen — Ravila 1941: 60)

mäže orma-zo, mäže staka-zo
 mikä.NOM sairaus-POSS.3SG>SG.NOM mikä.NOM vaikeus-POSS.3SG>SG.NOM
ivano-ń, saik äjstę-nzę i lića-stonzo,
 Ivan-SG.GEN ottaa.IMP.2SG ELA-3SG ja kasvot-POSS.3SG>SG/PL.ELA
čama-stonzo, čer-stęnzę [...]
 naama-POSS.3SG>SG/PL.ELA hius-POSS.3SG>SG/PL.ELA
 'mitä sairautta, mitä vaikeutta on ivanilla, ota se hänestä ja hänen kasvoistaan,
 naamastaan, hiuksistaan [...]'

Nämä monipuoliset käyttöyhteydet etenkin ablatiivin tehtävien kantajana sekä laaja murrelevikki viittaavat siihen, että possessiivisuffiksoitu analyttinen elatiivi on suhteellisen vanha, mahdollisesti jo kantamordvalainen muoto, mutta mokšassa se on joko pysynyt aina marginaalisena tai jäänyt myöhemmin ablatiivin alle.

4.3.2 Adverbi *esta*

Adverbina toimivaa *este*-muotoa ei löytynyt aineistoni ersäläisistä teksteistä, mutta mokšan *esta*-adverbi useastakin murteesta, eri murreryhmistä: Sazonovkasta (keskimurre), Staroje Pšenevosta (kaakkoismurre), Patrasta (kaakkoismurre), Karsajevkasta (siirtymämurre) ja Katjmisista (sekamurre) sekä epävarmasti Mamalajevosta (keskimurre) ja Mordovskij Pimburiasta (länsimurre) (52). Myös Kažlytkan ersäläistaustainen sekamurre on omaksunut sen mokšalaisessa äänneasussa (53), ja mokšan kirjakieleenkin (54) se kuuluu.

(52) mokšan *esta*-adverbi

- a. Staroje Pšenevo, Insar, Pensa (Paasonen — Ravila 1947: 19)

esta nolda-žä komlā ava-t kudu, vaj esta
 silloin päästää-PST.3PL>3SG humala äiti-DEF.SG.GEN talo.SG.LAT PCLE silloin
karma-št kšti-mā mora-ma, šin esta karma-št
 alkaa-PST.3PL tanssia-INF laulaa-INF he.NOM silloin alkaa-PST.3PL
vešalgadā-ma
 tulla.iloisiksi-INF
 'silloin he päästivät Humala-emon taloon, silloin he alkoivat tanssia ja laulaa,
 silloin he alkoivat tulla iloisiksi'

- b. Mamalajevo(?), Krasnoslobodsk, Pensa (Paasonen — Ravila 1947: 881)

mezarda mǎrg-i, ule-za vasä-zä
 milloin sanoa-PRS.3SG olla-OPT.3SG puoliso-POSS.1SG>SG.NOM
pola-za, esta lišt-k
 puoliso-POSS.1SG>SG.NOM silloin ottaa.esiin-IMP.2SG>3SG
 'kun hän sanoo, "Olkoon hän aviopuolisoni", silloin tuo se [höyhenpuku]'

(53) ersä, Kažlytka, Spassk, Tambov (Paasonen — Ravila 1941: 273)

tšora-š ästa valk-š vértšä ežim-sta
 mies-DEF.SG.NOM silloin nousta-PST.3SG ylä- penkki-SG.ELA
 'silloin mies nousi yläpenkiltä'

(54) mokšan kirjakieli (Тяпаев 1969: 25)

Lätfta-jne tǎ-n ańček esta, mžarda son kǎrmod-š
 muistaa-PST.1SG>3SG tämä-GEN vain silloin milloin hän.NOM tarttua-PST.3SG
kenškundama-ti.
 ovenkahva-DEF.SG.DAT
 'Muistin sen [Maksimien kaataman tammen] vasta silloin, kun hän [Maksim]
 tarttui ovenkahvaan.'

Kaikissa esiintymissä adverbi *ästa* on temporaalinen eikä koskaan spatiaalinen. Se ei ole sinänsä tavatonta: spatiaalisten adverbien kielipillistuminen temporaalisiksi adverbiksi on yleistä, sillä onhan luontevaa hahmottaa aikaa spatiaalisin käsittein (Diessel 1999: 139–140). Elatiivilla on muutenkin temporaalista käyttöä mordvassa, joten tämä kehitys on hyvin johdonmukaista. Edellä luvussa 4.3.1 nähtiin, että sama mokšan elatiivi possessiivisuffiksoituna toimii tehtävissä, joissa ei ole mitään temporaalista sävyä, vaan ne pohjautuvat elatiivin primaariin, spatiaaliseen merkitykseen. Tässä kahtalaisuudessa ei ole mielestäni ristiriitaa, mutta se osoittaa, että analyyttisen elatiivin täytyy olla mokšassa jokseenkin vanha rakenne, kun se on ehtinyt jo jakautua kahteen näin erilaiseen tehtävään ja kadota nominien yleistäivutuksesta tyystin, jos on koskaan siihen osallistunutkaan.

4.4 Ablatiivi

Analyyttisen ablatiivin osalta aineistoni vastaa odotuksia: tämä sijamuoto esiintyy vain mokšassa ja sekamurteissa, ja se on *ez*-vartalosta muodostettu (paitsi mahdollisesti Kaljajevon *-tes*). Sitä käytetään sekä nominien yleistäivutuksessa (55) että persoonapronominien (56) ablatiivina, mutta itsenäisenä adverbina se ei toimi, toisin kuin inessiivi ja elatiivi. *ezda*-muotoa yleistäivutuksessa käyttävistä murteista Selišče ja Mordovskij Pimbur ovat länsimurteita, Mamalajevo keskimurre, Staroje Pšenevo kaakkoismurre ja Karsajevka siirtymämurre, joten tämä muoto lienee ennen mokšan murteiden eriytymistä syntynyt. Possessiivisuffiksoituja muotoja on aineistossani myös muutamia, mutta tarkkaa paikkatietoa ei niistä yhdestäkään ole. Mokšan kirjakielikin käyttää *ezda*-postpositiota sekä yleistäivutuksessa (55f) että possessiivisuffiksoituina (56c).

(55) yleistäivutuksen analyttinen ablatiivi mokšassa

- a. Selišče, Spassk, Tambov (Paasonen — Ravila 1947: 821)

fkä-ś *gevär-ś* *morä-ti* *i šiřsä*
 yksi-DEF.SG.NOM vierä-PST.3SG meri-DEF.SG.DAT ja juuri.se.NOM
prä-t' *ezda řiju-ś* *maladets*
 pää-DEF.SG.GEN ABL tekeytyä-PST.3SG nuorukainen
 'yksi [käärmeen pää] vierä mereen ja siitä päästä syntyi nuorukainen'

- b. Karsajevka, Čembar, Pensa (Paasonen — Ravila 1947: 260)

od- ava-t' *ezda veřsa* *ćora-nza*
 nuori nainen-DEF.SG.GEN ABL yhdeksän poika-POSS.3SG>PL.NOM
 'hänellä on yhdeksän poikaa nuoren vaimon kanssa'

- c. Mordovskij Pimbur(?), Spassk, Tambov (Paasonen — Ravila 1947: 802)

tuś *mařnakskä-t'* *ięzda, mol-ś*
 lähteä.PST.3SG omenapuu-DEF.SG.GEN ABL mennä-PST.3SG
pižal'kskä-ti
 pihlajapuu-DEF.SG.DAT
 '[vuohi] lähti omenapuun luota ja tuli pihlajapuun luo'

- d. Staroje Pšenevo, Insar, Pensa (Paasonen — Ravila 1947: 195–196)

od śora-tñä *uradâ-st [...]* *stirä-n* *ezda vizd-išñä,*
 nuori mies-DEF.PL.NOM kuolla-OPT.3PL tyttö-SG.GEN ABL hävetä-PTCP.DEF.PL
ava-n *ezda pel-išñä*
 nainen-SG.GEN ABL pelätä-PTCP.DEF.PL
 'kuolkoot ne nuoret miehet [...] jotka tyttöjen edessä häpeilevät, naisia pelkäävät'

- e. Mamalajevo(?), Krasnoslobodsk, Pensa (Paasonen — Ravila 1947: 871)

kona-n ezda pelend'-at, sä samaj řasa
 kuka-GEN ABL pelätä-PRS.2SG se.NOM itse täällä
 'se, jota pelkää, on täällä'

f. kirjakieli (Тяпаев 1969: 6)

Estonberē ċorařaba-tñeñ ezda ajerdo-me.
 siitä.lähtien poika-DEF.PL.GEN ABL erota-PST.1PL
 'Siitä lähtien pysyimme erossa pojista.'

(56) persoonapronominien analyytinen ablatiivi mokšassa

a. Mamalajevo(?), Krasnoslobodsk, Pensa (Paasonen — Ravila 1947: 211)

řa-t jaka melga-n, ezdâ-t af kelg-an
 NEG.IMP-2SG kulkea.CNG jälkeen-1SG ABL-2SG NEG rakastaa-PRS.1SG
 'älä kulje perässäni, sinua en rakasta'

b. ei paikkatietoa (Paasonen — Ravila 1947: 650)

moñ ul'-i uřša-zä, kolma seftep-t pona
 minä.GEN olla-PRS.3SG lammas-POSS.1SG>SG.NOM kolme siivilä-PL.NOM karva
nara-n ezdâ-nza
 kerä-PRS.1SG ABL-3SG
 'minulla on lammas, kolme siivilällistä karvaa kerin siitä'

c. kirjakieli (Тяпаев 1969: 11)

Brigadīr-ś valyto-že pñā-stonza
 prikaatinkomentaja-DEF.SG.NOM laskea-PST.3SG>3SG pää-POSS.3SG>SG.ELA
kartuzo-nc, ċapode-že krandaz nakřoz-ti —
 lakki-POSS.3SG>SG.GEN lyödä-PST.3SG>3SG karryt kaide-DEF.SG.DAT
řukade-že ezdo-nza pul'-ř.
 ravistaa-PST.3SG>3SG ABL-3SG tomu-DEF.SG.GEN
 'Prikaatinkomentaja laski päästään lakin, löi sen karryjen kaiteeseen —
 ravisti siitä tomun.'

Esimerkki (55d) on erikoinen, koska *ezda*-postpositiota täydentävät nominit (*řtīřeñ, avan*) ovat perustaivutuksen genetiivissä eivätkä määräisen. Lisäksi yksikkömuotoisina ne edustavat luonnollista monikkoa. Mahdollista on, että tekstilaji, laululyriikka, on vaikuttanut tämän muodon valintaan, mutta vaikka tekstissä onkin hyvin hallitseva seit-sentavuinen runomitta, ei se yksinään ole voinut estää määräisen yksikön genetiivin käyttöä, sillä tavurakenne olisi silti sama: *řtīřeñ, avat*. Sen sijaan synteettinen perustai-vutuksen ablatiivi lyhentäisi säkeitä tavulla tai kahdella. Luultavimmin laulaja on täs-sä halunnut ilmaista nimenomaan tarkoitteen epämääräisyyttä, ja hänen idiolektissään analyytinen ablatiivi on jo menettänyt ehdottoman erityisluonteensa ainoastaan mää-räiseen deklinaatioon kuuluvana, niin että hän on voinut valita tämän ratkaisun pitääk-seen kiinni runomitasta.

Kažlytkan sekamurteen *āzda* on säilyttänyt vanhan erosijaisen tehtävänsä uusien, inessiiviltä perittyjen ohella (57). Myös Kaljajevon inessiivi-ablatiivi-suffiksissa näkyy selvä ablatiivin funktio pelkäämistä tarkoittavan verbin rektiona (58a) sekä temporaalisen adposition täydennyksenä (58b). Suffiksoitumatta säilynyt *ezda* elää Kaljajevon murteessa persoonapronominien ablatiivina (58c).

- (57) ersä, Kažlytka, Spassk, Tambov (Paasonen – Ravila 1941: 300)

mon liš-iñ šje-da kuruk kav-t' āzda i piř udalu
 minä.NOM lähteä-PST.1SG se-ABL nopeasti vaja-DEF.SG.GEN ABL ja piha taakse
 'minä lähdin mitä nopeimmin vajasta ja pihan taakse'

- (58) ersä, Kaljajevo, Temnikov, Tambov

- a. (Paasonen 1894: 137)

řiviž-t' šedij-š ojma-š, son pek
 kettu-DEF.SG.GEN sydän-DEF.SG.NOM rauhoittua-PST.3SG hän.NOM kovin
pel-š šišim- pře-ń karaz-t
 pelätä-PST.3SG seitsemän pää-SG.GEN Karjaz-DEF.SG.GEN
živalgaduma-t'es
 eloonherääminen-DEF.SG.ABL
 'ketun sydän rauhoittui, hän kovin pelkäsi seitseenpäisen Karjazin eloonheräämistä'

- b. (Paasonen 1894: 129)

mejle oftu-t'es omuč čokšni-stę at- paru-š
 jälkeen karhu-DEF.SG.ABL toinen ilta-SG.ELA NEG hyvä-DEF.SG.NOM
tuš kraula-ma
 lähteä.PST.3SG vartioida-INF
 'karhun jälkeen toisena iltana piru lähti vartioimaan'

- c. (Paasonen 1894: 136)

maze damaj-š viχki-jak šinst ezdi-st ež o^řča-k,
 kaunis Damai-DEF.SG.NOM yksi-CLT he.GEN ABL-3PL NEG.PST.3SG pukea-CNG
ańćik kavksućińte-s poņks-nęs panar^ř-nęs
 vain kahdeksas.pari-ILL housut-DEF.PL.ILL paita-DEF.PL.ILL
o^řče-š.
 pukeutua-PST.3SG
 'kaunis Damai ei pukeutunut niistä yhtäkään, vasta kahdeksannen paidan ja housut hän puki päälleen'

MWb mainitsee Šokšan sekamurteessa esiintyvän "eksessiivin" *endā*, jota käytetään *āzda*-ablatiivin tapaan nominien erosijana: *kuduť endā* 'talosta', *lomańť endā* 'ihmisestä'. *n*-aines on vanha lokatiivin tunnus. (MWb1: 346a.) Aineistoni ei sisällä yhtään näytteitä Šokšan murteesta, enkä tavannut tätä sananmuotoa muissa murteissa, kuten esimerkiksi

samalla seudulla sijaitsevan Kaljajevon murteessa, joten se voi olla yksittäisen kylän arkaistinen innovaatio.

Kuten jo edellä elatiivin käsittelyssä (luku 4.3.1) mainittiin, mokšassa analyyttisen ablatiivin osaksi on tullut myös elatiivin funktioita. Yksi näistä on temporaalinen adverbiali (59).

(59) mokša, Selišče, Spassk, Tambov (Paasonen – Ravila 1947: 81)

fkä nedāla-sta dařsu-t' lađa-žä, ombâťse-t'
 yksi viikko-SG.ELA Darju-DEF.SG.GEN kihlata-PST.3SG>3SG toinen-DEF.SG.GEN
ezda dařsu-t' maksâ-žä
 ABL Darju-DEF.SG.GEN antaa-PST.3SG>3SG
 'yhdellä viikolla [isä] kihlasi Darjun, toisella antoi Darjun [pois kotoa]'

Muitakin elatiiville tyypillisiä tehtäviä näkyy edellä esitetyissä lauseissa: LÄHDE (55c) ja MATERIA (55a). Toisissa näytteissä ablatiivin merkitys on metaforisempi erosijan jatke, kuten kognitiiviverbien 'pelätä' (55e), 'hävetä' (55d) ja 'rakastaa' (56a) kanssa. Inhimillisen tarkoitteen yhteydessä abstraktit merkitykset ovat pääosassa ja LÄHDE oletettavasti mahdoton tai yhtä marginaalinen kuin elatiivin tapauksessa.

On esitetty, että joissakin kategorioissa analyyttisellä ablatiivilla on sellaista käyttöä, jossa synteettinen ablatiivi on poissuljettu: mokšan typologisen kieliopin mukaan persoonapronominien synteettistä ablatiivia voi käyttää vertailun standardina, esim. *mon soñdādanza seřijan* 'olen häntä pidempi', mutta ei 'pelätä'-verbin rektiona, toisin kuin analyyttistä muotoa: *mon pelan ezdenze* 'minä pelkään häntä' (ЭМЯ: 91). Vaikka tässä tutkimuksessa en järjestelmällisesti hakenut aineistosta näitä synteettisiä muotoja, edellä on esitetty näytteitä, jotka ovat ristiriidassa tämän väitteen kanssa, kuten (63b) *šembâ pelišt toñdādât* 'kaikki pelkäävät sinua'. Jos mokšan persoonapronominien synteettiset ja analyyttiset ablatiivit ovat eri-ikäisiä rakenteita, ei olisi lainkaan yllättävää, että käyttöalat olisivat jollakin tavalla eriytyneet. Synteettisten muotojen osalta persoonapronominien taivutusparadigmat ersässä ja mokšassa ovat pitkälti samankaltaiset, ja jopa ablatiivin tunnuksen kahdennus voi olla kantamordvalainen innovaatio, vaikka ersässä esiintyy myös kahdentumattomia muotoja (taulukko 5). *ez*-postpositiotakin pidetään kantamordvalaisena, mutta sen muodot lienevät vakiintuneet myöhemmin ersässä ja mokšassa erillään, kuten tässäkin luvussa on nähty: ersä ei käytä analyyttistä *ezde*-tyyppistä ablatiivia, lukuunottamatta sekamurteita, joihin se on mokšan vaikutuksesta tullut. Olisi siis ennemmin pidettävä analyyttistä ablatiivia uudempana tulokkaana persoonapronominien taivutuksessa, ja siksi synteettinen rakenne olisi vanhastaan kantanut sellaiset tehtävät kuin 'pelätä'-verbin rektion. Miksi sitten mainitun kieliopin aineisto tarjoaa täysin erilaisen kuvan persoonapronominien ablatiivista kuin tämä tutkimus?

Pidän mahdollisena, että näiden muotojen työnjako vaihtelee murteittain. Onhan myös mokšan murteita, joissa analyttisen ablatiivin paikan on ottanut elatiivi (luku 4.3 ja erityisesti esimerkki (43)). Toiseksi tässä työssä käytetyt aineistot ovat jopa noin 120 vuotta vanhempia kuin typologisen kielioopin 2010-luvulla kerätyt (ЭМЯ: xxi), ja siinä ajassa on saattanut tapahtua muutoksia rinnakkaisten sananmuotojen frekvenssissä.

4.5 Kahdennetut erosijat

Ainakin kolmessa mokšan murteessa (Katjmis, Selišče ja Staroje Pšenevo) esiintyy postpositiivartalo kahdennetulla ablatiivin tunnuksella: *ezdâdâ*-. Yhdestätoista löytymästä (60–65) neljä on alkuperältään epäselviä, mutta Ravilan arvion mukaan ne ovat ainakin samoilta seuduilta kuin ne, joiden keruupaikka tiedetään. Kaikki eivät ole samaa murreryhmää, vaan Selišče (ja Mordovskij Pimbur) edustaa länsimurteita, Staroje Pšenevo kaakkoismurteita ja Katjmis sekamurteita. Mokšan kirjakielisestä lähteestä ei löytynyt yhtään kahdennettua ablatiivia, vaikka kahdentamattomia löytyi runsaasti, mikä sopii kuvaan, sillä murre-esiintymissäkään ei ole mukana keskimurteita, joihin kirjakieli pohjautuu. Yhtä tapausta (60) lukuunottamatta kahdennettu ablatiivi viittaa persoonaan, joka on merkitty possessiivisuffiksilla. Näin ollen tämä rakenne on tutkimusaineistoni murrenäytteissä yleisempi persoonapronominin ablatiivi kuin edellä käsitelty *ezdâ*-PX-tyyppinen, mutta on huomattava myös, että Seliščen ja Staroje Pšenevon murteet ovat erittäin vahvasti edustettuina käyttämässäni mokšan murreaineistojen kokoelmassa, eli jakauma voi olla vääristynyt.

- (60) mokša, Katjmis, Gorodišče, Pensa (Paasonen — Ravila 1947: 298)

kul-an *täťakaj kul-an* *paťuškaĵ očăžă-n* *maži*
kuolla-PRS.1SG isä kuolla-PRS.1SG isä pääsiäinen-SG.GEN kaunis
šină-t' *ezdâda*
päivä-DEF.SG.GEN ABL
'kuolen, isä, kuolen, isä, kauniina pääsiäispäivänä'

- (61) mokša, Selišče, Spassk, Tambov

- a. (Paasonen — Ravila 1947: 811)

toin *ezdâdâ-t lăš* *abedâ-n*
sinä.GEN ABL-2SG tuskin syödä.päivällistä-PRS.1SG
'sinusta tuskin lainkaan saan päivällistä'

- b. (Paasonen — Ravila 1947: 829)

mon *mărk-ś* *sluga-ś* *od- azâr* *ezdâdâ-t af*
minä.NOM sanoa-PST.3SG palvelija-DEF.SG.NOM uusi isäntä ABL-2SG NEG

lad-an

jääda-PRS.1SG

”minä”, sanoi palvelija, ”uusi isäntä, sinusta en jää jälkeen”

- c. (Paasonen — Ravila 1947: 762)

mâžarda mir šäxär jartsa-j ezdâdâ-nza, mir-ñ pekä
 milloin maailma maailma syöda-PRS.3SG ABL-3SG maailma-SG.GEN vatsa
topâd-i
 täyttyä-PRS.3SG

’kun koko maailma saa syödä siitä, tulee maailman maha täyteen’

- d. (Paasonen — Ravila 1947: 825)

son bajar-ś tuś ezdâd-nza af ičkizi
 hän.NOM pajari-DEF.SG.NOM lähteä.PST.3SG ABL-3SG NEG kaukana
 ’pajari ei mennyt kauaksi hänestä’

- (62) mokša, Selišče(?), Spassk, Tambov

- a. (Paasonen — Ravila 1947: 138)

ku’ vardžakst-an afi vezd-an toñ ezdedâ-t
 PCLE katsahtaa-PRS.1SG NEG hävetä-PRS.1SG sinä.GEN ABL-2SG
 ’jos katson sinua, en häpeä itseäni sinun takiasi’

- b. (Paasonen — Ravila 1947: 404)

mes tuj-at šťorňaj, mes jav-at ezdâdâ-nâk?
 miksi lähteä-PRS.2SG tyttö miksi erota-PRS.2SG ABL-1PL
 ’miksi lähdet, tyttäreni, miksi eroat meistä?’

- (63) mokša, Staroje Pšenevo, Insar, Pensa

- a. (Paasonen — Ravila 1947: 424)

mon af pel-an ezdâdâ-t, pätârgâfñ-an ingälâ-t
 minä.NOM NEG pelätä-PRS.1SG ABL-2SG ulostaa-PRS.1SG edessä-2SG
 ’en pelkää sinua, ulostan eteesi’

- b. (Paasonen — Ravila 1947: 777)

šembä pel-išt toñdâdât, meš-ňä af
 kaikki.NOM pelätä-PRS.3PL sinä.ABL mehiläinen-DEF.PL.NOM NEG
kand-išt ezdâdâ-t
 kantaa-PRS.3PL ABL-2SG
 ’kaikki pelkäävät sinua [ohdaketta], mehiläiset eivät kannu [mettä] sinusta’

- (64) mokša, Pensa (Paasonen — Ravila 1947: 633; MWb1: 392a)

kolma aršâtt ezdâdâ-n, mâžardâ-nga af ñäj-sa
 kolme a. ABL-1SG milloin-CLT NEG nähdä-PRS.1SG>3SG
 ’kolme aršinia³ minusta, milloinkaan en näe sitä’

³venäläinen pituusmitta, n. 0,71 metriä

- (65) mokša, Mordovskij Pimbur(?), Spassk, Tambov (Paasonen — Ravila 1947: 800)

ton štə́rńá d'a-t pel' mojn' iezdâd-n
 sinä.NOM tyttö NEG.IMP-2SG pelätä.CNG minä.GEN ABL-1SG
 'älä sinä, tyttö, pelkää minua'

Nämä kahdennetut ablatiivit muistuttavat huomattavasti persoonapronominien synteettisiä ablatiivimuotoja (ks. taulukko 5 ja esimerkki (63b)), etenkin koska ne lähes poikkeuksetta päättyvät possessiivisuffiksiin. Ainoa esimerkki, jossa kahdennettu ablatiivi toimii nominin yleistäivutuksessa eikä viittaa persoonaan (60), on laulutekstistä, jonka kymmentavuinen runomitta on saattanut motivoida kahdennetun sijatunnuksen käyttöä, jos se muuten olisi epätavallinen rakenne. Katjmisin murteen osalta aineisto on niin niukkaa, ettei ole mahdollista sanoa, onko sen tyypillisempi ei-omistettu analyyttinen ablatiivi *ezda*, mutta muiden murteiden perusteella voitaneen olettaa niin. Voidaan kuitenkin todeta, että itsenäisenä temporaalisena adverbina Katjmisin murre tuntee elatiivisen *esta*-muodon (66), kuten useat muutkin mokšan murteet (edellä luku 4.3.2), ja siitä päätellen temporaalisena adpositiona toimiessaan kahdennettu ablatiivi (60) kantaa elatiivin tehtävää — mokšan elatiivista *esta*-muotoahan ei voi käyttää adpositiona nominien yleistäivutuksessa.

- (66) mokša, Katjmis, Gorodišče, Pensa (Paasonen — Ravila 1947: 114)

estâ-ŋga iz liš ivan' vastâ-nza
 ELA-CLT NEG.PST.3SG tulla.esiin.CNG Ivan.GEN puoliso-POSS.3SG
 'silloinkaan Ivanin vaimo ei tullut'

Aineistostani ei löytynyt Seliščen, Staroje Pšenevon, Katjmisin tai Mordovskij Pimburin murteiden *ezdâ*-Px-tyyppisiä ablatiiveja, joten kahdennus voi olla niissä aivan yhtä säännöllinen kuin persoonapronominien synteettisessä ablatiivissa, jossa kahdennuksen tarkoitus lienee ollut välttää sekaantuminen dativiin. Analyyttisen ablatiivin kahdennus voisi olla analogiaa synteettisestä, mikä tarkoittaisi, että se on suhteellisen uusi innovaatio, ja joka tapauksessa se näyttää rajoittuvan mokšaan, koska ersän aineistoista sitä ei lainkaan löytynyt huolimatta ersän tekstien runsaudesta. Kantamordvalaisesta innovaatiosta ei siis liene kyse. Myöskään elatiivia *esta* en tavannut näissä murteissa muuten kuin itsenäisenä temporaalisena adverbina, eli tämä ablatiivirakenne saattaa olla ainoa mahdollinen persoonapronominien analyyttinen erosija. Kuitenkin yleistäivutuksessa kahdentamaton *ezda*-ablatiivi esiintyy ainakin Seliščen (59), Staroje Pšenevon (55d) ja mahdollisesti Mordovskij Pimburin (55c) murteissa. Osassa kahdennetun ablatiivin tapauksista (63a–63b, 65) on selvä motivaatio juuri ablatiivin valinnalle, nimittäin 'pelätä'-verbin rektio, mutta muuten näiden kahden ablatiivimuodon välillä ei näytä olevan merkityseroa, vaan molemmat kantavat yleisen erosijan ja sen metaforisten jatkei-

den funktiota. Toisissa mokšan murteissa persoonapronominien analyyttinen ablatiivi ei ole kahdentunut (67), mutta tämän aineiston pohjalta ei voida sanoa, kummalla kannalla on enemmistö murteista.

- (67) Mamalajevo(?), Krasnoslobodsk, Pensa (Paasonen — Ravila 1947: 847); vrt. (43)

modedâŋ-ga ul'-išť pel'-išť, lama lomatt'
 minä.ABL-CLT olla-PRS.3PL pelätä-PTCP.PL.NOM paljon ihminen.PL.NOM
näje-maž i jävet-šť eždâ-n i jorâ-šť prä
 nähä-PST.3PL>1SG ja pelästyä-PST.3PL ABL-1SG ja heittää-PST.3PL pää
vet-ti
 vesi-DEF.SG.DAT
 'minuakin pelkääviä on, monet ihmiset näkivät minut ja pelästyivät minua ja
 heittäytyivät veteen'

Johtopäätöksenä arvelen, että kahdentunut analyyttinen ablatiivi on syntynyt mokšan erilliskehityksen aikana, todennäköisimmin ennen murreryhmien erkaantumista, jonka jälkeen se on joissakin murteissa yleistynyt ja osin syrjäyttänyt vanhan kahdentumattoman variantin. Se on kehittynyt analogisesti persoonapronominien synteettisen ablatiivirakenteen mallin mukaan ja nimenomaan persoonapronominien analyyttiseksi ablatiiviksi, mutta myöhemmin se on saanut ainakin sporadisesti käyttöä myös nominien yleistäivutuksessa.

Ersässä, joka kielioppien mukaan ei käytä *ez*-postposition ablatiivimuotoja erosijana, tavataan toisenlaista kaksinkertaista erosijaa, elatiivi-ablatiivia (68), jonka Paasonen (1909: 01–03) luokittelee elatiivin allomorfixi. Osassa esiintymistä postposition vartalo on mokšalaisittain *e-*, jota kyseiset murteet — luoteiseen ryhmään kuuluva Velikij Vrag ja itäisen periferian Stepnaja Šantala — käyttävät myös inessiivissä. Yhdessä esiintymässä (68a-i) elatiivi-ablatiivin täydennys on nomini, ja kaikissa muissa siihen liittyy possessiivisuffiksi. Itsenäisenä adverbina se ei esiinny aineistossani.

- (68) ersän elatiivi-ablatiivi

a. Velikij Vrag, Arsamas, Nižnij Novgorod

- i. (Paasonen — Ravila 1941: 211)

ule-ze mońde pazi-ń raba-ńe vańa-ńe
 olla-OPT.3SG minä.DAT jumala-SG.GEN palvelija-SG.DAT Vanja-SG.DAT
udača eŋe či-ś, eŋe či-šť
 menestys tämä.NOM päivä-DEF.SG.NOM tämä.NOM päivä-DEF.SG.GEN
estęde i pińge-ń pińk
 ELA.ABL ja aika-SG.GEN aika.PL.NOM
 'olkoon minulla, jumalan palvelijalla Vanjalla, menestystä tänä päivänä,
 tästä päivästä ja iänkaikkisesti'

ii. (Paasonen — Ravila 1941: 278)

pel'ta-tk estēd'i-n?
 pelätä-PRS.2PL ELA.ABL-1SG
 'pelkäätekö minua?'

b. Stepnaja Šantala, Samara, Samara (Paasonen — Ravila 1938: 222)

vaj mon kat-tadiž kavone-ŋk, a ma'ra-n
 PCLE minä.NOM jättää-PRS.1SG>2PL molemmat-2PL NEG kuulla-PRS.1SG
mon estēde-ŋk
 minä.NOM ELA.ABL-2PL
 'jätän teidät kaksi taakseni, en kuule teistä'

c. Maresevo, Ardatov, Simbirsk

i. (Paasonen 1909: 25)

koda otkaza-t, tirin tetakaj, ejstēde-m, koda otstupa-t,
 kun luopua-PRS.2SG ruokkija isä ELA.ABL-1SG kun jättää-PRS.2SG
ko'rmiñetškej, moñ ejstēde-m [...]
 ruokkija minä.GEN ELA.ABL-1SG
 'kun luovut, isä, minusta, kun jätät, ruokkija, minut [...]'

ii. (Paasonen 1909: 24)

koso otkaza-t, tirin tetakaj, ejstēde-m, koso otstupa-t
 missä luopua-PRS.2SG ruokkija isä ELA.ABL-1SG missä jättää-PRS.2SG
moñ ejstē?
 minä.GEN ELA
 'missä luovut, isä, minusta, missä jätät minut?'

Maresevon murteen esimerkissä (68c) elatiivi-ablatiivi vaihtelee yksinkertaisen elatiivin kanssa, mikä näyttäisi vihjaavan, että niiden funktioissa on päällekkäisyyttä. Toisaalta tässä tapauksessa molempia käytetään venäläisperäisen verbin *otstupams* < ven. *otstupat'* 'erota jstk, jättää' rektiona, korvaamassa lainälähteen erosijaa ilmaisevaa prepositiorakennetta *ot* + GEN. Koska kumpikaan mordvalainen erosija, elatiivi tai ablatiivi, ei ole täydellinen käännösvastine venäläiselle prepositiolle, on luonnollista, että kieli kokeilee molempia vaihtoehtoja.

Ersän kirjakielessäkin esiintyy kaksinkertaisesti merkitty erosija *ejstēde-* (69), mikä tarkoittanee, että sen asema on vahva myös Maresevon murteessa ja muissa keskimurteissa. Löytämässäni kirjakielen tapauksissa tämän erosijan merkitys on konkreettinen: joku tai jokin erottuu tai etäntyy erosijalla merkitystä oliosta.

(69) elatiivi-ablatiivi ersän kirjakielessä

a. (Абсамов 1988: 10)

Žardo veše e'ra-št ve kudo-so, šovnokšno-št e'ra
 milloin kaikki.NOM elää-PST.3PL yksi talo-SG.INE riidellä-PST.3PL jokainen

či-ste. *Šeks Obran jav-iže* *ejstede-st* *vežeńś*
 päivä-SG.ELA siksi Obran erottaa-PST.3SG>3SG ELA.ABL-3PL nuorempi
ńi-ńi, *tej-ś* *tenze* *baška kudo, di sonś-kak*
 vaimo-DEF.GEN tehdä-PST.3SG DAT.3SG muu talo ja hän.itse.NOM-CLT
sa-ś *e-ra-mo tej.*
 mennä-PST.3SG elää-INF tähän

'Kun kaikki elivät yhdessä talossa, he riitelivät joka päivä. Siksi Obran erotti heistä nuoremman vaimon, teki tälle toisen talon, ja hän itsekin meni asumaan sinne.'

b. (Абрамов 1988: 43)

Kužo-ś *ńej ejstede-st* *kadov-ś* *vasov.*
 niitty-DEF.SG.NOM nyt ELA.ABL-3PL jäädä-PST.3SG kauas
 'Niitty jäi nyt heistä kauas.'

Funktionaalisesti ylläolevat elatiivi-ablatiivit vastaavat lähinnä ablatiivia. Selkeimmin tämä on nähtävissä esimerkistä (68a-ii), jossa ablatiivi on verbin edellyttämä rektio. Muodoste lieene siis syntynyt tarpeesta ilmaista nimenomaan ablatiivia, mutta miksi se on rakennettu elatiivin pohjalta eikä pelkästä *ez*-vartalosta kuten mokšassa? Ainakin Stepnaja Šantalan murre tuntee myös *ez*-vartalon, vaikkei käytä sitä *s*-sijoissa, koska siitä muodostuu prolatiivi *ezga*. Jos *ez*-vartaloa ei olisi ollut käytettävissä Velikij Vragin ja Stepnaja Šantalan murteissa lainkaan, olisi ymmärrettävämpää, että elatiivimuoto tuntui luontevimmalta valinnalta, kun tarvittiin ablatiiville jokin muu vartalo kuin *e*-. Maresevon murteessa taas *ez*-vartalo on *s*-sijojen käytössä, mikä on voinut pakottaa etsimään muuta vartaloa ablatiiville. Mahdollista on myös, että **ezde*-tyyppinen ablatiivi ei olisi tuntunut äänteellisesti riittävän erilaiselta erottuakseen elatiivista.

Ilmeistä on ainakin, että tämä elatiivi-ablatiivi on nuorempi muodoste kuin elatiivi *ejste*, mutta näin suppean aineiston pohjalta ei voida ajoittaa sen syntyä sunteessa ersän murteiden jakautumiseen. Yksi olennainen kysymys on, olisivatko jotkin murteet voineet vaihtaa postposition vartaloa *ez-* > *e-* pitäen sijapäätteet ennallaan, vai onko vartalon täytynyt vakiintua ensin ja erosijan kahdennuksen rakentua vasta sen jälkeen. Jos elatiivi-ablatiivi olisi muodostunut jo ennen ersän murteiden jakautumista, voitaisiin jopa kuvitella, että tällä rakenteella olisi yhteys mokšan kahdennettuun ablatiiviin. Yhteistä näillä näyttää olevan ainakin se, että molempia käytetään ennen kaikkea persoonapronominien ablatiivina. Niissä harvoissa tapauksissa, joissa ne esiintyvät ilman possessiivisuffiksia, ne toimivat temporaalisessa merkityksessä. Hieman kaukaa haetulta kuitenkin tuntuisi väittää, että jo kantamordvassa olisi syntynyt persoonapronominien analyttinen ablatiivi kahdennetulla sijapäätteellä (nykyisen mokšan muodon kaltainen), ja myöhemmin ersä olisi korvannut ensimmäisen ablatiivin tunnuksen elatiivil-

la ja murteittain vaihtanut vartalonkin. Ottaen huomioon, että elatiivi-ablatiivista löytyi esimerkkejä vain näistä kolmesta murteesta tämän tutkimuksen aineistossa, pidän luultavampana, että se on kehittynyt eri murreryhmissä itsenäisesti tai naapurimurteiden kesken eikä ole koskaan ollut kaikkien ersän murteiden yhteinen. Tätä tukee myös se, että analyyttinen elatiivi esiintyy ersässä laajemmin, Maresevon ja Stepnaja Šantalan murteissa muiden ohella, ja se on vakiintunut myös persoonapronominien taivutukseen ablatiivin tehtävien kantajaksi (edellä luku 4.3). Elatiivi-ablatiivi ei siis syntynyt täyttämään tyhjää paikkaa paradigmassa, mutta se täydentää paradigmaa nominien yleistäivutuksen kaltaiseksi erottamalla ablatiivin funktiot elatiivista, ja funktionensa perusteella sitä voidaan nimittää ablatiiviksi.

4.6 Illatiivi

Ersässä persoonatunnuksettoman illatiivin *ejs* olemassaolosta löytyi yksi todiste (70) murreaineistostani. Paitsi harvinainen, se on peräisin mordvan puhuma-alueen periferiasta, ja erikoista on myös, että postposition täydennyksenä on erisnimi. Ersän kirjakielisestä lähteestä tätä muotoa ei löytynyt.

(70) ersä, Novoje Surkino(?), Bugulma, Samara (Paasonen — Ravila 1941: 187)

vizavti-ŋk *i travi-ŋk* *d'rigoreje-ń ejš*,
 usuttaa-IMP.2PL>3SG/PL ja ajaa-IMP.2PL>3SG/PL Drigori-GEN ILL
časozondo *kuluvti-ŋk*, *minuto-zondo*
 tunti-POSS.3SG>SG/PL.ILL tappaa-IMP.2PL>3SG/PL minuutti-POSS.3SG>SG/PL.ILL
sai-ŋk
 ottaa-IMP.2PL>3SG/PL
 'usuttakaa ja ajakaa ne [onnettomina kuolleiden henget] Drigorin kimppuun,
 tappakaa hänet tunnissa, ottakaa hänet minuutissa'

Mokšassa vastaava muoto olisi *es*, ja sille MWb esittää yhden lause-esimerkin (71a), Šokšan sekamurteen muodon *tefińt es* 'siihen, sen sisään' ja alkuperältään epäselvän ilmauksen *vel'ət es* 'kylään' (MWb1: 345b). Esimerkissä (71a) illatiivilla merkitty lauseenjäsen on objekti, vaikka siinä tehtävässä odotuksenmukainen olisi inessiivi. Sama kertomus on taltioitu myös Sučkinosta, mutta siinä toisinnossa tämä lause käyttää verbin objektikonjugaatiota, jolloin objekti on kompletiivinen, ja siten illatiivin sijalla on genetiivi (71b). Mokšankaan kirjakielisestä lähteestä ei löytynyt yhtään analyyttistä illatiivia.

(71) mokša

a. Prolejka, Samara, Samara (Paasonen — Ravila 1947: 838)

šavə-fč *af šavə-ft* *es kand-i*
 lyödä-PTCP.DEF.SG.NOM NEG lyödä-PTCP.DEF.SG.GEN ILL kantaa-PRS.3SG

- b. Sučkinö, Kuznesk, Saratov (Paasonen — Ravila 1947: 841)

šavê-f af šavê-ft kancj
 lyödä-PTCP NEG lyödä-PTCP.DEF.SG.GEN kantaa.PRS.3SG>3SG

'lyöty kantaa lyömätöntä'

Runsaammin näytteitä on toisissa mokšan murteissa esiintyvistä illatiivisesta adverbista *eza* 'sinne, siihen' (72), joka esiintyy tyypillisesti interrogatiiviadverbin *koza* ('minne') parina lauluissa (72a), arvoituksissa ja sananlaskuissa, mutta joskus, tosin harvemmin ja ehkä vain yhdessä murteessa, yksinäänkin proosatekstissä (72b). Tarkkaa tietoa *eza*-adverbin murrelevikistä ei ole, mutta muutaman esimerkin on arvioitu olevan Mamalajevosta, joka kuuluu keskimurteisiin, ja yksi näyte on Patrokasta, jonka ympäristössä on monia sekamurteiksi luokiteltuja mokšan murteita.

(72) mokšan illatiivinen adverbi *eza*

- a. Patroka, Gorodišče, Pensa (Paasonen — Ravila 1947: 496); häälaulu

koza šinä-ś šar-i, toza kečə-ś
 minne aurinko-DEF.SG.NOM kääntyä-PRS.3SG tuonne kauha-DEF.SG.NOM
šar-i; koza kovná-ś šar-i, eza
 kääntyä-PRS.3SG minne kuu-DEF.SG.NOM kääntyä-PRS.3SG sinne
kečə-ś šar-i
 kauha-DEF.SG.NOM kääntyä-PRS.3SG
 'minne aurinko kääntyy, sinne kääntyy kauha; minne kuu kääntyy, sinne kääntyy kauha'

- b. Mamalajevo(?), Krasnoslobodsk, Pensa (Paasonen — Ravila 1947: 870)

lotka-št eza e'a-ma i put-št sirä tumân kud
 pysähtyä-PST.3PL sinne elää-INF ja laittaa-PST.3PL vanha tamminen talo
 'he jäivät siihen asumaan ja rakensivat vanhatammisen talon'

Muodossa *eza* kiinnostavaa on sen vokaaliloppuinen sijapäätteen allomorfi, sillä kieliopeissa esitetään sen sijaan vain postpositiona toimiva illatiivimuoto *es* (luku 3.1). *eza*-muotoa tai muitakaan *e*-vartalaisia adverbeja ei mainita preskriptiivisen kieliofin adverbeja koskevassa luvussa, eikä myöskään demonstratiivipronominien yhteydessä (MK: 107–108, 182–189). Vokaaliloppuinen illatiivi lienee tavalla tai toisella yhteydessä *koza*-adverbiin, jonka sijatunnus on kantamordvalaista perua (Bartens 1999: 115–116). Koska nämä adverbit esiintyvät tiiviisti yhdessä mokšassa, mutta ersässä vastaavanlaisesta illatiivista ei löyty jälkeäkään, *eza* voi olla myöhemmin mokšassa analogisesti muodostunut.

Persoonatunnuksellista illatiivia esiintyy ainakin parissa–kolmessa murteessa niin ersässä kuin mokšassa. Ersän *ejs*-vartalosta rakentunut *ejze*-Px löytyy aineistossani Myvalista, Maresevosta ja Večkanovosta (73). Kiinnostavasti sekä Myvalin (73a) että Večkanovon (73b) näytteessä *ejzeť* viittaa jumalolentoon tai haltiaan ja tulosijan merkitys

on konkreettinen 'sinuun, sinua päin, päällesi'. Toisista löydöksistä (73c) nähdään, että persoonatunnus voi viitata myös elottomaan kohteeseen, jolloin toiminta on vielä selvemmin fyysistä liikettä johonkin tilaan.

(73) ersän *ejze*-Px-illatiiveja

- a. Myval, Gorodišče, Pensa (Paasonen — Ravila 1941: 58)

mastoro-ń kirď-i mastor- ava, možit ivan pra-ś äjze-t',
 maa-SG.GEN pitää-PTCP maa äiti voi.olla Ivan pudota-PST.3SG ILL-2SG
možit ton tombav-it' äli son tombav-ś
 voi.olla sinä.NOM loukkaantua-PST.2SG tai hän.NOM loukkaantua-PST.3SG
 'maata hallitseva maaemo, kenties Ivan kaatui päällesi, kenties loukkaannuit
 tai hän loukkaantui'

- b. Večkanovo, Buguruslan, Samara (Paasonen — Ravila 1941: 21)

ki ejze-t' pr-i, a paršće arčev-i, ila-zo
 kuka.NOM ILL-2SG pudota-PRS.3SG NEG hyvin ajatella-PRS.3SG NEG.OPT-3SG
narfođef-t', ila-zo čarmodef-t', šumbra-ń
 tulla.noidutuksi-CNG NEG.OPT-3SG tulla.kipeäksi-CNG terve-GEN
paroči-nze ila-k saj-t'
 hyvä-POSS.3SG>SG/PL.GEN NEG.IMP-2SG ottaa-CNG
 'kuka sinuun [veteen] putoaa ja ajattelee pahaa, älköön hän tulko noidutuksi,
 älköön hän kärsikö vahinkoa, älä ota hänen terveyttään'

- c. Maresevo, Ardatovo, Simbirsk

- i. (Paasonen 1894: 115)

Tej-ize kudo-ńt' škamo-nzo. I uštuma čav-ś
 tehdä-PST.3SG>3SG talo-DEF.SG.GEN yksin-3SG ja uuni lyödä-PST.3SG
ejze-nze.
 ILL-3SG
 'Hän rakensi talon yksinään ja muurasi sinne uunin.'

- ii. (Paasonen 1894: 77)

živoj lomań-ńeń kalmo ila čuv-t, tońć
 elävä ihminen-SG.DAT hauta NEG.IMP.2SG kaivaa-CNG sinä.itse.NOM
še-d'e ikele ejze-nze pra-t
 se-ABL ennen ILL-3SG pudota-PRS.2SG
 'älä kaiva elävälle ihmiselle hautaa, itse ennemmin siihen putoat'

Večkanovon kylä sijaitsee itäisessä periferiassa ja sekamurteeksi luokiteltu Myval eteläisellä mordvalaisalueella, jossa se on ollut enemmän tai vähemmän vuorovaikutuksessa mokšan kanssa, mutta Maresevo on ersän ydinaluetta ja kuuluu keskimurteisiin. Večkanovon ja Myvalin murteet ovat siis voineet periä tämän illatiivimuodon keskimurteista tai kehittää sen myöhemmin omilla tahoillaan. Kuitenkaan ersän kirjakielessä sitä ei

yleisesti käytetä, jos ollenkaan, huolimatta sen läsnäolosta kieliopeissa.

Mokšalaisittain *e*-postpositiovirtalosta muodostettu *eze*-Px-illatiivi esiintyy ersässä Bajevkan ja Velikij Vragin näytteissä, mutta ei ole kovin yleinen mokšassakaan löydöksien määrästä päätellen (74). Bajevka sijaitsee eteläisessä periferiassa, kuten myös Sučkinon mokšalaiskylä, josta on taltioitu analyttinen illatiivi (edellä esimerkki (4b)), ja postposition *e*-virtaloo Bajevkan murre käyttää inessiivissä (17b) ja elatiivissäkin (38b). Velikij Vrag kuuluu ersän luoteismurteisiin vanhalla mordvalaisalueella, ja sekin tuntee postposition *e*-virtalon *s*-sijoissa, kuten edellä elatiivi-ablatiivia tarkasteltaessa nähtiin (68a-ii). Toisetkin mokšan murteet, joista tämänmuotoinen illatiivi löytyi, ovat joko sekamurteita (Katjmis) tai periferiaa (Prolejka), eli mokšan ydinalueella sitä ei näytä esiintyvän.

(74) *eze*-Px-illatiiveja ersässä ja mokšassa

- a. ersä, Bajevka, Hvalynsk, Saratov (Paasonen — Ravila 1941: 225)
äz-nza putu-ž kušima
 ILL-3SG laittaa-PTCP tikkaat
 'siihen [ikkunaan] oli laitettu tikkaat'
- b. ersä, Velikij Vrag, Arsamas, Nižnij Novgorod (Paasonen — Ravila 1941: 284)
i kvaŋa-št ezi-ndę i davaj mejelga-ndo čij-me
 ja tunnistaa-PST.3PL ILL-3SG ja PCLE jälkeen-3SG juosta-INF
 'ja he tunnistivat hänet ja alkoivat juosta hänen perässään'
- c. mokša, ei paikkatietoa (Paasonen — Ravila 1947: 249); ks. myös (4)
ezâ-nza kaja-k tužâ päšťâna-t
 ILL-3SG heittää-IMP.2SG keltainen pähkinä-PL.NOM
 'heitä siihen [käsimylyyn] keltaisia pähkinöitä'
- d. mokša, Katjmis, Gorodišče, Pensa (Paasonen — Ravila 1947: 298)
suks-t virmas-t, tātkaŋ, ezâ-st peďâ-za
 mato-PL.NOM mato-PL.NOM isä ILL-3PL tarttua-OPT.3SG
 'madot ja toukat, isäni, pesiäkööt niihin [mehiläistarhoihin]'

Äänteellisesti nämä mokšan illatiivit voisivat olla *eza*-adverbista rakentuneita, mutta aineistossani niitä ei esiinny keskenään samoissa murteissa. Jos *eza* olisikin kantamordvalaista perua, persoonatunnukselliset muodot olisivat sen viimeiset jäänteet ersässä, mikä puolestaan herättää kysymyksen, mitä varten persoonaan viittaavaa illatiivia olisi tarvittu, kun ennestään oli olemassa persoonapronominien datiiivimuodot, joilla oli yleisen tulosijan tehtävä. Koska analyttinen illatiivi eri muodoissaankin esiintyy vain harvoissa murteissa, joista monet mordvalaisalueen periferiassa, se on todennäköisesti nuorempi innovaatio kuin muut *ez*-postposition *s*-sijasjarjan muodot, syntynyt analo-

gian kautta ja ehkä levinnyt murteiden vuorovaikutuksessa. Tämän otannan perusteella ei kuitenkaan voida varmuudella ajoittaa sen muodostumista suhteessa murteiden jakautumiseen.

Paasosen (1909: 64) tuntemasta *ezeze-Px*-illatiivista on löydettävissä joitakin esimerkkejä – arvatenkin vain Paasosen kokoelmista – joita tarkastelen luvussa 4.10.1.

4.7 Prolatiivi

Analyyttisen prolatiivin *ezga* esiintymiä murreaineistosta löytyi varsin vähän, vajaa kymmenkunta. Niissä on edustettuna kolme ersän itäisen periferian murretta, Stepnaja Šantala, Kozlovka ja Isakly, sekä eteläinen Nasjkaftym sekamurre, mutta myös Maresevon keskimurre. Mokšan analyttisiä prolatiiveja löytyi vain yhden sekamurteen, Seliščen, näytteistä. Tämä jakauma luultavasti kertoo enemmän siitä, kuinka epätasaisesti aineistoni kattaa eri murteet, kuin analyttisen prolatiivin levikistä, mutta ilmeistä on myös, että prolatiivin frekvenssi kielessä on paljon alhaisempi kuin esimerkiksi inessiivin. Kirjakielisistäkin lähteistä löytyi vain muutama ersän analyttinen prolatiivi.

Tämän suppean otoksen perusteella näyttää siltä, että analyttinen prolatiivi on syntetettisen prolatiivin kanssa täysin samanmerkityksinen, sillä se merkitsee VÄYLÄÄ (75–77) tai LOKATIIVIA (78–80) (Bartens 1999: 97–98). Siitä voidaan muodostaa persoonamuotoja possessiivisuffiksin avulla (76), mutta kaikissa löytämissäni tapauksissa se silti viittaa elottomaan kohteeseen, ja siksi käytännössä vain kolmansien persoonien muodot tulevat kyseeseen, vaikka kielioipit esittävätkin prolatiivimuotoja kaikista persoonista.

- (75) ersä, Stepnaja Šantala, Samara, Samara (Paasonen — Ravila 1938: 60)

varšta-ś sonze sazor-zo val'ma-śt' ezga
katsahtaa-PST.3SG hän.GEN sisar-POSS.3SG>SG.NOM ikkuna-DEF.SG.GEN PROL
'hänen sisarensa katsoi ikkunasta'

- (76) ersä, Nasjkaftym, Saratov (Paasonen — Ravila 1941: 248)

täjuv-ś se kävnı-stıñt' käv panda pokš, čok śfena: äzga-nza
tekeytyä-PST.3SG se.NOM kivi-DEF.SG.ELA kivi vuori suuri kuin seinä PROL-3SG
ki-jak a kužív-ä
kuka.NOM-CLT NEG voida.kiivetä-PRS.3SG
'siitä kivistä tuli suuri kivinen vuori, kuin seinä: kukaan ei voinut ylittää sitä'

- (77) mokša, Selišče, Spassk, Tambov

- a. (Paasonen — Ravila 1947: 807)

son i moľ-ś śt'ər-ś viř-t' ezga
hän.NOM ja mennä-PST.3SG tyttö-DEF.SG.NOM metsä-DEF.SG.GEN PROL
'ja hän kulki, tyttö, metsän halki'

- b. (Paasonen — Ravila 1947: 815)

tuvâ-tñä, kâda sašt balota-t' ezga, balota-ti
 sika-DEF.PL.NOM kun tulla.PST.3PL suo-DEF.SG.GEN PROL suo-DEF.SG.DAT
madn-št
 mennä.maaten-PST.3PL
 'siat, kun ne tulivat suota pitkin, menivät suohon makuulle'

- c. (Paasonen — Ravila 1947: 830)

mol-ixt ki-t' ezga vašft-š utârâz-nza saldat
 mennä-PRS.3PL tie-DEF.SG.GEN PROL kohdata-PST.3SG vastaan-3SG sotilas
 'he menivät tietä pitkin, heitä vastaan tuli sotilas'

- (78) ersä, Kozlovka, Bugulma, Samara (Paasonen — Ravila 1938: 127)

šišem lavške-t son sustakšno-š, lavške-tñeñ ezga čora
 seitsemän kehto-PL.NOM hän.NOM punoa-PST.3SG kehto-DEF.PL.GEN PROL mies
kaka-t
 lapsi-PL.NOM
 'seitsemän kehtoa hän on punonut, kehdoissa on poikalapset'

- (79) ersä, Maresevo (Paasonen 1894: 106)

jut-ijt' mořä-ñt' ezga kali-ñ- kundica-t
 kulkea-PRS.3PL meri-DEF.SG.GEN PROL kala-SG.GEN pyydystäjä-PL.NOM
 'merellä kulkee kalastajia'

- (80) ersän kirjakieli (Абпамов 1988: 61)

Vire-š pe-vfeme, pokš, ezga-nzo jakš-it' ovt-t,
 metsä-DEF.SG.NOM loppu-ABE ISO PROL-3SG käydä-PRS.3PL karhu-PL.NOM
vergiz-t.
 susi-PL.NOM
 'Metsä on loputon, iso, siellä kulkevat karhut ja sudet.'

Kiinnostavana sivuhuomiona havaitaan, että yksittäisissä murteissa voi esiintyä analyttisen prolatiivin ohella kaksikin synteettistä määräisen prolatiivin allomorfia: Stepnaja Šantalan ersässä näitä ovat *-žga* ja *-vašt* (81). Molemmat ovat ersän luoteismurteiden erikoispiirteitä (MWb1: XXXVII–XXXVIII), mutta niiden sekoittuminen yhden ja saman kylän murteeseen lieenee tyypillisempää periferisillä mordvalaisalueilla kuten Samarassa.

- (81) ersä, Stepnaja Šantala, Samara, Samara

- a. (Paasonen — Ravila 1938: 61)

kolka-žga jak-i mazi činėme
 metsä-DEF.SG.PROL kulkea-PRS.3SG kaunis näätä
 'metsässä kulkee kaunis näätä'

- b. (Paasonen — Ravila 1938: 60)

ton varšta-k toto, sazor, t'e val'ma-vašt'
 sinä.NOM katsahtaa-IMP.2SG PCLE sisar tämä.NOM ikkuna-DEF.SG.PROL
 'katsohan, sisko, tästä ikkunasta'

Prolatiivi on ainoa sija, jonka rakenne (vartalo ja sijapäätteet) ei vaihtelee murteissa ollenkaan. Laajan levikin perusteella voidaan pitää sitä kantamordvalaisena, mikä viittaa siihen, että *ez*-vartalokin on kantamordvassa käyttöön tullut.

4.8 Muut pronominit, erisnimet ja lukusanat *ez*-postposition täydennyksenä

Mordvan *ez*-postpositiosta rakentuvia paikallissijoja pidetään erityisesti määräisen nominintaivutuksen ja persoonapronominien sijamuotoina, ainakin silloin kun kielioppi-kirjallisuus laskee ne osaksi sijataivutusta eikä vain postpositioiksi. Ylläolevissa analyysiluvuissa olenkin käsitellyt niitä vain näiden kahden kategorian näkökulmasta, koska analyyttisten sijamuotojen esiintyminen rajoittuu pääosin niihin. Edellä käytetyissä esimerkkilauseissa kuitenkin näkyy analyyttisiä sijamuotoja, jotka eivät ole määräisiä nomineja tai persoonapronomineja, esimerkiksi demonstratiivipronominin inessiivi *teń ese* (17a-i), interrogatiivipronominin ablatiivi *konań ezda* (55e) ja erisnimen illatiivi *d'rigoře-jeń ejs* (70). Esimerkin (55e) lause löytyy kirjakielistetyssäkkin muodossa, jossa interrogatiivipronomini on vaihdettu toiseen, mutta sijamuoto on sama (82).

(82) mokšan kirjakieli (VIITMH 3.1: 87)

Ki-ń ezda peleńd'-at, šä samaj t'asa.
 kuka-GEN ABL pelätä-PRS.2SG se.NOM itse täällä
 'Se, jota pelkää, on täällä.'

Näille kaikille yhteinen morfologinen erikoisuus on, että *ez*-postposition täydennys on epämääräisen taivutuksen genetiivissä. Luonnollisesti pronomineilla ja propeilla ei ole määräisyysoppositiota eikä siten määräisen genetiivin muotoakaan, paitsi demonstratiiveilla monikossa, esim. *M nāt'neń* 'niiden' (MK: 108). Tästäkin huolimatta on löydettävissä muotoja, joissa postpositiota täydentää demonstratiivipronominin määräisen monikon nominatiivi (83).

(83) ersä, Večkanovo, Buguruslan, Samara (Paasonen — Ravila 1941: 167)

še-t'ne ejse eřav-i sufta-ms
 se-DEF.PL.NOM INE täytyä-PRS.3SG savustaa-INF
 'pitää savustaa niillä [yrteillä]'

Mokšan kielioppi (MK: 108–109) esittää demonstratiivipronominit *tä* 'tämä', *šä* 'se' ja interrogatiivipronominin *ki* 'kuka' kokonaan ilman inessiivi-, elatiivi-, illatiivi- ja pro-

latiivimuotoja, mutta *meže* 'mikä' taivutetaan kuitenkin kaikissa nominin sijoissa synteettisesti. Ersän kielioppi (ЭК: 133–134) laskee demonstratiivipronominien taivutukseen paikallissijoja, esim. *te* 'tämä' : INE *tese* : ELA *teste* : ILL *težen* : LAT *tej/tev*, ja esittää myös interrogatiivipronominien *ki* 'kuka' ja *meže* 'mikä' inessiiviksi, elatiiviksi, illatiiviksi ja prolatiiviksi synteettiset muodot, mutta ei mainitse yhtään analyyttisiä muotoja kyseisistä pronomineista. Bartens (1999: 115–116) taas ei laske puhtaita paikallissijoja näiden pronominin taivutukseen, vaan enintään genetiivin, datiivin, ablatiivin (kielio pillinen sija), abessiivin ja mokšassa kausatiivin. Aineistossani esiintyy ersän pronomini *meže* synteettisessä inessiivissä, mutta samassa yhteydessä demonstratiivi *šeke* (*še* 'se' + vahvistava liitepartikkeli) 'juuri se' on kuitenkin analyyttisessä inessiivissä (84).

(84) ersä, Maresevo, Ardatov, Simbirsk (Paasonen 1894: 75)

mej-se nalks-at, šeke-ń ejse tokav-at
 mikä-INE leikkiä-PRS.2SG juuri.se-GEN INE tulla.lyödyksi-PRS.2SG
 'millä leikit, sillä lyöt itseäsi'

Mainitut ersän demonstratiivipronominin paikallissijat ovat itse asiassa adverbeja: *tese* tarkoittaa 'täällä', ei niinkään 'tämän sisällä' — tähän palaan myöhemmin luvussa 4.10.2. Tässä todettakoon, että aineistossani esiintyvät pronominin analyyttiset sijamuodot eivät näy kieliopeissa lainkaan, mikä on harhaanjohtavaa erityisesti, koska ne ovat ainoa tapa muodostaa paikallissijoja monista pronomineista.

Edellä on esitetty muutkin murreaineistosta löytämäni tapaukset, joissa analyyttinen paikallissija viittaa henkilön nimeen: inessiivi *ivanon äjse* (27a) ja elatiivi *ivanon äjste* (39). Kumpikin on peräisin parannusloitsusta, ja paikallissija osoittaa sairauden olinpaikkaa ihmisessä. Myös illatiivi *d'figorejeń ejš* (70) on verrattavissa sairauden kuvaukseen, sillä kyseisen loitsun tavoitteena on tuottaa henkilölle äkillinen kuolema pahojen henkien avulla. Ilmeisimmin analyyttisen paikallissijan käyttö näissä yhteyksissä johtuu tarpeesta korostaa ihmisruumista tilana, jossa sairaus fyysisesti on, mutta varmemmin tätä ilmiötä voitaisiin tulkita, jos olisi vertailuaineistoa synteettisten paikallissijojen käytöstä erisnimien taivutuksessa. Aineistoni ei osoita selvää murrelevikkiä näille rakenteille, sillä Vačelaj'n murre (39) on sekamurre, ja Sobakinon (27a) ja Surkinon (70) murteet ovat luokittelemattomia, vaikka Sobakino sijaitsee samalla seudulla kuin Vačelaj.

Säännönmukaiseen nominintaivutukseen kuuluvat substantiivistetut lukusanat, joita taivutetaan määräisen deklinaation mukaan (Bartens 1999: 120). Siksi esimerkin (23) muodossa *kolmočesęń ejšę* epätavallista onkin vain se, että sija on merkitty kahteen kertaan: synteettisesti ja analyyttisesti. Kyseessä lieene satunnainen puhujan virhe, sillä löytyi useampi tapaus, jossa sama sana on taivutettu säännönmukaisesti vain synteettisessä (85) tai analyyttisessä (86) inessiivissä.

- (85) ersä, Stepnaja Šantala, Samara (Paasonen — Ravila 1938: 121)

ve pakša-šne vide-ń moń šuro-m,
 yksi pelto-DEF.SG.INE kylvää-PTCP minä.GEN vilja-POSS.1SG>SG.NOM
omboće-šne moń i dobra-m išme-ń,
 toinen-DEF.SG.INE minä.GEN ja omaisuus-POSS.1SG>SG.NOM hevonen-SG.GEN
kolmoće-šne řeve-ń- stada-n
 kolmas-DEF.SG.INE lammas-SG.GEN lauma-POSS.1SG>PL.NOM
 'yhdellä pellolla on kylvetty viljani, toisella pidän hevosiani, kolmannella ovat
 lammaslaumani'

- (86) mokša, Selišče, Spassk, Tambov (Paasonen — Ravila 1947: 369–370)

Ki-t' lavka-t'neń esa juwan-ń ašč-inza?
 kuka-PL.NOM kauppa-DEF.PL.GEN INE Juvan-GEN olla-PTCP.POSS.3SG>PL.NOM
Fkänä-t' esa oj škajňa-ts mamaňa-ts,
 yksi-DEF.SG.GEN INE PCLE kasvattaja-POSS.3SG>SG.NOM äiti-POSS.3SG>SG.NOM
ombâšše-t' esa träjňa-ts aläňa-ts,
 toinen-DEF.SG.GEN INE ruokkija-POSS.3SG>SG.NOM isä-POSS.3SG>SG.NOM
kolmâtšä-t' esa daru sestraňa-ts
 kolmas-DEF.SG.GEN INE Darju sisar-POSS.3SG>SG.NOM.
 'Keitä Juvanilla on kauppakojuissa? Yhdessä on hänen rakas äitinsä, toisessa on
 hänen rakas isänsä, kolmannessa hänen sisarensa Darju.'

4.9 Analyttiset sijat possessiivisessa taivutuksessa

Vastoin kaikkia odotuksia tässä tutkimuksessa on kohdattu omistetun nominin analyttinen sijamuoto, inessiivi *lelanzo ejse* (29a). Tällaisia löytyi aineistostani useampikin, jopa kirjakielisestä tekstistä (87). Ersässä on odotuksenmukaista, että postpositiota täydentävä omistettu nomini ei ole aina genetiivissä vaan usein nominatiivissa, sillä genetiivi on käytettävissä vain sukulaisuusnimitystä yksikön persoonissa (Bartens 1999: 101).

- (87) possessiivisten nominien analyttisiä sijamuotoja

- a. mokšan kirjakieli (YITMH 3.1: 103)

No fa-t evodä, para čora, moń val-ńeń ezda.
 PCLE NEG.IMP-2SG pelästyä.CNG hyvä mies minä.GEN sana-DEF.PL.GEN ABL
 'Hyvä nuorukainen, älä pelästy sanojani.'

- b. ersä, Večkanovo, Buguruslan, Samara (Paasonen — Ravila 1938: 106)

mon verńe-st ejste čud-i ved' nolda-n,
 minä.NOM veri-POSS.3PL>SG/PL.NOM ELA virrata-PTCP vesi päästää-PRS.1SG
sivelńe-st ejste mon brudńe bruda-n,
 liha-POSS.3PL>SG/PL.NOM ELA minä.NOM pato padota-PRS.1SG
lovaža-st ejste mon sedńe seda-n,
 luu-POSS.3PL>SG/PL.NOM ELA minä.NOM silta sillata-PRS.1SG

irđikse-st *ejste bałasa tej-an*
 kylkiluu-POSS.3PL>SG/PL.NOM ELA kaide tehdä-PRS.1SG
 'annan heidän verensä juosta virtana, heidän lihastaan patoan padon,
 luistaan rakennan sillan, kylkiluunsa laitan kaiteiksi'

- c. ersä, Stepnaja Šantala, Samara, Samara (Paasonen — Ravila 1938: 410)
- mon beřat' kul'a-t azoro-m este*
 minä.NOM huono.PL.NOM uutinen-PL.NOM isäntä-POSS.1SG>SG.NOM ELA
mon mar'-in
 minä.NOM kuulla-PST.1SG
 'olen kuullut huonoja uutisia isännästäni'

Kirjakielten kieliopeissa (ЭК; МК) nämä muodot eivät näy sen enempää kuin analyytiset sijamuodot muutenkaan, vaan possessiivinen taivutus esitetään vain synteettisten muotojen paradigmina. Paikallissijojen osalta Cx + Px -tyyppiset synteettiset rakenteet ovatkin kantamordvalaista perua molemmissa kielissä (Bartens 1999: 102–104). Paasonen (1909: 04–05) mainitsee mokšan yksikön persoonien sarjassa monikollisen omistettun paikallissijoissa käytettävän analyyttistä rakennetta, esim. 1SG>PL.INE *ťsora-ńań esa*; kirjakielen kieliopeissa (МК: 58–59) niiden paikalla ei ole mitään. Esimerkissä (87a) *moń valńeń ezda* vastaa Paasonen esittämää rakennetta, mutta ilmeisesti kieliopein kirjoittajat eivät miellä sitä possessiivisen taivutuksen paradigmaan kuuluvaksi ablatiivimuodoksi.

Jos mokšan possessiivinen taivutus tarvitsee analyyttisiä sijamuotoja merkitäkseen monikollisuuden oppositiota, ersän esimerkissä (87b) kyse ei ole siitä, sillä monikon kolmannessa persoonassa tuota oppositiota ei ole. Motiivista löytyykin myös toisinto, jossa MATERIAALIA merkitsee synteettinen possessiivinen ablatiivi (88).

- (88) ersä, Stepnaja Šantala, Samara, Samara (Paasonen — Ravila 1938: 76–77)

přa- veřne-d'est *čuderks-t* *noltn'-it'* *přa-*
 pää veri-POSS.3PL>SG/PL.ABL puro-PL.NOM päästää-PRS.3PL pää
čeřne-d'est *pikske-ť* *pońs'-it'* *lovaža-dost*
 hius-POSS.3PL>SG/PL.ABL köysi-PL.NOM punoa-PRS.1SG luu-POSS.3PL>SG/PL.ABL
siń marne-ť mar-it' *lopatka-dost* *siń*
 he.NOM keko-PL.NOM koota-PRS.1SG lapaluu-POSS.3PL>SG/PL.ABL he.NOM
sedńe-ť sed'-it' *irđeske-d'est* *bałasa-t*
 silta-PL.NOM sillata-PRS.1SG kylkiluu-POSS.3PL>SG/PL.ABL kaide-PL.NOM
tejn'-it'
 tehdä-PRS.1SG
 'pääverestään he vuodattavat puroja, hiuksistaan vetävät köysiä, luistaan
 kokoavat kekoja, lapaluistaan rakentavat siltoja, kylkiluistaan tekevät kaiteita'

Molemmat murteet, Večkanovo ja Stepnaja Šantala, ovat itäisen periferian ersäläismurteita, joten analyyttisten sijamuotojen käyttö possessiivisessa taivutuksessa voisi olla

niiden yhteinen innovaatio, analogiaa yleistäivutuksesta. Kuitenkin esimerkiksi (29a) nähdään, ettei ilmiö rajoitu periferiaan vaan esiintyy myös keskimurteissa kuten Maresevossa. Mielestäni tällainen analogia tai yleistys on niin luonteva, että on hyvin mahdollista, että se on kehittynyt usealla murrealueella itsenäisesti. Ei silti näytä siltä, että se olisi syrjäyttämässä vanhoja synteettisiä rakenteita.

4.10 *ez*-postpositiovartalon etymologia

Edellä teoriataustan luvussa 3.5.2 esittelin nykyisin vallalla olevaa käsitystä mordvan *ez*-postposition historiallisesta taustasta. Koska tuo käsitys on aukkoisen etenkin savenartalon sibilantin osalta, otan aiheen nyt uudelleen esiin tarkastellakseni sitä myös oman tutkimusaineistoni valossa.

4.10.1 *ez*-postposition ja refleksiivipronominin suhde

Jos haluaisimme kyseenalaistaa Bartensin näkemyksen *ez*-vartalon alkuperästä, ilmeinen kilpaileva ehdokas olisi refleksiivipronomini E M *eś* 'itse'. Ajatus ei ole uusi, vaan jo Jevsevjev (Евсевьев 1928: 82) esittää ersän analyttiset sijamuodot tästä pronominista rakentuneiksi. Esteenä ei ole postpositiovartalon sibilantin soinnillisuus, koska *ś* voisi olla sekundaaristi soinnillistunut (Paasonen 1903: 13–14). Raskaampi todiste 'itse'-etymologiaa vastaan on, että mokša ja osa ersänkin murteista käyttävät postposition *s*-sijoissa vartaloa *e-*, josta arvoituksellinen *z*-johdin puuttuu. Toiseksi taivutusparadigmat (ks. taulukko 7) eivät täydennä toisiaan, vaan refleksiivipronominilla on selkeästi omat liudentuneesta, soinnittomasta *eś*-vartalosta muodostetut paikallissijansa, jotka eivät olisi voineet kehittyä rinnakkain postposition sijojen kanssa, mikäli kyseessä olisi sama vartalo. Lisäksi syntaktiset ominaisuudet eroavat: *eś* viittaa lauseen subjektiin (89) – tosin joskus muuhunkin toiminnan osapuoleen (90) – eikä se saa attribuutteja vaan on itse pikemmin nominilausekkeen attribuuttina tai adposition täydennyksenä, mikä tekee hyvin epätodennäköiseksi sen päätyminen postpositioksi.

(89) refleksiivipronominin tyypillisiä esiintymiä

- a. mokša, Staroje Sindrovo, Krasnoslobodsk, Pensa (Paasonen — Ravila 1947: 227)

eś-tinza ə́rva-t vešə́nd-i
itse-3SG.DAT nainen-PL.NOM etsiä-PRS.3SG
'hän etsii itselleen naisia'

- b. ersä, Novoje Surkino, Bugulma, Samara (Paasonen — Ravila 1941: 312)

sija	pronomini	postpositio
nominatiivi	<i>eś</i> 'itse, oma'	
genetiivi	E 2SG <i>eśe-t'</i>	
datiivi	E 2SG <i>eśte-t'</i> M 2SG <i>eśtej-t', eśti-t'</i>	
ablatiivi	E 1SG <i>eśtede-n</i> M 1SG <i>eśteda-n</i>	M <i>ezda</i>
illatiivi	M 3SG <i>eśezâ-nza</i> < <i>eś ezâ-nza</i>	E <i>ejs, ezeze-</i> + Px
inessiivi	M 2SG <i>eśsa-t</i>	E <i>ejse, esne</i> M <i>esa</i>
elatiivi	M 2SG <i>eśta-t</i>	E <i>ejste, estede, estede</i> M <i>esta</i>
prolatiivi	E 1SG <i>eśka-n</i>	E M <i>ezga</i>

Taulukko 7: *eś*-refleksiivipronominin sijamuotoja verrattuna *ez*-postpositioon, persoonatunnukset erotettuina (Bartens 1999: 113; Keresztes 1990: 199; Paasonen 1909: 01–03, 64; MWb1: 383b–387a, 392a–393a). Keresztes esittää refleksiivipronominista myös abessiivi- ja komparatiivimuodot, jotka jätän tässäkin esittämättä, sillä ne eivät ole spatiaalisia sijoja.

di eś-kast meř-it': aďa, i miń baba-nok iśťa
ja itse-3PL.PROL sanoa-PRS.3PL PCLE ja me muori-POSS.1PL noin
tonav-sińek
opettaa-PRS.1PL>3SG/PL
'ja he puhuvat keskenään: kas, opettakaamme mekin vaimojamme noin'

(90) refleksiivipronomini ei-refleksiivisessä käytössä, *ersä* (Bartens 1999: 113)

aďa nej, Oksa, ton eś-teń pola-ks!
PCLE nyt Oksja sinä.NOM itse-1SG.DAT vaimo-TRANS
'tule nyt, Oksja, sinä minulle vaimoksi!

Paradigmoja (taulukko 7) vertailtaessa huomiota herättää kaksi samankaltaisuutta. Ensinnäkin *ersän ezeze-Px-illatiivi* (91) muistuttaa erikoisesti mokšan refleksiivipronominin illatiivia *eśezâ-*. Sillä on samankaltaisia funktioita lauseessa kuin refleksiivipronominilla voisi olla (se esiintyy lauseen määritteenä itsenäisesti ja ilman attribuutteja) ja sen vokaalivartalo *eze-* kaipaa selitystä. Sen merkitys kuitenkin näyttää olevan sama kuin *eze-Px-illatiivilla* verrattaessa paralleeleja laulunsäkeitä (91a). *ezeze-illatiivi* esiintyy sekä luoteismurteissa (Velikij Vrag) että itäisessä periferiassa (Bagana, Afonjkino).

(91) *ersän ezeze-illatiiveja*

a. Bagana, Bugulma, Samara (Paasonen — Ravila 1938: 2–3); laulu maaemosta

- i. *šuro-jak vid-il' ezeze-ń, šač-il'*
 vilja-CLT kylvää-2PST.3PL ILL-1SG kasvaa-2PST.3SG
 'minuun kylvettiin viljaakin, se kasvoi'
- ii. *šuro-jak vid-il' eze-ń, a šač-i*
 vilja-CLT kylvää-PRS.3PL ILL-1SG NEG kasvaa-PRS.3SG
 'minuun kylvetään viljaakin, se ei kasva'
- b. Velikij Vrag, Nižnij Novgorod (Paasonen — Ravila 1941: 283); vrt. (74b)
il'a raduvakšno ezezi-ń, mon trámo-ńeń,
 IMP.NEG.2SG ilahtua.CNG ILL-1SG minä.NOM piru-SG.DAT
tejterge-m, alt-iťin
 tytär-POSS.1SG>SG.NOM luvata-PST.1SG>2SG
 'älä iloitse [minut nähdessäsi], minä pirulle, tyttäreni, olen sinut luvannut'
- c. Afonjkino, Bugulma, Samara (Paasonen — Ravila 1941: 33); rukous
 pihanhaltijalle
pařak št-it' pr-iť lanğa-t, il'a urgat'
 ehkä astua-PRS.3PL kaatua-PRS.3PL päällä-2SG IMP.NEG.2SG hyökätä.CNG
ezeze-st, pařak [...] šeń-iť čur-iť langozo-t, il'a
 ILL-3PL ehkä ulostaa-PRS.3PL virtsata-PRS.3PL päälle-2SG IMP.NEG.2SG
urgat' ezeze-st
 hyökätä.CNG ILL-3PL
 'ehkä [talon asukkaat] astuvat ja kaatuvat päällesi, älä hyökkää heidän
 kimppuunsa, ehkä [hölmöt ihmiset] tekevät tarpeensa päällesi, älä hyökkää
 heidän kimppuunsa'

MWb esittää äänneasultaan hyvin samantapaiset mokšalaiset kolmansien persoonien muodot *ezâznza*, *ezâzst*, mutta niiden merkitys on refleksiivinen, ja ne rinnastetaankin mokšan postpositiorakenteeseen *eš ezâ-* + Px (MWb1: 392b–393a), jonka esimerkki (92) osoittaa uskottavaksi tulkinnaksi. Tällä kannalla on myös Bartens (1999: 113).

- (92) mokša, Selišče, Spassk, Tambov (Paasonen — Ravila 1947: 814)
kâda art-ś lef-ś vorata-ťńń lanğs,
 kun juosta-PST.3SG leijona-DEF.SG.NOM portti-DEF.PL.GEN päälle
vorata-ťńă kšńńń i pańdžu-št' esâ-zst
 portti-DEF.PL.NOM rautainen ja avautua-PST.3PL itse-3PL.ILL
 'kun leijona juoksi porttia päin, portti oli rautainen ja se aukesi itsestään'

Mainituissa ersän lauseissa *ezeze-* ei kuitenkaan viittaa subjektiin, eli se ei ole refleksiivipronominin tyypillisessä asemassa. Kuten edellä todettiin, *ejs-* ja *es-*illatiivimuodoista rakentuneita persoonaan viittaavia muotoja esiintyy ersässä myös (73–74), ja ne välttävät yhteenlankeamisen inessiivin kanssa vain sibilantin soinnillisuuden ansiosta, joten ehkä liika samankaltaisuus on innoittanut puhujia kahdentamaan illatiivin tunnuksen

eze- > *ezeze-*. Joissakin tapauksissa (91a) kahdennetun illatiivin valinta voi johtua siitä, että runomitta vaatii pidentämään lausetta yhdellä tavulla, mutta pelkästään runomitan edellytyksestä ei tällainen ratkaisu voi syntyä, vaan kahdennuksen on täytynyt tapahtua kielessä muutenkin. Kuitenkin tätä ilmiötä tavataan ainoastaan murteissa, joissa postposition vartalo *s*-sijoissa on *e-*, koska ei tunneta muotoa **ejzeze-*, eikä kahdennettu muoto ole kokonaan syrjäyttänyt yksinkertaista illatiivia vaan elää sen kanssa rinnakkain samoissa murteissa. Pidän uskottavampana tätä jälkimmäistä tulkintaa, toisin sanoen: illatiivinen postpositio *ezeze-* sisältää kaksi sijatunnusta eikä liity refleksiivipronominiin mitenkään.

Toinen kiinnostava samankaltaisuus on refleksiivipronominin ablatiivimuotojen (*E ešede-* *M ešedə-*) ja ersän postposition elatiiviksi luokiteltujen muotojen (*estede*, *ešede*) välillä. Vaikka refleksiivipronominissa ensi vilkaisulla näyttäisikin olevan elatiivin ja ablatiivin tunnuksat, *-te-* lienee kuitenkin soinnillisuutensa menettänyt ablatiivin tunnus (Bartens 1999: 113). Kahdennus *-te-de-* selittyy luontevimmin sillä, että on täytynyt välttää yhteenlankeaminen dativiin kanssa. Postposition erosijan kahdennus oli jo esillä luvussa 4.5. Mielestäni ei ole perusteita olettaa näille refleksiivipronominin ja postposition muodoille yhteistä alkuperää, mutta niiden muodostumista ovat voineet motivoida samankaltaiset olosuhteet paradigmassa. Sen puolesta, että kyseessä on kaksi eri sanaa, puhuu myös esimerkki (93), jossa refleksiivipronomini määrittää postpositiota vastaavalla tavalla kuin mokšan illatiivissa *eš ezānza*.

(93) Velikij Vrag, Nižnij Novgorod (Paasonen — Ravila 1941: 267)

mazj annuška i karma-ś jovtné-me bobaska eš- ešedī-ndə
 kaunis Annuška ja alkaa-PST.3SG kertoa-INF tarina itse ABL-3SG
pra-dondo
 pää-POSS.3SG>SG/PL.ABL
 'sitten kaunis Annuška alkoi kertoa tarinaa itsestään'

4.10.2 *ez*-postposition yhteys demonstratiivipronomineihin

Vaikka refleksiivipronominia *eš* ei voidakaan hyväksyä *ez*-postposition etymologiseksi alkuperäksi, on aikoinaan esitetty toinenkin tulkinta, jonka mukaan "z-johtimen" taustalla olisi sibilantti *ś*, ja myös tuo teoria ansaitsee tulla esitellyksi tässä. Majtinskaja (Майтинская 1964: 25–26) rinnastaa postpositiovartalon joissakin ersän murteissa esiintyvään deiktiseen pronominiin *eše* 'tämä' (monikossa *ešne*), joka on muodostunut kahdesta yhteenliittyneestä pronominista *e* + *še*. Samankaltaisia reduplikoituja pronomineja on mordvassa muitakin, esim. korosteiset *E šefe* 'juuri se' ja *M tefe* 'juuri tämä' (Paasonen 1909: 122, 140). *eše*-muodosteesta on heittynyt loppuvokaali pois, ja soinnittoman, liu-

dentuneen sibilantin *ś* korvautuminen soinnillisella, liudentumattomalla sibilantilla *z* on Majtinskajan (Майтинская 1964: 26) mukaan hyvin luonnollista. Sama vokaalin kato on tapahtunut myös määräisen nominatiivin tunnuksessa *E M -ś*, joka on alkujaan juurikin puheena oleva pronomini *śe* (Bartens 1999: 83). Sanansisäisen sibilantin soinnillistuminen vokaalienvälisessä asemassa olisi kantamordvan säännöllinen ääntenmuutos (mts. 43), mutta ilmeisesti sitä ei tapahtunut, koska soinniton sibilantti näkyy edelleen sanassa *eśe*. Loppuvokaalin heittyminen on voinut tapahtua sijatunnusten edellä sanansisäisessä asemassa, mutta tällöin olisi todennäköisempää, että sijatunnukset olisivat menettäneet soinnillisuutensa, kuin että vartalon loppuun jäänyt sibilantti olisi soinnillistunut ablatiivin tai prolatiivin tunnuksen vaikutuksesta (vrt. Paasonen 1903: 104). Liudennuksen katoa varsinkaan ei ole mielestäni selitetty tyydyttävällä tavalla, vaan päin vastoin kantamordvan liudentuneet sibilantit ovat pyrkineet säilymään, vaikka muiden konsonanttien vanha liudennusoppositio on hävinnyt (Bartens 1999: 43). Poikkeavan ääntenmuutoksen mahdollisuutta silti tukee se, että koko prosessi, kieliopillistuminen demonstratiivipronominista postpositioksi, on jo lähtökohtaisesti omanlaisensa tapaus. Oletettu alkuperäinen sibilantti *ś* näkyy sanassa *E iśtamo* 'sellainen', joka on samaan sanueeseen liitetty (Майтинская 1964: 25), mutta mokšassa liudennus puuttuu: *stama* id. (Paasonen 1903: 49).

Tämän etymologian paras puolustus on se, että postposition molemmat vartalot, *e-* ja *ez-*, ovat voineet hyvinkin elää rinnakkain kantamordvassa, kun sibilantin taustalla ei ole mikään erikoinen johdin vaan ainoastaan toinen pronomini. Näin ovat murteet voineet valita joihinkin paikallissijoihin toisen vartalon, muihin toisen. *e*-vartalosta on tämän näkemyksen mukaan muodostettu paitsi mokšan *s*-sijat ja vastaavat ersän mokšalais-tyyppiset, myös ersän *esne*-inessiivi, mutta sen sijaan *ezeze*-illatiivi sibilanttiloppuisesta vartalosta (Майтинская 1964: 26–27).

Olen samaa mieltä Majtinskajan kanssa *esne*-inessiivin osalta siitä syystä, että levikin perusteella se kuuluu *s*-sijoissa muutenkin *e*-vartaloa käyttäviin murteisiin. Näin ollen se sisältää sijapäätteen *-sne*, jossa näkyy uralilaisen kantakielen olosijan tunnus *-nA* liittyneenä myöhempään *s*-ainekseen. Tämän *sne*-inessiivin tapaus on ollut kiistanalainen jo pitkään, sillä sen mahdolliset nykyiset esiintymät kuten ersän sekamurteiden *kardasne* on selitetty myös pelkän *ne*-inessiivin sisältäviksi, ja kumpikin tulkinta on yhtä ongelmallinen (Paasonen 1903: 46–47; Bartens 1999: 78–79). Siksi kannattajansa on ollut myös näkemyksellä, että *esne* olisikin sibilanttivartaloinen, eikä sitä mahdollisuutta voida tässäkään sulkea pois täysin, mutta annan painoarvoa murrelevikille ja pidän todennäköisempänä, että murteet pitäytyvät yhdessä vartalossa *s*-sijasarjan muodostuksessa. *ezeze*-illatiivin rakentumiseen otin kantaa edellä luvussa 4.6: mielestäni sen vartalo on

	E <i>te</i> M <i>ta</i> 'tämä'	E <i>še</i> M <i>sä</i> 'se'	<i>e</i> -
inessiivi	E <i>tesę</i> M <i>ta</i>	E <i>šesę</i>	E <i>ese</i> M <i>esa</i>
elatiivi	E <i>testę</i> M <i>ta</i>	E <i>šestę</i> M <i>sasta</i>	E <i>estę-de</i> M <i>esta</i>
illatiivi	E <i>tej</i> , <i>tezę</i> , <i>tezęj</i> M <i>ta</i> , <i>ta</i>	E M <i>šej</i> M <i>šeze</i> , <i>šezej</i>	E M <i>es</i> M <i>eza</i>

Taulukko 8: Demonstratiivipronominien ja *e*-postposition paikallissijojen vertailua. Vokalismin vaihtelee murteissa: E *te* ~ *ti*, M *ta* ~ *tä* ~ *ti* ja E *še* ~ *ši*, M *sä* ~ *sa* ~ *ši* ~ *šä*. Kaikkia sijamuotoja ei ole tavattu kaikista murteista. (Майтинская 1964: 14–15, 20–21.)

pelkkä *e*-

Jos postposition *e*-vartalo on demonstratiivipronomini sellaisenaan, voisi sen odottaa taipuvan samoin kuin pronominit E *te* M *ta* 'tämä' ja E *še* M *sä* 'se' — inessiivin ja elatiivin osalta näin onkin, ks. taulukko 8. Taulukossa olevien paikallissijojen lisäksi *te*-pronominista muodostuu prolatiivi E *tija* M *tijä* 'täällä', ja *še*-pronominista ablatiivi E *šede* M *sada*, jota ei kuitenkaan käytetä spatiaalisena sijana vaan ainoastaan komparatiivirakenteessa, esim. E *šede paro* 'parempi' (Майтинская 1964: 18, 21). Prolatiivin tunnus yleistäivutuksessa ei ole *-ja* vaan *-va* vokaalivartalon jäljessä (Bartens 1999: 76), joten näiden pronominimuotojen on oltava arkaaisia tai harvinaisia murremuotoja. Postposition ablatiivi ja prolatiivi muodostuvat aina *ez*-vartalosta, joten ne kuuluvatkin tavallaan eri paradigmaan, mahdollisesti uudempaan, kuin *e*-vartalosta rakennetut sijat. Pronominien illatiivimuodoissa sijatunnukset poikkeavat jälleen yleistäivutuksesta vanhakantaisilla latiivintunnuksilla, ja postposition *es*-illatiivi on marginaalisesti tavattu ja uudemaksi analogiaksi nimitetty. *e*-postposition ja demonstratiivipronominien yhteiseksi kantamordvalaisiksi paikallissijoiksi jäävät siis inessiivi ja elatiivi, joissa sijatunnukset ovatkin identtiset. Mokšan illatiivi *eza* vastaa pronominiensa vokaaliloppuisia illatiivisia allomorfeja, mutta rajallisten esiintymien (ks. luku 4.6) perusteella se ei ehkä koskaan tullut käyttöön postpositiona inessiivi- ja elatiivimuodon tapaan, mikä on aivan ymmärrettävää sillä perusteella, että tulosijana määräisessä ja persoonapronominien taivutuksessa oli jo ennestään datiivi. Myöhemmin on muodostettu *es*-/ *ejs*-illatiivi produktiivisella sijatunnuksella.

Pronominit *te/ta* ja *še/sä* taipuvat substantiivien tapaan myös kieliopillisissa sijoissa (genetiivi, datiivi) sekä ersässä määräisen monikon sekundaarein sijatunnuksin paikallissijoissakin (esim. INE *šetnese*), mutta tällöin niiden käyttö on substantiivinomaista, ja jos tarvitaan yksikön spatiaalinen sija, se muodostetaan analyttisesti: E *teń ejse* 'tämän sisällä' (Майтинская 1964: 31–32). Sama havaittiin tämän tutkimuksen aineistosta, ks. luku 4.8. Taulukossa 8 esitetyt paikallissijamuodot toimivat ainoastaan adverbeina: 'täl-

lä' : 'täältä' : 'tänne'. Samanmuotoiset spatiaaliset adverbit ovat syntyneet myös vanhasta pronominivartalosta E M *to-*: inessiivi E *toso* M *tosa* 'tuossa, tuolla', elatiivi E *tosto* M *tosta* 'tuosta, tuolta' ja illatiivi E *tozo*, *tozon*, *tozov*, *tozov*, *tozon* M *toza*, *tozi* 'tuohon, tuonne', ja samalla kaavalla toimii kysyvä pronomini E M *ko-*, esim. E *kozo* 'minne' (Bartens 1999: 115–116). Substantiivinomaista käyttöä *to-* ja *ko-*pronomineilla sellaisinaan ei ole (mt.), kuten ei *e*-postpositiovartalollakaan. *to-* ja *e*-vartaloista on muiden pronominaalisten aineiden avulla jatkettu nominaalisesti käytettävä muoto: E M *tona* 'tuo, se', E *ete* PL *éne* 'se, tämä' (Майтинская 1964: 7, 25). Näiden morfologisten ja funktionaalisten yhtäläisyyksien nojalla totean, että postpositiovartalo *e-* on alkuaan deiktinen pronomini, jonka paikallissijat, ainakin inessiivi ja elatiivi, ovat toimineet adverbeina jo kantamordvassa.

Sibilantillisen *ez*-postpositiovartalon äännehistorialliseen taustaan ei ole varmaa ratkaisua vieläkään. Kantamordvalainen se kuitenkin on, ja on järkeenkäypää, että sitä on tarvittu ablatiivin muodostukseen, koska *e*-vartalo on kuulunut *s*-sijaisille adverbeille (ks. luku 3.5.2). Prolatiivi ei kuulu kumpaankaan kahdesta sijasarjasta, joten on täytynyt olla jokin muu syy valita siihenkin *ez*-vartalo. Ehkä pelkkä vokaali on tuntunut liian lyhyeltä sanavartaloksi, kun sibilanttiloppuinen vaihtoehto on ollut tarjolla. Olennainen tämän tutkimuksen aineistosta ilmenevä seikka on, että ablatiivi ja prolatiivi ovat rakentuneet nimenomaan analyttisiksi sijamuodoiksi nominilausekkeiden taivutukseen, eivätkä ne ole lainkaan yksinään toimivia adverbeja, toisin kuin vanhat *s*-sijat, inessiivi ja elatiivi. Siksi ne ovatkin ehkä ilmaantuneet kieleen vasta siinä vaiheessa, kun *s*-sijaiset adverbit ovat jo toimineet analyttisinä paikallissijoina, ja on syntynyt tarve laajentaa paradigmaa ablatiivilla ja prolatiivilla. Vaikka inessiivin ja elatiivin käyttämällä *e*-vartalolla tuskin enää oli varsinaista deiktistä merkitystä, jokin yhteys pronominalkuperään lienee vielä siinä vaiheessa ollut puhujien tietoisuudessa, jos paradigman täydennykseen käytettiin toista deiktistä pronominia. Ersän *ez*-vartaloinen inessiivi, elatiivi ja illatiivi lienevät uudempaa analogista kehitystä prolatiivin pohjalta, koska niitä ei esiinny mokšassa lainkaan. Aineistoni valossa ne eivät esiinny samoissa murteissa *ez-de*-tyyppisen ablatiivin kanssa, vaan *ejste*-elatiivi on voinut syrjäyttää sen, jos tuo ablatiivimuoto on ollutkin kantamordvalainen.

4.11 Kieliopillistumisen jäljet

Edellä olen analysoinut mordvan *ez*-postposition eri olomuotoja sekä morfosyntaktisten rakenteiden että merkityksen kannalta, ja sen myötä on hahmottunut luonteva jaako kahteen pääryhmään: adverbit ja nominien sijamuodot. *ez*-adverbeja (oikeammin *e*-adverbeja) tavataan mokšassa, ja niihin lukeutuvat inessiivimuotoinen *esa* 'siellä; sil-

loin', elatiivimuotoinen *esta* 'silloin' ja illatiivimuotoinen *eza* 'sinne'. Aiempi kirjallisuus (esim. Майтинская 1964: 27) mainitsee näille rinnakkaiset ersän adverbis *ese* 'siellä' ja *este* 'sieltä', joita ei tämän tutkimuksen aineistosta löytynyt, eikä sanakirjakaan anna esimerkkejä, joissa niitä käytettäisiin selvästi adverbina (MWb1: 343–344). Näyttää siltä, että maininnat niistä palautuvat Paasoseen (1906), joka ei valaise asiaa enempää. Oletan, että *e*-vartaloisia adverbeja voi esiintyä joissakin ersän murteissa, joita tämän tutkimuksen aineisto ei kata.

Sekä morfologisen rakenteensa että deiktisyyteen pohjautuvan merkityksensä kanalta *e*-adverbis rinnastuvat toisiin kantamordvan yksitavuisista pronominivartaloista rakentuneisiin adverbeihin. Kaikille niille yhteistä on myös, että vaikka ne muodollisesti ovat pronominien *s*-sijoja, sellaisina niitä ei enää käytetä, vaan uudelleentulkinnan kautta ne ovat irtautuneet paradigmasta ja siirtyneet toiseen sanaluokkaan. Elatiivinen *esta* on mennyt vielä askeleen pidemmälle, spatiaalisesta adverbista temporaaliseksi, ja siinä sivussa se on menettänyt kontrastoivan deiktisyytensä, sillä toisista elatiivisista pronominitaustaisista adverbeista ei ole kehittynyt vastaavanlaisia temporaaleja kuten 'tällöin' ja 'tuolloin'. Voidaan siis sanoa, että nämä sananmuodot ovat leksikaalistuneet; prosessilla on paljon yhteistä kieliopillistumisen kanssa, mutta oleellinen ero on, että leksikaalistuessaan sananmuodot ovat poistuneet taivutusjärjestelmästä, eivät lainkaan tulleet osaksi jotakin olemassaollutta paradigmaa.

Silloin, kun *ez*-postpositio toimii nominilausekkeessa, sillä on aina ilmipantu täydennys, joka on joko genetiivimuotoinen nomini tai persoonaan viittaava possessiivisuffiksi, ja tässä käytössä postposition sijaparadigma on runsaampi: *s*-sijojen ohella siihen kuuluu erimuotoisia ablatiiveja sekä prolatiivi. Possessiivisuffiksoituja muotoja esiintyy kielessä enemmän kuin genetiiviattribuutin täydentämiä, ja etenkin kahdennetut erosijat kuuluvat ennen kaikkea persoonapronominien paradigmaan. Genetiivimuotoinen täydennys on pääsääntöisesti määräinen, poikkeuksena satunnaiset erisnimet, omistetut nominit ja deiktiset tai interrogatiiviset pronominit. Tästä voidaan päätellä, että analyttiset paikallissijat ovat tulleet käyttöön täydentämään taivutusparadigmaa sellaisissa nominin kategorioissa, joissa yleistäivutus ei syystä tai toisesta tule kyseeseen – analyttinen sijatunnus ei siis ole pelkästään määräinen vastine perustaivutukselle.

Mikä sitten on *ez*-postposition vartalon merkitys tai tehtävä? Väitän, että sillä ei olekaan muuta merkityssisältöä kuin deiktisyyden jäänteet adverbikäytössä, toisin kuin muilla mordvalaisilla postpositioilla, vrt. esim. *E vaksso M vakssa* 'lähellä, vieressä' < *vaks* 'vaaksa'; *E turtov* 'varten'. Ns. perustapauksissa, kuten (24) *viř esa kud* 'metsässä on talo', *ez*-postpositiovartalon voisi väittää merkitsevän sisätilaa, mutta usein kyse kuitenkin on muunlaisista spatiaalisista suhteista tai ei spatiaalisuudesta lainkaan, ku-

ten inessiivin käytössä osaobjektina. Lopulta spatiaalisuus tai muu funktio tulee ilmi sijamuodosta, jossa *ez*-postpositio on taivutettu, eikä postposition vartalo tuo lausekkeeseen mitään merkitysvivahdetta, jota ei vastaava synteettinen sijamuoto voisi ilmaista. Vartalon tehtäväksi on jäänyt vain kantaa sijapäätetä.

Kuten yllä jo todettiin, *e*-adverbit ovat kantamordvalaista perua. Sitä vastoin varsinaisen *ez*-postposition muodot vaihtelevat kielimuodoissa enemmän, ja osa niistä on selvästi rakentunut vanhempien *s*-sijaisten muotojen päälle tai korvaamaan kantamordvalaisen muodon (persoonapronominien ablatiivi). Näin ollen voidaan pitää postpositiokäyttöä myöhempänä, hajanaisena kehityksenä, ja voidaankin sanoa, että *ez*-postpositio on adverbeista kieliopillistunut: vanhan pronominiperäisen vartalon deiktisyys on jo täysin haalistunut, siihen liitettävien sijapäätteiden valikoima on laajentunut ja sijojen funktiot ovat samoja kuin yleistäivutuksessakin, eli ne eivät enää rajoitu spatiaalisuuteen tai siitä metaforisesti johdettuun temporaalisuuteen kuten adverbeilla. Deiktinen adverbi on tulkittu uudelleen geneerisemmäksi paikallissijan merkiksi. *e*-vartaloisen inessiivin ja elatiivin asemaa ensimmäisinä analyyttisinä paikallissijoina puoltaa sekin, että niiden murrelevikki on laajin, ja ne ovat vakiintuneet kaikkiin nominin kategorioihin, joissa analyyttisiä sijamuotoja ylipäättään käytetään. Pidän myös mahdollisena, että kieliopillistuminen on alkanut erityisesti persoonapronominien kategoriasta niin, että adverbeihin on kiinnitetty possessiivisuffikseja samaan tapaan kuin paikkaa ilmoittaviin adverbeihin muutenkin (Bartens 1999: 164), ja sen jälkeen käyttö on yleistynyt muihin nomineihin. Persoonapronomineilla ja muilla definiittisillä elementeillä on taipumusta toimia sijajärjestelmien kehityksen alku- tai loppupäänä (König 2011: 514), ja pronominit erityisesti näyttävät motivoineen *ez*-postposition myöhempien sijamuotojen rakentumista.

Adverbiperäiset sijatunnukset ovat jääneet vähälle huomiolle kieliopillistumisteoriaa koskevista julkaisuista verrattuna nomini- ja verbiperäisiin, mutta ainakin indoeurooppalaisissa kielissä tunnetaan adverbeja, jotka ovat kieliopillistuneet adpositioiksi ja toisinaan edelleen sijan affikseiksikin (Heine 2008: 464). Ilmiö on tunnetusti olemassa, kun taas pronomineista tai demonstratiiveista välittömästi paikallissijatunnuksiksi kieliopillistuneita muotoja ei tunne esim. Heine (2008) tai Heine ja Kuteva (2002). König (2011: 514) mainitsee harvinaisia tapauksia, joissa demonstratiivinen morfeemi on kehittynyt ergatiiviksi; spatiaalisista sijoista ei ole kyse niissäkään.

Ei ole typologisesti perusteltavissa, että *ez*-postpositio eri sijamuodoissaan olisi kehittynyt suoraan demonstratiivista sijatunnukseksi deiktisen merkityksensä vuoksi, mutta Bartensin (1999: 85) mukaan demonstratiivipronominin valinta määräisiin paikallissijoihin johtuikin pyrkimyksestä nimenomaan määräisyyden ilmaisuun. Tätä ei kuiten-

kaan voida selittää välttämättömyydellä, sillä yleistäivutuksessa mordvan nominit taipuvat määräisessä genetiivissä analyyttisen sijatunnuksen edellä, eli niiden määräisyys on jo merkitty postpositiosta riippumatta. Postposition determinatiivisella luonteella ei ole siten ollut ehkä mitään merkitystä tässä kieliopillistumisprosessissa, ja kuten yllä olen osoittanut, on perusteita väittää, että kehitys on kulkenut ensin determinatiivista adverbeiksi ja vasta sitten nominintaivutukseen. Tapaus on erikoinen varsinkin uralilaisen kielikunnan piirissä, sillä sijatunnukseksi kehittynyt postpositio ei ole koskaan voinut liittyä vapaasti kaikkiin nomineihin esimerkiksi määräisyydestä riippumatta, eikä sen etymologinen alkuperä ole sisältösanassa, kuten yleensä postpositioilta odotetaan.

5 Johtopäätökset

Olen analysoinut mordvan *e-/ez*-postpositiolla muodostettuja paikallissijoja sekä morfologisen rakenteen ja semanttisen roolin että murrelevikin näkökulmasta. Aineistoni pohjalta on muodostunut kuva postpositiosta, jota sekä ersässä että mokšassa käytetään paitsi määräisten nominien, myös persoona-, determinatiivi- ja interrogatiivipronominien paikallissijojen rakentamiseen, ja joskus vielä *proprien* ja omistettujen nominien. Sen esiintymisen ehtona on siis aina jonkinlainen määräisyys, sillä nominien perustaivutuksessa se ei esiinny. Sijanilmausten semantiikka noudattaa yleistäivutuksen vastavien synteettisten sijojen käyttöä, mutta viittaushuokkeen luonnolliset kategoriat asetavat rajoituksia: elolliseen olioön viittaava inessiivi voi olla käytännössä ainoastaan osaobjektin merkitsijä, poikkeuksena sairauksien kuvailu, eikä prolatiivi tiedettävästi viittaa elollisiin olioihin lainkaan. Postposition kahdennetut erosijat taas toimivat lähes ainoastaan persoonapronominien paradigmassa. Vaikka morfofonologisesti kyse on postpositiosta, analyttiset paikallissijat täydentävät taivutusparadigmoja kategorioissa, joissa perustaivutuksen kaltaista synteettistä muotoa ei ole (ollut) käytettävissä, ja siksi ne tulisi laskea näiden nominikategorioiden sijamuodoiksi ja nimittää niitä sijatunnuksiksi. Suffiksoituneita *ez*-postposition muotoja on tavattu harvoissa murteissa, ja morfofonologisin perustein ne kuuluisi laskea sijapäätteiksi, mutta ne toimivat vain yleistäivutuksessa eli ovat täydennysjakaumassa suffiksoitumattomien muotojen kanssa.

Murrelevikin perusteella voidaan pitää analyttisiä paikallissijoja kantamordvassa alkaneena kehityksenä, mutta koska postposition vartalo ja siihen liittyvät sijapäätteet vaihtelevat murteissa huomattavasti, kehitys lienee jatkunut vielä ersän ja mokšan murreryhmien jakauduttuakin. Päätelmäni on, että kehitys on alkanut demonstratiivipronominien inessiivi- ja elatiivimuotojen leksikaalistumisesta adverbeiksi, jotka sitten ovat

kieliopillistuneet postpositioiksi ja ainakin joissakin ersän murteissa poistuneet adverbien kategoriasta kokonaan (94). Tällainen kehitys on maailmanlaajuisesti epätavallista, ja myös uralilaisessa kielikunnassa postpositiot tavallisesti ovat peräisin sisältösanasta eivätkä demonstratiiveista.

- (94) kantamordvan pronomini *e-* 'se' > adverbit **esA* 'siellä', **estA* 'sieltä' > analyyttiset sijatunnukset INE E *ese* M *esa* : ELA E *este* M *esta*

Tämän jälkeen paradigma (taulukko 9) on täydentynyt muilla, analogisesti muodostetuilla sijamuodoilla, ja lopputuloksena on historiallisesti katsoen sekaparadigma, sillä sanavartalo vaihtelee eri sijoissa, mutta synkronisesti voidaan silti puhua yhdestä postpositiosta.

ez-postposition viittauskohteet konkreettista paikallissijaa ilmaistaessa vaihtelevat pienistä esineistä laajoihin ympäristönsiin, joten näyttää siltä, että kohteen kokoluokan ja sijarakenteen analyyttisyyden tai synteettisyyden välillä ei ole selvää korrelaatiota ersässä, jossa rinnakkaisia synteettisiä sijamuotoja yleistäivutuksessa käytetään. Ei myöskään ole havaittavissa, että analyyttiset muodot esiintyisivät ennen kaikkea korostamassa epäodotuksenmukaista paikanmäärettä, sillä niitä käytetään paljon hyvin tavanomaisissa ilmauksissa. Sen sijaan yleisiä tendenssejä noudattaa se, että viitatessaan elolliseen olioön analyyttiset paikallissijat saavat lähes aina abstraktin merkityksen, joka on konkreettisen perusmerkityksen metaforinen jatke. Tässäkään analyyttiset sijamuodot eivät ilmeisesti asetu vastakkain synteettisten kanssa, sillä vaikka synteettisiä paikallissijoja esitetään kieliopissa sekä ersän että mokšan persoonapronomineista, joilla usein elollisiin olioihin viitataan, murreaineistossani en havainnut kyseisiä synteettisiä muotoja käytettävän lainkaan.

Uralilaisten kielten tutkimuksessa on ollut tavallista laskea nominien sijataivutukseen vain synteettiset muodot, mutta nominilausekkeen ulkopuolelta katsoen, lauseenjäsenyyden kannalta, ei ole merkityksellistä, onko paikallissija merkitty analyyttisesti vai synteettisesti. Yhtä hyvin voidaan molemmat muodot käsittää tiettyssä sijamuodossa taivutetuksi nominilausekkeeksi, ja silloin sijapäätteiden ja adpositioiden rajankäynti ei ole ongelma. Etenkin kun kyse on sellaisesta postpositiosta, jonka esiintyminen rajoittuu vain tiettyihin nominin kategorioihin, ja sen funktiot vastaavat synteettisten sijapäätteiden funktioita, en näe tarvetta erityiselle käsitteistölle, jolla selitettäisiin adpositio- ja nominilausekkeet samanveroisiksi lauseen adverbialleiksi.

On siis selvää, että analyyttiset paikallissijat tulisi sisällyttää sijaparadigmoihin mordvalaiskielten kuvauksissa tasavertaisina synteettisten allomorfien kanssa. Kategorioissa, joissa synteettistä allomorfia ei ole (mokšan määräinen taivutus, useimmat pronomien

	ersä	mokša
<hr/>		
inessiivi		
yleistaivutus ja persoonapronomini	keskimurteet: <i>ejse, ejse-</i> luoteismurteet: <i>esne, esne-</i> periferia: <i>ese, ese-</i> sekamurteet: <i>ezda, -fes, ese-</i>	kaikki murreryhmät: <i>esa, esâ-</i>
adverbi		keski- ja sekamurteet: <i>esa</i>
<hr/>		
elatiivi		
yleistaivutus ja persoonapronomini	keskimurteet: <i>ejste, ejste-</i> periferia: <i>este, este-</i>	sekamurteet: <i>estâ-</i>
adverbi	sekamurteet: <i>esta</i>	kaikki murreryhmät: <i>esta</i>
<hr/>		
ablatiivi		
yleistaivutus	luoteismurteet: <i>estede</i> sekamurteet: <i>ezda, -fes</i>	keski-, länsi-, kaakkois- ja siirtymämurteet: <i>ezda</i> sekamurteet: <i>ezdâda</i>
persoonapronomini	keskimurteet: <i>ejstede-</i> luoteismurteet: <i>estede-</i> sekamurteet: <i>ezde-</i>	? keskimurteet: <i>ezdâ-</i> länsi-, kaakkois- ja sekamurteet: <i>ezdâdâ-</i>
<hr/>		
illatiivi		
yleistaivutus	periferia: <i>ejs</i>	periferia: <i>es</i>
persoonapronomini	keski- ja sekamurteet: <i>ejze-</i> luoteismurteet: <i>eze-, ezeze-</i>	sekamurteet ja periferia: <i>ezâ-</i>
adverbi		? keski- ja sekamurteet: <i>eza</i>
<hr/>		
prolatiivi		
yleistaivutus	keski- ja sekamurteet: <i>ezga</i>	sekamurteet: <i>ezga</i>
<hr/>		

Taulukko 9: *ez*-postposition muodot murreryhmissä. Vokaalien merkintä on karkeistettu fonologiseksi. Ersän keski- tai luoteisryhmään yhdistettäviä periferisten murteiden muotoja ei mainita erikseen.

paikallissijat), analyyttisen sijan olisi sitäkin tärkeämpää näkyä kielenkuvauksissa. Postpositioiden luokka on väärä paikka esittää *ez*-postpositiot, koska niiden käyttöä rajoittavat ehdot, jotka eivät koske muita postpositioita. Riippuu kuitenkin kieliopin tarkoituksesta, mitkä kaikki ja minkä muotoiset analyttiset sijamuodot siihen tulisi sisällyttää, sillä vaihtelu murteiden välillä on runsasta. Preskriptiivinen, standardikieltä tukeva kielioppi ei voi edustaa kaikkia murteita yhtäläisesti, ja siksi yksiselitteisintä on rajata sen perustaksi hyvin pieni murreryhmä.

Tutkimukseni tulokset voidaan tiivistää seuraavasti:

- Analyttiset paikallissijat ovat sijamuotoja, joissa sijatunnuksena toimivan postposition vartalo on *e-* tai *ez-*.
- Nämä sijamuodot toimivat vain tietyissä, eri tavoin määräisissä nominin kategorioissa.
- *e-/ez*-postposition etymologinen alkuperä on demonstratiivipronominissa, ja sen kehitys sijatunnukseksi on epätyypillistä.
- Analyttiset sijamuodot tulisi esittää kieliopeissa osana taivutusparadigmaa eikä muiden adpositioiden joukossa.

Tämän työn ulkopuolelle jäivät muut mahdolliset *ez*-postposition sijamuodot kuten komparatiivi *ejška* ja translatiivi *ejks*, mutta ne lienevät marginaalisia elleivät jopa keino-tekoisia, koska sanakirjassa on niukasti jos yhtään esimerkkejä niistä, enkä havainnut niitä aineistossani. Tutkimukseni tuloksiin jää myös jonkin verran epävarmuutta, jota varmasti hälventäisi, jos käytettävissä olisi laajempi, mordvan eri murteita tasapuolisemmin edustava aineisto, johon soveltaa tekemääni analyysia. Samankaltainen katsaus synteettisten paikallissijojen käyttöön sallisi rinnakkaisten rakenteiden työnjaon perusteellisemmän vertailun tai jopa joidenkin synteettisten muotojen poistamisen taivutusparadigmoista.

Liite: Glossauksessa käytetyt lyhenteet

Nominien epämääräisen eli perustaivutuksen yksikön nominatiivia ei ole merkitty esimerkkilauseissa. Muut sananmuodot on analysoitu alla esitetyin lyhentein.

1PL, 2PL, 3PL	monikon 1./2./3. persoona
1SG, 2SG, 3SG	yksikön 1./2./3. persoona
ABL	ablatiivi
AFF	affiksi
CLT	liitepartikkeli

CNG	konnegatiivi
CONJ	konjunktii
DAT	datiivi
DEF	määräinen <i>l.</i> determinatiivinen deklinaatio
DIR	direktionaali
ELA	elatiivi
GEN	genetiivi(-akkusatiivi)
ILL	illatiivi
IMP	imperatiivi
INE	inessiivi
INF	infinitiivi
LAT	latiivi
LOC	lokatiivi
NEG	negaatio
NOM	nominatiivi
OPT	optatiivi
PCLE	partikkeli
PL	monikko
POSS	possessiivitunnus ([omistaja]>[omistettu])
POSTP	postpositio
PROL	prolatiivi
PRS	preesens
PST	1. preteriti
PST2	2. preteriti
PTCP	partisiippi
SG	yksikkö
TEMP	temporaali
TRANS	translatiivi

Aineistolähteet

MWb1 = *H. Paasonens Mordwinisches Wörterbuch. Band 1, (A-ſ)* 1990. Hans-Hermann Bartens et al. (toim.), *Lexica Societatis Fenno-Ugricae* 59. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.

PAASONEN, HEIKKI (toim.) 1894: *Proben der mordwinischen volkslitteratur. Erster Band. Erzjanischer Theil. Zweites Heft.* Journal de la Société Finno-Ougrienne XII. Helsinki: [Suomalais-ugrilainen seura].

— 1909: *Mordwinische Chrestomathie mit Glossar und grammatikalischem Abriss.* Apunvoja suomalais-ugrilaisen kielten opintoja varten IV. Helsingfors: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.

PAASONEN, HEIKKI — RAVILA, PAAVO (toim.) 1938: *Mordwinische Volksdichtung. 1. Bd.* Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 77. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.

— (toim.) 1941: *Mordwinische Volksdichtung. 3. Bd.* Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 84. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.

— (toim.) 1947: *Mordwinische Volksdichtung. 4. Bd.* Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 91. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.

RUETER, JACK 2007. *Ersän ja mokšan kirjallisuutta ja julkaisuja ja komisyrjäänin kirjallisuutta (UHLCS).* Tekstikorpus. URL: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2014032612>.

Абрамов, Кузьма 1988: *Пургаз.* Саранск: Мордовской книжной издательствась.

УПТМН 3.1 = Маскаев, А. И. — Евсеев, В. Я. — Кавтаськин, Л. С. (toim.) 1966: *Устно-поэтическое творчество мордовского народа в восьми томах. Том 3:1. Мокишанские сказки.* Саранск: Научно-исследовательский институт языка, литературу, историй и экономики при Совете министров Мордовской АССР.

УПТМН 3.2 = — (toim.) 1967: *Устно-поэтическое творчество мордовского народа в восьми томах. Том 3:2. Эрзянские сказки.* Саранск: Научно-исследовательский институт языка, литературу, историй и экономики при Совете министров Мордовской АССР.

Тяпаев, Анатолий 1969: *Ёронь сельме.*

Muut lähteet

ALHONIEMI, ALHO 1988: Postpositiorakenteiden synkroniaa ja diakroniaa. *Sananjalka* 30 s. 27–42.

— 1992: Mordvan sijasynekretismistä. *Sananjalka* 34 s. 33–46.

BARTENS, RAIJA 1978: *Synteettiset ja analyttiset rakenteet lapin paikanilmauksissa.* Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 166. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.

— 1999: *Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys.* Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 232. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.

- BLEVINS, JAMES P. 2008: Case and declensional paradigms. — A. L. Mal'chukov — Andrew Spencer (toim.), *The Oxford handbook of case* s. 200–218. Oxford handbooks in linguistics. Oxford: Oxford University Press.
- BÖRJARS, KERSTI — VINCENT, NIGEL 2011: Grammaticalization and directionality. — Bernd Heine — Heiko Narrog (toim.), *The Oxford handbook of grammaticalization* s. 164–176. Oxford: Oxford University Press.
- CREISSELS, DENIS — MOUNOLE, CÉLINE 2011: Animacy and spatial cases. Typological tendencies, and the case of Basque. — Seppo Kittilä — Katja Västi — Jussi Ylikoski (toim.), *Case, animacy and semantic roles* s. 157–182. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- DIESSEL, HOLGER 1999: *Demonstratives: form, function, and grammaticalization*. Typological studies in language 42. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- DRYER, MATTHEW S. 2013: Definite articles. — Matthew S. Dryer — Martin Haspelmath (toim.), *The World Atlas of Language Structures Online*. Luettu 23.4.2019. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. URL: <http://wals.info/chapter/37>.
- DRYER, MATTHEW S. — HASPELMATH, MARTIN (toim.) 2013: *The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology.
- GRÜNTAL, RIHO 2003: *Finnic adpositions and cases in change*. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 244. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- HAGÈGE, CLAUDE 2010: *Adpositions*. Oxford: Oxford University Press.
- HASPELMATH, MARTIN 1996: Word-class-changing inflection and morphological theory. — Geert Booij — Jaap van Marle (toim.), *Yearbook of Morphology* 1995 s. 43–66.
- 2008: Terminology of case. — A. L. Mal'chukov — Andrew Spencer (toim.), *The Oxford handbook of case* s. 505–517. Oxford handbooks in linguistics. Oxford: Oxford University Press.
- HEINE, BERND 2003: Grammaticalization. — Richard D. Janda — Brian D. Joseph (toim.), *The handbook of historical linguistics*. Blackwell handbooks in linguistics. Malden: Blackwell.
- 2008: Grammaticalization of cases. — A. L. Mal'chukov — Andrew Spencer (toim.), *The Oxford handbook of case* s. 458–469. Oxford handbooks in linguistics. Oxford: Oxford University Press.
- HEINE, BERND — KUTEVA, TANIA 2002: *World lexicon of grammaticalization*. New York: Cambridge University Press.
- HEINE, BERND — NARROG, HEIKO (toim.) 2011: *The Oxford handbook of grammaticalization*. Oxford: Oxford University Press.

- HOPPER, PAUL J. — TRAUGOTT, ELIZABETH CLOSS 2003: *Grammaticalization*. 2. painos. Cambridge textbooks in linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- KAHLA, MARTTI 1974: ”Mordvan kielen postpositioiden syntaktiset funktiot”. Lisensiaatintutkielma. Helsingin yliopiston historiallis-kielitieteellinen osasto.
- KERESZTES, LÁSZLÓ 1990: *Chrestomathia Morduinica*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- KLAVAN, JANE — KESKÜLA, KAISA — OJAVA, LAURA 2011: The division of labour between synonymous locative cases and adpositions. The Estonian adessive and the adposition *peal* ‘on’. — Seppo Kittilä — Katja Västi — Jussi Ylikoski (toim.), *Case, animacy and semantic roles* s. 113–134. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- KORHONEN, MIKKO 1996: Typological drift in the Finno-Ugrian languages with special reference to the case system. — Tapani Salminen (toim.), *Typological and historical studies in language by Mikko Korhonen: A memorial volume published on the 60th Anniversary of his birth* s. 195–206. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- KÖNIG, CHRISTA 2011: The grammaticalization of adpositions and case marking. — Bernd Heine — Heiko Narrog (toim.), *The Oxford handbook of grammaticalization* s. 511–521. Oxford: Oxford University Press.
- LEWY, ERNST 1920: Zum Bau des Erdsja-Mordwinischen. Mit einem Exkurs über die Kasus. — Siegmund Simonyi — Ernst Lewy (toim.), *Heinrich Winkler Zum 70. Geburtstag* s. 8–20. Mellrichstadt: Bauner.
- LIGHTFOOT, DOUGLAS 2011: Grammaticalization and lexicalization. — Bernd Heine — Heiko Narrog (toim.), *The Oxford handbook of grammaticalization* s. 438–449. Oxford: Oxford University Press.
- LYONS, CHRISTOPHER 1999: *Definiteness*. Cambridge textbooks in linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- MAĬCHUKOV, A. L. — SPENCER, ANDREW (toim.) 2008: *The Oxford handbook of case*. Oxford handbooks in linguistics. Oxford: Oxford University Press.
- NARROG, HEIKO — HEINE, BERND (toim.) 2018: *Grammaticalization from a typological perspective*. Oxford studies in diachronic and historical linguistics. Oxford: Oxford University Press.
- NICHOLS, JOHANNA — BICKEL, BALTHASAR 2013: Locus of Marking in the Clause. — Matthew S. Dryer — Martin Haspelmath (toim.), *The World Atlas of Language Structures Online*. Luettu 28.3.2017. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. URL: <http://wals.info/chapter/23>.
- NORDE, MURIEL 2009: *Degrammaticalization*. Oxford: Oxford University Press.
- 2011: Degrammaticalization. — Bernd Heine — Heiko Narrog (toim.), *The Oxford handbook of grammaticalization* s. 475–487. Oxford: Oxford University Press.

- NØRGÅRD-SØRENSEN, JENS — HELTOFT, LARS — SCHØSLER, LENE 2011: *Connecting grammaticalisation*. Amsterdam: John Benjamins.
- PAASONEN, HEIKKI 1897: *Die türkischen lehnwörter im mordwinischen*. Journal de la Société Finno-Ougrienne XV. Helsingfors: [Suomalais-ugrilainen seura].
- 1903: *Mordvinische lautlehre*. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia XXII. Helsingfors: [Suomalais-ugrilainen seura].
- 1906: Die finnischen pronominalstämme *jo-* und *e-*. *Finnisch-ugrische Forschungen. Zeitschrift für finnisch-ugrische Sprach- und Volkskunde* 6 s. 114–117.
- SPENCER, ANDREW 2008: Case as a morphological phenomenon. — A. L. Malchukov — Andrew Spencer (toim.), *The Oxford handbook of case* s. 185–199. Oxford handbooks in linguistics. Oxford: Oxford University Press.
- TARKKA, LOTTE 2005: *Rajarahvaan laulu. Tutkimus Vuokkiniemen kalevalamittaisesta runokulttuurista 1821–1921*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1033. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TAULI, VALTER 1966: *Structural tendencies in Uralic languages*. Vol. 17. Indiana University publications, Uralic and Altaic series. London: Mouton & co.
- TOMPA, JÓZSEF 1968: *Ungarische Grammatik*. Janua linguarum, Series practica 96. The Hague: Mouton.
- TRAUOGOTT, ELIZABETH CLOSS 2003: Constructions in grammaticalization. — Richard D. Janda — Brian D. Joseph (toim.), *The handbook of historical linguistics*. Blackwell handbooks in linguistics. Malden: Blackwell.
- 2011: Grammaticalization and mechanisms of change. — Bernd Heine — Heiko Narrog (toim.), *The Oxford handbook of grammaticalization* s. 19–30. Oxford: Oxford University Press.
- YLIKOSKI, JUSSI 2015: From compounds to case marking. Prolatives in South Saami and Lule Saami. *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 39 s. 101–155.
- 2016: The origins of the western Uralic *s*-cases revisited. Historiographical, functional-typological and Samoyedic perspectives. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 63 s. 6–78.
- Бубрих, Д. В. — Колядёнков, М. Н. — Цыганова, Н. Ф. 1953: *Историческая грамматика эрзянского языка*. Саранск: Мордовское книжное издательство.
- Евсеев, М. Е. 1928: *Основы мордовской грамматики. Эрзянь грамматика с приложением образцов мокшанских склонений и спряжений*. Москва: Центральное издательство народов СССР.
- Майтинская, Клара Евгеньевна 1964: *Местоимения в мордовских и марийских языках*. Москва: Издательство "Наука".

МК = *Мокшень кяаль* 2000: *Морфология*. Н. С. Алямкин (toim.), Саранск ош: «Красный Октябрь» типографиясь.

Серебренников, Борис Александрович 1967: *Историческая морфология мордовских языков*. Москва: Наука.

Цыганкин, Д. В. (toim.) 1980: *Грамматика мордовских языков. Фонетика, графика, орфография, морфология. Учебник для национальных отделений вузов*. Саранск: Мордовский государственный университет.

ЭК = *Эрзянь кель* 2000: *Морфемика, валонь теевема ды морфология*. Д. В. Цыганкин (toim.), Саранск: Республиканской типографиясь «Красный Октябрь».

ЭМЯ = *Элементы мокшанского языка в типологическом освещении* 2018. Москва: Буки Веды.